

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ

ISBN 960-7036-09-3

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22,
Ἀθήναι 106 72, FAX (01) 3625531
ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

*Κατὰ τὸν Κανονισμό τῶν Δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας,
οἱ συγγραφεῖς εὐθύνονται γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν
καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἐκδόσεων ἀρχαίων κειμένων ποὺ ἀναδημοσιεύονται στὶς ἐκδόσεις τῆς.*

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 121

ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

† ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΑΖΑΡΙΔΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ - ΓΙΑΝΝΗ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	9
Πρόλογος	11
Συντομογραφίες	13
Ἡ Ἀνασκαφή	15
Κατάλογος Κτερισμάτων	19
Τάφος Α	19
Τάφος Β	22
Τάφος Γ	26
Τάφος Δ	31
Τάφος Ε	39
Τάφος ΣΤ	41
Τάφοι Α-Γ	41
Τάφοι Α-Β	45
Ἐκτὸς Τάφων	45
Οἱ νομισματικοὶ θησαυροὶ	47
Κατάλογος Νομισμάτων	53
Συμπεράσματα	62
Summary	65

‘Ο «Έλληνομνήμων»

Στις μέρες μας, κατά τις όποιες οί αρχαιολόγοι τής ‘Υπηρεσίας αριθμοῦνται σέ τρεῖς ἑκατοντάδες, παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τής μείωσης τῶν δημοσιεύσεων σέ σχέση μὲ τῖς παλαιότερες ἐποχές. Τὸ 1915, ὅταν ἐκδόθηκε γιὰ δεύτερη φορά τὸ *‘Αρχαιολογικὸ Δελτίο*, οἱ Ἔφοροι καὶ οἱ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων ἦσαν μόνο δεκαοκτώ, καὶ γέμιζαν μὲ τῖς μελέτες τους τὸ *‘Αρχαιολογικὸ Δελτίο* καὶ τὴν *‘Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα*. Τότε ὁ Ἰω. Σβορώνος ἐξέδιδε σχεδὸν μόνος τὴ *Διεθνή Ἐφημερίδα τής Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας*. Ἡ σημερινὴ ἔλλειψη μελετῶν καὶ ἔργων καὶ δημοσιευτικῆς δραστηριότητος δὲν ὀφείλεται λοιπὸν σέ ἀρχαιολογικὴ ὀλιγανθρωπία ἀλλὰ σέ ἄλλα αἷτια. Τὸ κυριότερο εἶναι ἡ πλησμονὴ τῶν νέων εὐρημάτων ποῦ ἀποκαλύπτονται μὲ ρυθμὸ τὸν ὁποῖο τὰ μέλη τής Ἰπηρεσίας εἶναι ἀδύνατο νὰ παρακολουθήσουν ἐπαρκῶς. Εἶναι ὑποχρεωμένοι ὅλοι οἱ ἀρχαιολόγοι, σέ διαφορετικὸ βαθμὸ ὁ καθένας, νὰ ἀσκοῦν καὶ τὴ διοίκηση τῶν Ἐφορειῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν Μουσείων, ἡ ὁποία φθείρει, καὶ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζουν τελεσφόρα τὸ τμήμα ἐκεῖνο τής ἐκάστοτε κυβέρνησης καὶ τής κρατικῆς καὶ κοινοτικῆς διοίκησης ποῦ ἐχθρεύονται τὰ ἀρχαῖα καὶ τὴν ἐθνικὴ παράδοση. Τῖς ἡμέρες ποῦ γράφονται τὰ λίγα αὐτὰ λόγια, Ὀκτώβριος τοῦ 1991, οἱ δήμαρχοι ἐνδόξων τόπων τής Ἑλλάδος, τής Ἐρετρίας καὶ τοῦ Μαραθῶνος, προκάλεσαν βλάβες σέ γνωστὰ σημαντικὰ καὶ θεατὰ ἀρχαῖα γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τοπικῆς σημασίας ἔργα. Ἄλλος λόγος ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου δὲν γίνονται δημοσιεύσεις, εἶναι ἡ ἀθρόα εἴσοδος στὴν Ἰπηρεσία προσώπων τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν τὰ προσόντα καὶ τὴν ἀναγκαῖα νοοτροπία γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὸ συμφέρον τῶν ἀρχαίων. Στεροῦνται τής ἀφοσίωσης πρὸς τὰ μνημεῖα καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ποῦ θὰ ἔδινε περιεχόμενο στὸ ἔργο τους. Συγχρόνως στεροῦνται καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου τοῦ ὁποίου ἔργο εἶναι ἡ προστασία τοῦ δημοσίου συμφέροντος —ἐδῶ τοῦ συμφέροντος τῶν ἀρχαίων— καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἔθνους. Ὁ πρῶτος καὶ ἰσχυρότατος λόγος ποῦ ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξη τής ἐπιστημονικῆς δημιουργίας θὰ μπορούσε νὰ ἐξουδετερωθεῖ ἂν δὲν ὑπῆρχαν καὶ ὅσοι ἀναφέρθηκαν μετὰ ἀπὸ αὐτόν.

Ἰπάρχουν καὶ ἄλλοι, πολλοί, ἀρχαιολόγοι στὴν Ἑλλάδα, ἴσως ἰσάριθμοι μὲ αὐτοῦς ποῦ ἀνέφερα. Εἶναι οἱ ἀρχαιολόγοι τῶν Πανεπιστημίων, τῶν ἐπι-

στημονικῶν Ἰδρυμάτων καὶ ἀκόμη οἱ ἐλεύθεροι ἀπὸ οἰαδήποτε δέσμευση. Αὐτοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν ἔχουν τὸν φόρτο ἐργασίας καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τῶν Ἐφόρων καὶ τῶν Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων. Ἐχουν ὅμως ἓνα ἄλλο μειονέκτημα: δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία — πλὴν ὀλίγων — καὶ δὲν θεωροῦν ὑποχρέωσή τους τὴ δημοσίευση τῶν ἀρχαίων ποὺ ἐπὶ πολλὰς δεκαετίες μένουν ἄγνωστα. Ἀντίθετα πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τρέπονται στὴ διενέργεια νέων ἀνασκαφῶν.

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἔχει πλήρη γνώση τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ἐπιστημονικοῦ προβλήματος. Ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1988 ἐνθαρρύνει καὶ προτρέπει τοὺς συνεργάτες του ποὺ διεξάγουν ἀνασκαφές, νὰ ὀλοκληρώσουν ἢ νὰ διακόψουν τὶς ἔρευνές τους, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴ μελέτη τῶν ὄσων ἔφεραν σὲ φῶς. Παράλληλα προσφέρει, σὲ ὅσους τὸ ἐπιθυμοῦν, τὴ δυνατότητα δημοσίευσης παλαιῶν ἀνασκαφῶν. Προσφέρει συνάμα καὶ τὰ ὑλικά μέσα γιὰ τὴν εὐόδωση τῆς μελέτης. Δεκάδες ἀρχαιολόγων ἔχουν ἤδη λάβει οἰκονομικὲς ἐπιχορηγήσεις ποὺ φθάνουν σὲ σημαντικὰ ποσά. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Συμβούλιο γνωρίζει πῶς ἡ παρασκευὴ δημοσιεύσεων εἶναι ἔργο μακρόχρονο καὶ δαπανηρό, κρίνει ὅτι πολλὰς ἀνασκαφές, ἰδιαιτέρως οἱ παλαιότερες, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ δημοσιευθοῦν μὲ τὴν ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ συνδρομὴ του. Στὴ σειρὰ αὐτῆ τῶν δημοσιεύσεων, ποὺ θὰ ἀποτελοῦν μέρος τῆς «Βιβλιοθήκης», ἔδωσε τὸν ὑπότιτλο «Ἑλληνομνήμων» γιὰ δύο λόγους. Πρῶτον γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ γενάρχης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης (1785-1860), καὶ δεύτερον γιὰ τὴ σύνθετη αὐτὴ λέξη συνοψίζει τοὺς ἐθνικοὺς σκοποὺς τῆς Ἐταιρείας.

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς σειρᾶς περιέχει τὴ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης στὴν Α. Μακεδονία ποὺ διεξήγαγε ὁ Δημήτριος Λαζαρίδης. Δὲν εὐτύχησε νὰ ὀλοκληρώσει τὴ μελέτη της. Δύο παλαιὰ μέλη τῆς Ὑπηρεσίας, ἡ Ἐφορος κυρία Αἰκ. Ρωμιοπούλου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καὶ συνεργάτης τοῦ Δημητρίου Λαζαρίδη, καὶ ὁ Ἐφορος κ. Ἰω. Τουράτσογλου ἔφεραν τὸ ἔργο αὐτὸ σὲ πέρας τιμώντας τὴ μνήμη τοῦ ἀνασκαφέως. Καὶ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς, μὲ ἰδιαίτερη πατρίδα τὴ Μακεδονία, ἐγκαινιάζουν σειρὰ μελετῶν ποὺ ἐλπίζεται ὅτι θὰ εἶναι μακρὰ γιὰ τὴν ἐπιστήμη, πιστεύω, τὸ παράδειγμά τους θὰ τὸ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλοι. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία θὰ ἐνισχύσει κάθε σχετικὸ αἶτημα, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχει βεβαιότητα ὅτι δὲν θὰ μείνει ἀπλὴ πρόθεση.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Δ. Λαζαρίδη (1985), ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἔκδοσης τῶν σημειώσεών του ποὺ ἀφοροῦσαν στὴν προετοιμασία τῆς τελικῆς δημοσίευσης τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης ἀνατέθηκε στοὺς ἀρχαιολόγους Κατερίνα Ρωμοπούλου καὶ Γιάννη Τουράτσογλου. (Ἀπόφαση ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α3/19705/264/19 Μαΐου 1987.)

Οἱ σημειώσεις αὐτὲς περιελάμβαναν: α) περιγραφές (στὴν καθαρεύουσα) τῆς πλειονότητος τῶν ἀντικειμένων μὲ ἀπόπειρες καὶ βιβλιογραφικῆς ἐνημέρωσης σὲ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτά, β) φωτογραφίες τῆς ἀνασκαφῆς ποὺ ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν Δ. Λαζαρίδη, γ) φωτογραφίες κτερισμάτων, οἱ λήψεις τῶν ὁποίων ἔγιναν τὸ 1961 ἀπὸ τὸν φωτογράφο Ἰ. Τομπάζη καὶ δ) σχέδια ἀντικειμένων ἀπὸ τὸν ζωγράφο Κ. Ἡλιάκη, συνεργάτη τοῦ ἐκλιπόντος.

Ἡ ἐργασία ὡστόσο τῆς ἐπιμέλειας καὶ προπάντων τῆς συμπλήρωσης τῶν σχολίων τῆς τελικῆς δημοσίευσης στηρίχτηκε τόσο στὰ παραπάνω ὅσο καὶ στὰ ἐξῆς στοιχεῖα: α) σὲ ἓνα ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς τῶν ἐτῶν 1959-1963 μὲ ἐλλιπὴ ὁπωσδήποτε ἢ συνοπτικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ θέση εὑρεσης τῶν κτερισμάτων σὲ κάθε τάφο, β) στὰ πρωτόκολλα παραλαβῆς τῶν ἀντικειμένων τῶν τάφων Α-Δ ποὺ παραδόθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀστυνομία, γ) σὲ ἓνα ἀνυπόγραφο σκαρίφημα κάτοψης τοῦ χώρου ἀνασκαφῆς καὶ δ) στὶς σύντομες ἐκθέσεις ποὺ ἔχουν δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα στὰ ΠΑΕ 1959-1963. Πολὺ χρήσιμη ἀποδείχτηκε ἡ πρόσφατη (1989 καὶ 1990) ἐπανεξέταση τῶν εὑρημάτων ποὺ ἐκτίθενται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Καβάλας ἢ φυλάσσονται σὲ κιβώτια στὴν ἀποθήκη τοῦ ἴδιου Μουσείου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἔλεγχο τοῦ εὑρετηρίου ὅπου εἶναι καταγραμμένα τὰ κτερίσματα.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐπανεξέταση τῶν εὑρημάτων ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητὲς τῆς ἔκδοσης στὸ Μουσεῖο Καβάλας διαπιστώθηκε ἡ ὕπαρξη ἀντικειμένων ποὺ δὲν εἶχαν καταλογογραφηθεῖ ἀπὸ τὸν Δ. Λαζαρίδη, αὐτά, ὅπως ἦταν φυσικό, προστέθηκαν στὸν ἀρχικὸ κατάλογο, στὸν ὁποῖο ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ συμπληρώσεις στὶς περιγραφές τῶν ἀντικειμένων, οἱ ὑπογράφοντες προέβησαν καὶ σὲ οὐσιαστικὲς βελτιώσεις κειμένων καὶ ἐρμηνειῶν. Παράλληλα ἐκπονήθηκαν καὶ νέες λήψεις ἀπὸ τοὺς φωτογράφους Ἡλ. Ἡλιάδη καὶ Μ. Στεφανίδη γιὰ ὅσα ἀντικείμενα κρίθηκε ἀπαραίτητο.

Βασικὴ συμβολὴ στὴν ἐπεξεργασία τῶν καταλοίπων Λαζαρίδη μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ προσθήκη ἐνημερωμένης βιβλιογραφίας τῶν ἐτῶν 1961-1991, ὁ σχολιασμὸς τῶν ἀντικειμένων, καθὼς καὶ ἡ ἐξαγωγή συμπερασμάτων.

Οἱ ἰδιαίτερα σημαντικοὶ γιὰ τὴ μακεδονικὴ νομισματοκοπία τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. «θησαυροὶ» νομισμάτων ἀπὸ τοὺς τάφους Α, Β, Γ, Δ, Ε καὶ ΣΤ, καταταγμένοι ἀπλῶς ἀπὸ τὸν Δ. Λαζαρίδη, μελετήθηκαν καὶ σχολιάστηκαν ἀπὸ τὸν Γ. Τουράτσογλου, ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς παρουσιάζει σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του στὴν ἐπεξεργασία τοῦ ὑπόλοιπου ὕλικου.

Για ενημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν σημειώνεται ὅτι, ἐνῶ τὰ αὐτούσια κείμενα τοῦ Δ. Λαζαρίδη ἔχουν παραμείνει στὴν καθαρεύουσα, οἱ προσθήκες τῶν ἐπιμελητῶν τῆς ἔκδοσης ἔχουν συνταχθεῖ στὴ δημοτικὴ.

Εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὴν Ἐφορὸν Ἀρχαιοτήτων κ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ τὸ προσωπικὸ τῆς ΙΗ΄ Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Καβάλας γιὰ τὴν παροχὴ διευκολύνσεων κατὰ τὴ μελέτη τοῦ ὕλικου, καθὼς καὶ στὴν κ. Π. Λαζαρίδου γιὰ τὴν παραχώρηση ὄλων τῶν καταλοίπων ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ πατέρα της. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικὰ στὸ νομισματικὸ τμῆμα, εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν κ. Β. Πούλιο γιὰ τὴν παροχὴ πληροφοριῶν τεχνικοῦ κυρίως χαρακτήρα καὶ στοὺς κ.κ. G. Le Rider καὶ M. Price, στὸν πρῶτο γιὰ γόνιμες συζητήσεις σχετικὰ μὲ θέματα τῆς νομισματοκοπίας τοῦ Φιλίππου Β΄ σὲ ἄργυρο, στὸν δεύτερο γιὰ τὴν εὐγενῶς ὑπόψη μας ὀρισμένα συμπεράσματα ποὺ ἄπτονται τῶν χρονολογήσεων τῶν τετραδράχμων τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄ καὶ ἐκτίθενται στὸ ὑπὸ δημοσίευση τότε ἔργο του γιὰ τὴ νομισματοκοπία τοῦ βασιλιᾶ αὐτοῦ (M. J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue 1-2, 1991*).

Στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐκφράζονται θερμὲς εὐχαριστίες γιὰ τὴν ἐγκριση τῆς δημοσίευσης τῆς μελέτης αὐτῆς στὶς σειρὲς τοῦ Ἰδρύματος.

Ἀθήνα 1991

Κ. Ρωμοπούλου
Γ. Τουράτσογλου

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθιερωμένες στὴν ἑλληνικὴ καὶ διεθνή βιβλιογραφία χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ παρακάτω συντομογραφίες:

AEMΘ 1	Τὸ Ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη 1, 1987 (Θεσσαλονίκη 1988).
Ἀνδρόνικος, Βεργίνα (1984)	Μ. Ἀνδρόνικος, Βεργίνα. Οἱ βασιλικοὶ τάφοι (Ἀθήνα 1984).
Ἀρχαία Μακεδονία (1988)	Κατάλογος τῆς ἐκθεσης Ἀρχαία Μακεδονία στὴν Αὐστραλία (Ἀθήνα 1988).
Βοκοτοπούλου, Αἴνεια	Ἰ. Βοκοτοπούλου, Οἱ ταφικοὶ τύμβοι τῆς Αἴνειας (Ἀθήνα 1990).
ΕΔΑΕ	Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
ΘΑΜ	Κατάλογος τῆς ἐκθεσης Θησαυροὶ τῆς Ἀρχαίας Μακεδονίας στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (Ἀθήνα 1979).
Μακεδονικά	Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (Θεσσαλονίκη).
Μέγας Ἀλέξανδρος	Μέγας Ἀλέξανδρος: Ἱστορία καὶ θρύλος στὴν τέχνη. Ἐκθεση στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (Ἀθήνα 1980).
Pfrommer, Studien	M. Pfrommer, Studien zur alexandrinischen und grossgriechischen Toreutik frühhellenistischer Zeit (Berlin 1987) Arch-Forsch 16.
Pfrommer, Untersuchungen	M. Pfrommer, Untersuchungen zur Chronologie früh- und hochhellenistischen Goldschmucks (Tübingen 1990) DAI, Ist-Forsch 37.
Πιερία 1	Οἱ ἀρχαιολόγοι μιλοῦν γιὰ τὴν Πιερία. Καλοκαίρι 1984, ΝΕΛΕ Πιερίας (Θεσσαλονίκη 1985).
Πιερία 2	Οἱ ἀρχαιολόγοι μιλοῦν γιὰ τὴν Πιερία. Καλοκαίρι 1985, ΝΕΛΕ Πιερίας (Θεσσαλονίκη 1986).
Πιερία 3	Οἱ ἀρχαιολόγοι μιλοῦν γιὰ τὴν Πιερία. Καλοκαίρι 1986, ΝΕΛΕ Πιερίας (Θεσσαλονίκη 1990).
Price, Alexander	M. J. Price, The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue 1-2 (1991).
Ρωμοπούλου, Φίλια Ἔπη Γ΄	Κ. Ρωμοπούλου, Κλειστὰ ταφικὰ σύνολα ὑστεροκλασικῶν χρόνων ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, Φίλια Ἔπη εἰς Γ.Ε. Μυλωνᾶν, Γ΄ (Ἀθῆναι 1989).
Search	Κατάλογος τῆς ἐκθεσης Search for Alexander, ΗΠΑ - Καναδὰς 1980-1983 (New York 1980) καὶ Supplements.
Σίνδος	Σίνδος, Ἐπιστημονικὸς κατάλογος (Ἀθήνα 1985).
Τουράτσογλου, Ἀρχαία Μακεδονία IV	Γ. Τουράτσογλου, Τὸ ξίφος τῆς Βέροιας: Συμβολὴ στὴ μακεδονικὴ ὄπλοποιία τῶν ὑστέρων κλασικῶν χρόνων, Ἀρχαία Μακεδονία IV. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ 4ο Διεθνὲς Συμπόσιο 21-25 Σεπτ. 1983 (Θεσσαλονίκη 1986) IMXA ἀρ. 204.

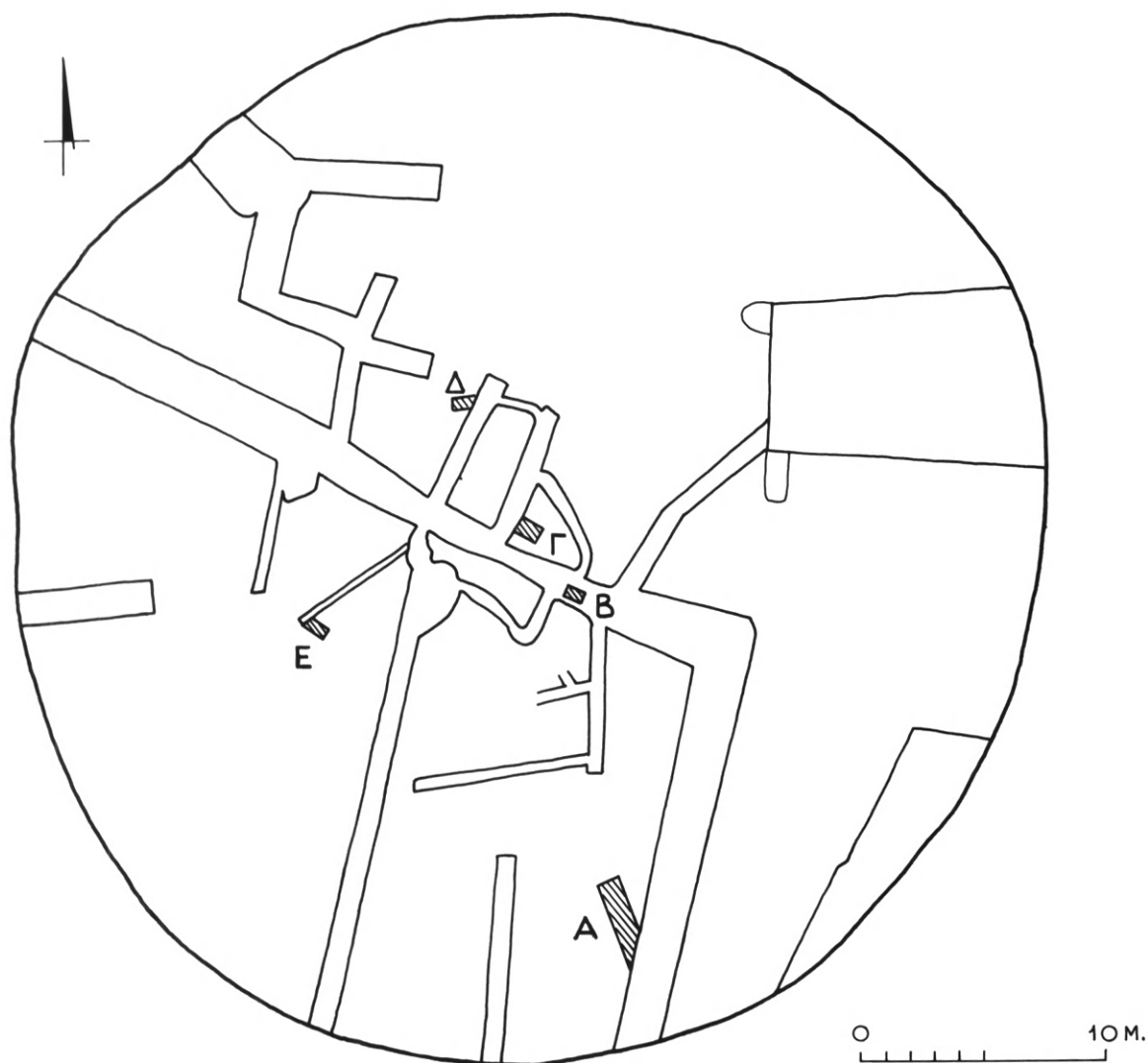
Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Στους βόρειους πρόποδες του Παγγαίου και σε απόσταση μιᾶς ὥρας πεζῆ ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Νικήσιανη¹ ὑψώνεται τύμβος ποῦ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὴ συσσώρευση χωμάτων σὲ διάφορες χρονικὲς περιόδους. Ὁ τύμβος —ἐπίσημα τουλάχιστον— ἔγινε ἀντικείμενο ἔρευνας γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1959. Τότε, τὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους αὐτοῦ, κάποιοι ἰδιῶτες ἔχοντας τὴ γνωστὴ ἄδεια γιὰ «ἀνεύρεση θησαυροῦ» διενήργησαν ὀλιγοήμερη ἔρευνα καὶ ἀποκάλυψαν τέσσερις τάφους, ποῦ ἀπὸ τὰ κτερίσματά τους χρονολογοῦνταν στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Στὴ συνέχεια τὰ εὐρήματα παραδόθηκαν μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς Ἀστυνομίας στὸ Μουσεῖο Καβάλας. Ὁ Ἐφορος Δ. Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος πῆγε ἐπὶ τόπου γιὰ νὰ ἐξετάσει τὸ χῶρο ἀνεύρεσης τῶν ἀρχαίων, προέβη σὲ μετρήσεις καὶ φωτογραφήσεις τῶν τάφων ποῦ εἶχαν ἀνακαλύψει οἱ ἰδιῶτες (τάφοι Α-Δ). Ἀπὸ τὰ πρωτόκολλα παραλαβῆς τῆς 24ης Φεβρουαρίου καὶ τῆς 5ης Μαρτίου 1959 δὲν ἀποδεικνύεται κατὰ πόσο τὰ ἀντικείμενα παραδόθηκαν σὲ ὁμάδες, ἀνάλογα μὲ τὸν τάφο ὅπου αὐτὰ βρέθηκαν. Ὡστόσο ἀπὸ τὶς χειρόγραφες σημειώσεις ποῦ τὰ συνόδευαν καὶ ἀπὸ τὶς πληροφορίες καταγραφῆς τους στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου, φαίνεται ὅτι, τουλάχιστον προφορικά, δόθηκαν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα. Δὲν ἔχει ἐπίσης διευκρινιστεῖ, κατὰ πόσο στὴν πρώτη αὐτὴ φάση τῆς «ἔρευνας» ἀπὸ τοὺς ἰδιῶτες συμμετεῖχε καὶ ἐκπρόσωπος τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων. Ἀπὸ ἐνδείξεις ποῦ συγκεντρώθηκαν ἐντούτοις εἶναι μᾶλλον βέβαιο ὅτι στὴν «ἀνασκαφὴ» παρίστατο ὁ φύλακας ἀρχαιοτήτων † Ἀριστείδης Γανίτης. Τὸν Ὀκτώβριο τέλος τοῦ ἴδιου ἔτους συνεχίστηκε ἡ ἔρευνα, αὐτὴ τὴ φορὰ συστηματικά, ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Καβάλας καὶ διεξήχθη σὲ τακτὰ χρονικά διαστήματα, ὥσπου διακόπηκε ὀριστικά τὸ 1963².

Τὸ 1959 ὁ τύμβος εἶχε ὕψος 15 μέτρων καὶ διάμετρο 45 μέτρων (πίν. 1α-β). Τόσον οἱ τομὲς ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τοὺς ἰδιῶτες, ὅσο καὶ αὐτὲς ποῦ πραγματοποιήθηκαν κατὰ τὴ συστηματικὴ ἔρευνά του (πίν. 2α), ἀπέδωσαν ἀντικείμενα ποῦ ἀποδεικνύουν τὴ χρησιμοποίησή του σὲ διάφορες χρονικὲς περιόδους³.

Συνοπτικά οἱ ἐνδείξεις χωρίζονται σὲ τρεῖς κατηγορίες: α) οἰκοδομικὰ λείψανα (τοιχοὶ καὶ τοιχάρια ἀπὸ κροκάλες καὶ πηλό, στρώσεις λογάδων λίθων, στρώσεις κεράμων στέγης καὶ

1. L. Lefort (ἐκδ.), *Paysages de Macédoine*, Travaux et Mémoires, Monographies 3 (Paris 1986) 217: Nikisa (=Nikésianè).
2. Ἐκθέσεις γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Δ. Λαζαρίδη στὰ ΠΑΕ 1959, 47-48· 1960, 74-75· 1961, 68· 1962, 47· 1963, 80. Τὰ ἴδια στοιχεῖα περὶ τῶν ἀνασκαφῶν περιληπτικὰ ἀναφέρθηκαν στὸ Ἔργον 1959-1963 καὶ στὰ ΑΔ 16, 1960, Β, 218 πίν. 186, ΑΔ 17-18, 1961-1962, Β, 214 καὶ ΑΔ 19, 1963, Β2, 257. Ἐπίσης στὰ: ΒСН 84, 1960, 797 κέ., ΒСН 85, 1961, 825 κέ., ΒСН 87, 1963, 814, *Λεύκωμα Διεθνoῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης* (1966) 274 κέ., *Μακεδονικὰ Ζ'*, 1966-1967, 362, ΒSt 2, 1961, 290 καὶ *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques, VIIIe Congrès Intern. d'Archéologie Classique, Paris 1963* (1965) 103.
3. Παράδειγμα χρήσεως τύμβου σὲ διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους βλ. *Πιερία* 1, 53.

Σχέδ. 1: Γενική κάτοψη της άνασκαφής

χαλικιῶν) (πίν. 2β-3α), β) κτερισμένοι τάφοι τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ γ) διάσπαρτα δείγματα κεραμικῆς καὶ μικροτεχνίας τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου καὶ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. Ἀποκαλύφθηκε ἔτισης καὶ μιὰ ἀπροσδιόριστη χρονολογικὰ κατασκευή, ποὺ ἴσως χρησίμευε γιὰ καμίνευση μεταλλεύματος (πίν. 3β).

Δυστυχῶς ἡ ἔλλειψη λεπτομερῶν σχεδίων κατόψεων (ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ γενικὴ κάτοψη τῆς άνασκαφῆς ποὺ ὑπάρχει, βλ. σχέδ. 1) καὶ τομῶν μὲ στοιχεῖα γιὰ τὴ στρωματογραφία τοῦ τύμβου δυσχεραίνει τὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων γιὰ τὴν ἀρχικὴ καὶ τὶς μεταγενέστερες χρήσεις τοῦ χώρου. Οἱ περιγραφὲς πάντως τοῦ άνασκαφέα καὶ ἡ ἐξέταση τῶν εὐρημάτων ὀδηγοῦν στὴ γενικὴ διαπίστωση ὅτι ὁ χώρος χρησιμοποιήθηκε στὸν 8ο-7ο αἰ. π.Χ., στὸν 4ο αἰ. π.Χ., καὶ ἴσως καὶ σὲ μεταγενέστερες περιόδους:

Πρώτη χρήση: Τοῖχοι ποὺ μπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ οἰκίες ἢ νὰ εἶναι περίβολοι σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ χονδροειδῆ ἀδιακόσμητη κεραμικὴ (εἰκονίζονται στὰ ΠΑΕ 1963, πίν. 54β-55)

και την εγγάρακτη⁴, καθώς και ολιγάριθμα μεταλλικά αντικείμενα, μεταξύ των οποίων πτηνόμορφο περίαπτο αντικείμενο (άρ. Μ. Καβάλας Α 2709, διαστ. 0.059Χ0.055 μ.) και το μισό από οκτώσχημη χάλκινη πόρπη (spectacle fibula), διαμ. 0.017 μ., όπως και τμήματα χάλκινων συρμάτων (Μ 830) ίσως επίσης από πόρπες, οδηγούν στην υπόθεση ότι στην Ύστερη Έποχή του Χαλκού ή την Πρώιμη Έποχή του Σιδήρου (8ος-7ος αι.) υπήρξε στο χώρο του τύμβου νεκροταφείο άγνωστου ως τώρα οικισμού (πίν. 4α-β).

Δεύτερη χρήση: Η διάταξη των προϊστορικών λειψάνων και ο διασκορπισμός τους έγινε πιθανότατα κατά την εποχή που κατασκευάστηκαν οι κτερισμένοι τάφοι, δηλαδή στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. Τότε πραγματοποιήθηκαν οι συσσωρεύσεις των χωμάτων και των χαλκιών, προκειμένου να επικαλυφθούν οι τάφοι, και σχηματίστηκε ο τύμβος. Ύπάρχει υπόνοια ότι οι τάφοι του 4ου αι. ήταν περισσότεροι από τους έπτά που επισημάνθηκαν, και αυτό όχι μόνο επειδή μέσα στις επιχώσεις περισυλλέχθηκαν κι άλλα αντικείμενα της ίδιας περιόδου (Α 1407, Α 1408, Α 2593, Α 2702) αλλά και επειδή ο τύμβος ήταν άφυσικο να είναι τόσο μεγάλος για τόσο λίγους τάφους.

Όσον αφορά στην ύπαρξη της «καμίνου», δεν είναι παράξενο που έρμηνεύτηκε έτσι από τον ανασκαφέα, αφού στην περιοχή της βόρειας πλευράς του Παγγαίου είναι γνωστό ότι υπήρχε εκμεταλλεύσιμο μέταλλευμα, έχουν μάλιστα επισημανθεί και αρχαίες εγκαταστάσεις μεταλλείων⁵.

Η περιγραφή των τάφων και ο κατάλογος των κτερισμάτων τους στηρίζεται αφ' ενός μὲν στα κατάλοιπα του ανασκαφέα, αφ' ετέρου δὲ σὲ πρόσφατη έρευνα (1989-1990) των κιβωτίων με τὰ εὐρήματα που φυλάσσονται στις αποθήκες του Μουσείου Καβάλας.

Η γενική εικόνα που παρουσιάζουν οι τάφοι, δηλαδή ή διάταξή τους στο χώρο, δεν φαίνεται να ακολουθοῦσε κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο: άλλοι βρέθηκαν στο έσωτερικό του τύμβου (πρὸς τὸ κέντρο), άλλοι κοντὰ στην περιφέρειά του. Οί κιβωτιόσχημοι τάφοι (Α-ΣΤ) αποτελοῦνταν από πλάκες λίθινες, είχαν σχήμα ὀρθογώνιο και ἐδράζονταν σὲ στρώμα ἄμμοχαλίκου. Έπισημάνθηκαν ἄγωγοι από ὠμό πηλὸ που ὀδηγοῦσαν από την ἐπιφάνεια του τύμβου ως τὸ σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ τάφος. Ίσως χρησίμεψαν για τελετές (χοὲς) πρὸς τιμὴν των νεκρῶν⁶ (πίν. 4γ). Έπισημάνθηκαν επίσης και στρώσεις με τέφρα ή ἴχνη τέφρας στὰ χώματα γύρω από τους τάφους, συνηθισμένο κατάλοιπο τελετουργικῆς καύσης πρὶν από τὸν ἐνταφιασμό. Ὡστόσο τὰ ἴχνη καύσης θὰ μπορούσαν να είχαν σχέση και με τὴν πρώτη χρήση του χώρου, κατὰ τους 8ο-7ο αι. π.Χ. Η ἀσάφεια που γενικά παρατηρεῖται ἐπιτείνεται και από τὸ γεγονός ότι τὰ χώματα είχαν κατὰ καιροὺς ιδιαίτερα ἀναμοχλευθεῖ.

Τάφος Α: Κιβωτιόσχημος, ἀποτελούμενος από πλάκες σχιστολίθου (διαστάσεις: μῆκ. 2.05 μ., πλάτ. 0.92 μ. και ὕψ. 1.25 μ.). Τὸ πάχος των πλακῶν ἦταν 0.03 μ. Ὁ τάφος ἐδραζόταν πάνω σὲ ἄργους λίθους και ἄμμοχαλικο. Διαπιστώθηκε ή ὕπαρξη ἄγωγῶν από ὠμό πηλὸ που ἔφθαναν από τὸν τάφο ως τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἐπίχωσης. Στὴ νότια πλευρὰ του τάφου βρέθηκε ὑπόλειμμα σανίδας. Στὸ κρανίο του νεκροῦ υπήρχαν προσκολλημένα ὑπολείμματα ἐπίχρυσου στεφανιοῦ. Στὸ ἡμερολόγιο δὲν ἀναφέρονται τὰ νομίσματα του τάφου.

4. Δ. Γραμμένος, *ΑΕ* 1979, Χρον., 55, I. Kilian, *PBF* XI 2, 1979, 137 ἄρ. 756, πίν. 41, X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *Προϊστορική Θάσος* (δ.δ. Θεσσαλονίκη 1985, ὑπὸ ἔκδοση), Δ. Γραμμένος, *ΑΔ* 30, 1975, Α, 233, X. Κουκούλη, *Ἀνθρωπολογικά* 1, 1980, 85.

5. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *Τὰ μέταλλα τῆς Θασιακῆς Περαίας, Ἑλληνογαλλικὲς Ἐρευνες I (Μνήμη Δ. Λαζαρίδη)* (Θεσσαλονίκη 1990) 493 κέ., 501 σχέδ. 2, 512.

6. Για ἄγωγους παρόμοιας χρήσης βλ. *ΠΑΕ* 1951, 165, 169 (Τάφος Συντριβανίου Θεσσαλονίκης) και G. Oeconomus, *De profusionum receptaculis sepulcralibus* (1921) 5 κέ.

Τάφος Β: Κιβωτιόσχημος, αποτελούμενος από έξι πλάκες άσβεστολίθου. Οί πλάκες, πού έφεραν καί άναθύρωση πλάτ. 0.07 μ., είχαν πάχος 0.025 μ. Διαστάσεις τάφου: μήκ. 2.22 μ., πλάτ. 0.05 μ. καί ύψ. 0.90 μ. Στο ήμερολόγιο δέν άναφέρονται στοιχεία για την άκριβή θέση τών κτερισμάτων, ούτε γίνεται λόγος για την ύπαρξη νομισματικού «θησαυρού».

Τάφος Γ: Κιβωτιόσχημος από πλάκες άσβεστολίθου πάχ. 0.10 μ. (μόνο ή πλάκα επικάλυψης: 0.12 μ.). Ο τάφος έδραζόταν πάνω σ' ένα είδος ποδίου κι έτσι τó συνολικό του ύψος μαζί με την επικάλυψη έφτανε τó 1.38 μ. Διαστάσεις: μήκ. 2.18 μ., πλάτ. 1.18 μ., ύψ. 1.15 μ.

Ένα έπίχρυσο στεφάνι από χάλκινα φύλλα έλιās άποκαλύφθηκε στη δυτική πλευρά, όπου καί τó κρανίο. Ένα δεύτερο, έπίχρυσο έπίσης, από φύλλα δρυός, ήταν τοποθετημένο στα πόδια (πίν. 5α). Στη δεξιά πλευρά τού σκελετού, περίπου στο ύψος τής όσφυός, βρέθηκε άργυρος κίνθαρος, ó όποιος περιείχε δύο χρυσούς στατήρες Φιλίππου Β', δεκατρία τετράδραχμα Φιλίππου Β' καί 'Αλεξάνδρου Γ', έξήντα όκτώ χάλκινα νομίσματα 'Αλεξάνδρου Γ' καί Κασσάνδρου καί δύο έφθαρμένα, άδιάγνωστα. Στο ίδιο ύψος περίπου έντοπίστηκε όξυπύθμενος άμφορέας καί ένας άλλος στη ΒΑ. γωνία τού τάφου, στα πόδια τού νεκρού. Κατά μήκος τής Β. πλευράς ύπήρχαν διάσπαρτα όστείνια πλακίδια. Σε έναν από τούς άργυρους κανθάρους βρέθηκαν ύπολείμματα στάχτης καί στα χώματα πού είχαν είσχωρήσει, ίχνη από ύφασμα (;) καί καμένα ξύλα. Τρία γυάλινα κομβία άνασύρθηκαν από τή ΒΑ. γωνία.

Τάφος Δ: Κιβωτιόσχημος από πλάκες άσβεστολίθου. Τα όστα τού παιδικού σκελετού διατηρούνταν σε καλή κατάσταση. Ίσως ó τάφος νά άνήκε σε νεαρή κόρη, γιατί ήταν ó μόνος πού περιείχε ειδώλια. Τα ειδώλια βρέθηκαν τοποθετημένα πάνω στο στήθος καί στις πλευρές τού νεκρού. Ύπήρχε ένα έπίχρυσο στεφάνι στο κρανίο καί ανά δύο μεταξύ κρανίου καί ώμων. Τα άγγεια έντοπίστηκαν στη δεξιά παρειά τού τάφου. Οί μελαμβαφείς σκύφοι περιείχαν τέφρα καί ó έρυθρόμορφος σκύφος είκοσι τρία χάλκινα νομίσματα. (Διαστάσεις τού τάφου δέν άναγράφονται στο ήμερολόγιο· άπλως άναφέρεται ως μικρών διαστάσεων.)

Τάφος Ε: Ο τάφος πού άνασκάφηκε κατά τή φάση τής συστηματικής έρευνας (23-10-59) ήταν έπίσης κιβωτιόσχημος, αποτελούμενος από πλάκες σχιστολίθου. Έδραζόταν πάνω σε στρώση άμμοχάλικου. Οί έσωτερικές διαστάσεις τού τάφου ήταν: μήκ. 1.05 μ., πλάτ. 0.50 μ. καί ύψ. 0.45 μ. Φαίνεται ότι ó νεκρός είχε καεί έν μέρει καί ότι μέσα στον τάφο τοποθετήθηκαν μόνο τα ύπολείμματα τού σκελετού. Έξάλλου τέφρες καί όστα βρέθηκαν άνακατωμένα με τα κτερίσματα μέσα στον τάφο. Ο άνασκαφεύς ύποθέτει από την εύρεση στλεγγίδος ότι πρόκειται για νεκρό άνδρα. Τó κρανίο είχε προσανατολισμό προς δυσμάς καί επάνω του ύπήρχε διαλυμένο έπίχρυσο στεφάνι. Στα δεξιά τού κρανίου βρέθηκε χρυσός στατήρ τού Φιλίππου Β' καί έκατόν είκοσι τέσσερα χάλκινα νομίσματα. Κοντά στον άριστερό άγκώνα έντοπίστηκε σιδερένια στλεγγίδα καί δίπλα στο άκρο τού δεξιού χεριού δύο χάλκινοι κίνθαροι, ένας μελαμβαφής σκύφος, μία χάλκινη άρύταινα καί ένας άργυρος κάλυκας. Κοντά στο άριστερό πέλμα βρέθηκε μελαμβαφής σκύφος καί τμήμα άλαβάστρου. Έπίσης μέσα στις τέφρες έντοπίστηκαν καί δύο κρίκοι (δακτύλιοι).

Τάφος ΣΤ: Στις 18-2-1961 άποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος, κατασκευασμένος από πλάκες άσβεστολίθου. Λεπτές μικρές πλάκες άσβεστολίθου άποτελούσαν τόν πυθμένα τού τάφου. Διαστάσεις: μήκ. 1.95 μ., πλάτ. 0.70 μ. καί ύψ. 0.60 μ. Τó κρανίο είχε προσανατολισμό προς ΒΔ. Στο ύψος τού δεξιού μηρού βρέθηκε μελαμβαφής σκύφος πού περιείχε έξήντα τέσσερα χάλκινα νομίσματα καί μιá άργυρή δραχμή 'Αλεξάνδρου Γ'. Έπισημάνθηκαν έπίσης έπίχρυσα χάλκινα τμήματα στεφανιού (πίν. 5β).

Τάφος Ζ: Λακκοειδής τάφος νηπίου, άκτέριστος, πού τόν κάλυπτε μία πλάκα σχιστολίθου. Διαστάσεις: 0.70X0.50 μ. Περιείχε μόνο όστα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ*

ΤΑΦΟΣ Α

A 869 Ἄργυροῦς σκύφος (κάλυξ), φέρων ἐξωτερικῶς ἔκτυπον διακόσμησιν: ἐκ δύο συγκεντρικῶν ἐγχαράκτων κύκλων τῆς βάσεως ἐκκινουῦν ἐπιμήκη γραμμικὰ φύλλα, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένα καὶ ἐξικνούμενα μέχρι τοῦ ὤμου τοῦ ἀγγείου. Ὑπεράνω τῶν φύλλων μεταξὺ τῶν δύο ζωνῶν, ἔχουσῶν μικροὺς κύκλους, ὑπάρχει περίτεχνος πλοχμός, ἄνω δὲ αὐτοῦ λέσβιον κυμάτιον καὶ ἄνωθεν τούτου ζώνη μετὰ στιγμῶν (εἰκ. 1)**. Ἐπὶ τοῦ κυματίου ἔχνη ἐπιχρυσώσεως. Εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ἀγγείου ὑπάρχει πρόσθετον ὀμφαλωτὸν ἔλασμα (διαμ. 0.04***) ἐξ ἀργύρου ἐπιχρυσωμένου, περίξ δὲ τοῦ ὀμφαλοῦ εἰς δύο συγκεντρικοὺς κύκλους διατεταγμένα, ἐσχηματοποιημένα κυμάτια, ὕψ. 0.067, διαμ. 0.098. Χεῖλος ἀγγείου πρὸς τὰ ἔξω, πάχ. χείλους ± 0.025 , ὕψ. ζώνης διακοσμήσεως ± 0.015 . Εἰς τὰ κενὰ τοῦ λεσβίου κυματίου τρίφυλλον ἀνθέμιον. Μικραὶ γλῶσσαι εἰς τὰ κενὰ τῶν μακρῶν πετάλων, ἔξοχος τέχνη καὶ διατήρησις (πίν. Α καὶ Β).

Ὁ σκύφος ἔχει ἀναφερθεῖ στὰ ἐξῆς:

1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 159 ἄρ. Α 869, πίν. 60 δεξιά.

Εἰκ. 1. Α 869

* Οἱ περιγραφὲς τῶν εὐρημάτων ποὺ ὀφείλονται στὸν ἀείμνηστο Δ. Λαζαρίδη δημοσιεύονται μὲ διαφορετικὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα.

** Τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων ἀποδίδονται μὲ κλίμακα 1:1.

*** Οἱ διαστάσεις τῶν κτερισμάτων ἀποδίδονται σὲ μέτρα.

2. *ΘΑΜ* 96 άρ. 401, πίν. 56.
3. *Μέγας Ἀλέξανδρος* 52 (έγχρ. φωτ.) (β' μισό 4ου αϊ. π.Χ.).
4. *Search* 160 άρ. 120.
5. Pfrommer, *Studien* 234 (KaBM2) (γ' τέταρτο 4ου αϊ. π.Χ.).
6. *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) άρ. 254.
7. D.E. Strong, *Greek and Roman Gold and Silver Plate* (έκδ. 1966) 100.

Παράλληλα παραδείγματα για τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση βλ.:

1. Κάλυκας ἀπὸ τὸν τάφο 2 τῆς Τούμπας «Παπᾶ» τῆς Σεβαστῆς Πιερίας (Δίον, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο 2546): *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) άρ. 204 (350-325 π.Χ.).
2. Κάλυκας ἀπὸ τὸν τάφο Γ τοῦ Σέδες Θεσσαλονίκης: *ΘΑΜ* άρ. 317.
3. Κάλυκας ἀπὸ τάφο τῆς ὁδοῦ Ὁραιοκάστρου Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης: Ρωμιοπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 211 άρ. 12.
4. Κάλυκας ἀπὸ τὸ μακεδονικὸ τάφο II Βεργίνας: *Search* άρ. 164.

Γιὰ «ἀχαιμενιδικοῦς» σκύφους μακεδονικοῦ τύπου βλ. διεξοδικά: Pfrommer, *Studien* 56 κέ.

Εἰκ. 2. M 386

M 386 Ἀργυροῦς σκύφος (κάλυξ) μὲ λεπτότατα τοιχώματα, τοῦ ὁποῖου ἡ γάστρα καὶ ἡ βᾶσις κατεστράφησαν ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Σχῆμα σχεδὸν ὅμοιον μὲ ἐκεῖνον τοῦ ὑπ' ἀριθ. A 870. Λαιμὸς καὶ χεῖλος ἀγγείου πρὸς τὰ ἔξω. Εἰς τὸ ὕψος τοῦ ὤμου ὑπάρχει ἐγχάρακτον τυποποιημένον μετ' ἀστραγάλου κυμάτιον, εἰς τὴν βᾶσιν δὲ τοῦ λαιμοῦ μεταξὺ 2 ἐγχάρακτων γραμμῶν, μικροὶ κύκλοι (εἰκ. 2). Διαστάσεις: ὕψ. 0.05, διάμ. 0.097, ὕψ. ζώνης διακοσμήσεως ὤμων \pm 0.01, πάχ. χεῖλους \pm 0.03. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ χεῖλους διπλῆ ἐγχάρακτος γραμμὴ· γραμμὴ προφίλ χεῖλους λοξή. Κατασκευὴ ἀγγείου ἐπιμελής (πίν. 6).

Ὁ κάλυκας ἔχει ἀπεικονιστεῖ στὰ ἐξῆς:

1. *ΘΑΜ* 96 άρ. 400, πίν. 57.
2. Pfrommer, *Studien* 58, 180 σημ. 314, σ. 237 (KaBM24) (μέσα 4ου αϊ. π.Χ.).
3. *BCH* 84, 1960, 799 εἰκ. 12.

Παρόμοιος σκύφος ἀδιακόσμητος βρέθηκε στὸν τάφο Δ (άρ. A 870).

Παραδείγματα ἀργυρῶν καλύκων μὲ ἀδιακόσμητο τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου ἐντοπίζονται κυρίως στὸ χῶρο τῆς Θράκης: *ΘΑΜ* άρ. 464 (Ἄρζος), A. Fol, M. Čičikova κ.ά., *The Thracian Tomb near the village of Sveshtari* (1986) 26 εἰκ. 14 καὶ *Der thrakische Silberschatz aus Rogozen Bulgarien* (1989) 70-76. Ὡστόσο δύο ὄχι ἀκριβῶς ὅμοια ἀγγεῖα προέρχονται ἀπὸ τὸν Τύμβο Σεβαστῆς Πιερίας, βλ. *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) άρ. 246 καὶ 247. Ἡ ἀπλουστευμένη μορφή τῆς διακόσμησης ἴσως νὰ ὑποδηλώνει ἰδιαιτερότητα τοπικοῦ ἐργαστηρίου, ποῦ ὀφείλεται σὲ ἀδυναμία πιστῆς μίμησης τῶν ποιοτικῶν ἀνωτέρων παραδειγμάτων ποῦ ἐντοπίζονται στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία (π.χ. αὐτὰ τῆς Βεργίνας, Θεσσαλονίκης καὶ Δερβενίου).

A 2730+ Τμήματα δύο πηλίνων ἀλαβάστρων μετὰ λευκοῦ ἐπιχρίσματος, α) ὕψ. 0.097, διαμ. 0.38, **A 2731** β) ὕψ. 0.052, διαμ. 0.025. Τὸ μικρότερον τμήμα διασώζει καὶ μέρος τοῦ χεῖλους (A 2731): σωζ. ὕψ. \pm 0.05 (πίν. 6).

A 2732 Πήλινον ἀλάβαστρον ἀποτελεσθὲν ἐκ δύο συγκολληθέντων τμημάτων, τοῦ ὁποίου ἀπεκρούσθη ὁ λαιμός, τὸ στόμιον καὶ μέρος τῆς κοιλίας. Ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ὑπὸ λευκοῦ χρώματος. Μέγ. διατηρούμενον ὕψ. ± 0.15 , μεγ. διάμ. 0.042 (πίν. 6).

Γιὰ πήλινα ἀλάβαστρα καὶ ἀλάβαστρα ἐξ ἀλαβάστρου, βλ. γενικά: H.E. Augemeier, *Das Alabastron* (Gießen 1936). Εἰδικά: Μ. Τσιμπίδη-Αὐλωνίτη, *Μακεδονικά* 25, 1985, 130 σημ. 1, Ρωμιπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 207 ἀρ. 15, Ph. Zaphiropoulou, *BCH Suppl. I*, 1973, 63-64 καὶ *Πιερία* 3, 81 (ὅπου ὁ τάφος 17 τῆς Μεθώνης χρονολογεῖται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.).

A 684 (π2012) Ὁξυπύθμενος ἀκέραιος ἄχρους ἀμφορεὺς μὲ χαμηλότερον λαιμὸν ἀπ' ὅ,τι οἱ προηγούμενοι. Φέρει ὀπὴν εἰς τὴν γάστραν καὶ ἀπολέπισμα εἰς τὸ χεῖλος. Ὑψ. 0.62, διάμ. στομίου 0.10.

Ὁξυπύθμενοι ἀμφορεῖς βρέθηκαν ἐπίσης στοὺς τάφους Συντριβανίου Θεσσαλονίκης (*BCH* 82, 1958, 758 εἰκ. 7), στὸν τάφο Ζ' τῆς Ἀμφίπολης (*ΠΑΕ* 1957, 71 πίν. 20α), στοὺς Δίδυμους μακεδονικοὺς τάφους τῆς Βέροιας (Κ. Ρωμιπούλου, *Α' Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ κεραμικὴ*, Δεκ. 1986 (Ἰωάννινα 1989) 37 πίν. 21), στὸ Μακεδονικὸ Τάφο Χαριλάου Θεσσαλονίκης (3ου αἰ. π.Χ.) (*Μακεδονικά* 25, 1985, 127, 131, 140 καὶ πίν. 4β), στὸν Τάφο τῆς Μαρίας Ἡμαθίας (Μ. Λιλιμπάκη-Ἀκαμάτη, *Λαξευτοὶ θαλαμῶται τάφοι Πέλλας* (ἀδημ. δ.δ.) 129 (χρονολ. 325 π.Χ.) καὶ στοὺς τάφους 1 καὶ 3 τῆς Μεθώνης (*Πιερία* 3, 71 κέ.).

Δ 368 - Δ 373, Δ 375: Στοιχεῖα διαλυθέντος ἀνθοστεφάνου:

Δ 368 Τρία πήλινα ἔγχρωμα καὶ ἐπίχρυσα ἀνθίλλια, ἔχοντα πέντε πέταλα καὶ μικρὰ φύλλα μεταξὺ τῶν πετάλων. Ἐπὶ τοῦ μίσχου ὀπὴ διὰ τὴν στήριξιν χαλκοῦ σύρματος. Στήμων ἐρυθροῦ χρώματος, ἰσχυρῶς ἀνάγλυφος. Πέταλα ἐπίχρυσα, μικρὰ φύλλα ἐρυθροῦ καὶ ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος. Μορφὴ κάλυκος ἀνοικτῆ. Διάμ. ± 0.025 , ὕψ. 0.015 (πίν. 6).

Δ 369 Τετράφυλλον πήλινον ἐπίχρυσον ἀνθίλλιον μὲ ἐξέχοντα στήμονα. Ἐπὶ τοῦ μίσχου ὀπὴ δι' ἔνθεσιν χαλκοῦ σύρματος. Ὑψ. 0.012, διάμ. 0.015 (πίν. 6).

Δ 370 Τμήματα λεπτῶν ἐπιμήκων χαλκῶν ἐπιχρῦσων φύλλων ἐλαίας μετὰ τῶν μίσχων των.

Δ 371 Ἀνθοφόροι ἢ φυλλοφόροι ψῆφοι ὄρουμο δύο εἰδῶν: α) μορφὴ ἀτρακτοειδῆς ἐπιμήκης, μήκ. 0.007 καὶ β) σφαιρικῆ, διαμ. ± 0.007 .

Δ 372 Τμήματα παρομοίου μεταλλίνου στελέχους στεφάνου ἐκ μολύβδου, πλάτ. 0.005, ἔχοντος κατὰ διαστήματα 0.01 μ. διαμπερεῖς ὀπὰς μὲ ὑπολείμματα χαλκῶν συρμάτων (πίν. 7).

Δ 373 Πολλὰ τμήματα στεφάνης ἐκ λεπτοτάτου φύλλου, φερούσης κατὰ διαστήματα 0.005 μ. διαμπερεῖς μικρὰς ὀπὰς διὰ τὴν ἔνθεσιν τῶν συρμάτων πρὸς στήριξιν τῶν στοιχείων τοῦ στεφάνου (πλάτ. 0.005 ἕως 0.007).

Δ 375 Μικρὸν ἐξάφυλλον ἀνθίλλιον, πήλινον ἐπίχρυσον, μὲ ἐπιφάνειαν πετάλων κυρτῆν. Τὸ περίγραμμα τῶν πετάλων ἀνάγλυφον. Μίσχος ἀποκεκρουμένος. Διάμ. 0.013, ὕψ. 0.005 (πίν. 6).

Παρόμοια ἀνθίλλια βρέθηκαν στὸν τάφο Δ (ἀρ. Δ 363 - Δ 366) καὶ σὲ τάφους τῆς Ἀμφίπολης (*ΠΑΕ* 1958, 82 πίν. 58β), στὸ Καζανλάκ Βουλγαρίας (L. Zivkova, *Le tombeau de Kazanlak* (1974) 24 κέ., πίν. 10), σὲ τάφους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. στὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἀκάνθου Χαλκιδικῆς καὶ στὴ Βεργίνα (Δ. Παντερμαλῆς, *Μακεδονικά* 12, 1972, 166 πίν. E).

Γιὰ ὁμοιώματα κοσμημάτων καὶ διακοσμητικῶν στοιχείων σὲ πηλὸ βλ.:

1. I. Blank, Griechische Goldschmuckimitationen des 4. Jahrhunderts v. Chr., *Antike Welt* 7 (3), 1976, 19-27.
2. Irm. Kriseleit, Griechischer Schmuck aus vergoldetem Ton, *Forschungen und Berichte* 18, 1977, 13 κέ.

3. R.A. Lunsingh-Scheurleer, Terracotta "imitation" Jewellery, *BABesch* 57, 1982, 192-196.
4. *ΑΔ* 35, 1980, Α, 77 κέ., σημ. 54-59.
5. Βοκοτοπούλου, *Αΐνεια* 70.

Δ 362 Ύάλινος «όφθαλμός» εἰς σχῆμα μονοκύρτου φακοῦ, ἀποκεκρουμένος κατὰ τὴν περιφέρειαν. Διάμ. ± 0.018, ὕψ. ± 0.012.

Γιὰ γυάλινους «όφθαλμούς» βλ. Τουράτσογλου, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 649. Πρβ. Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 122, Αἰκ. Δεσποίνη, *ΑΑΑ* XIII, 1980, 207. «Ὁφθαλμοὶ» σὲ γλυπτὲς ἢ ἀνάγλυφες παραστάσεις κλινῶν: *Search* 124 ἀρ. 47 (Μακεδονικὸς Τάφος στὰ Κερδύλλια), Κ. Σισμανίδης, *ΑΕ* 1986, 95 πίν. 25γ, Μ. Μπέσιος, *Πιερί* 3, 70 (τάφος I περιοχῆς Μεθώνης), Κ. Σισμανίδης, *Κλίνας καὶ κλινοειδεῖς κατασκευὲς τῶν μακεδονικῶν τάφων* (δ.δ. Θεσσαλονίκη 1990, ὑπὸ ἔκδοση) σημ. 449.

ἄ.ἄ. Εἰς ἀνθρώπινος ὁδούς.

ἄ.ἄ. 3 χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Β', 1 χάλκινο νόμισμα Ἀλεξάνδρου Γ' καὶ 1 χάλκινο νόμισμα Κασσάνδρου. Χρονολογία ἀπόκρυψης: χρόνοι βασιλείας Κασσάνδρου.

ΤΑΦΟΣ Β

A 868+ Ἀργυρᾶ ὀμφαλωτὴ φιάλη, τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ὁποίας κατεστράφη ἐκ τῆς ὀξειδώσεως (σήμερα εἶναι συμπληρωμένο μὲ ἀσημόστοκο). Φέρει ἐμπίστον διακόσμησην, εἰς τὸν πυθμένα ἀνάγλυφον ὀμφαλωτὸν μέγαν 24φυλλον(;) ρόδακα, διαμ. 0.065· περίξ τοῦ ρόδακος συγκεντρικῶς διατεταγμένα 12 μεγάλα ἀμυγδαλόσχημα φύλλα καὶ 12 τρίφυλλα ἄνθη λωτοῦ. Διακόσμησις ἐμπίστος, σφυρήλατος. Χεῖλος ἀγγείου ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω. Διάμ. 0.151, ὕψ. 0.032, πᾶχ. χεῖλους 0.012. Ἐργασία ἐπιμελῆς (εἰκ. 3, πίν. 8).

Ἡ φιάλη ἀναφέρεται στὰ:

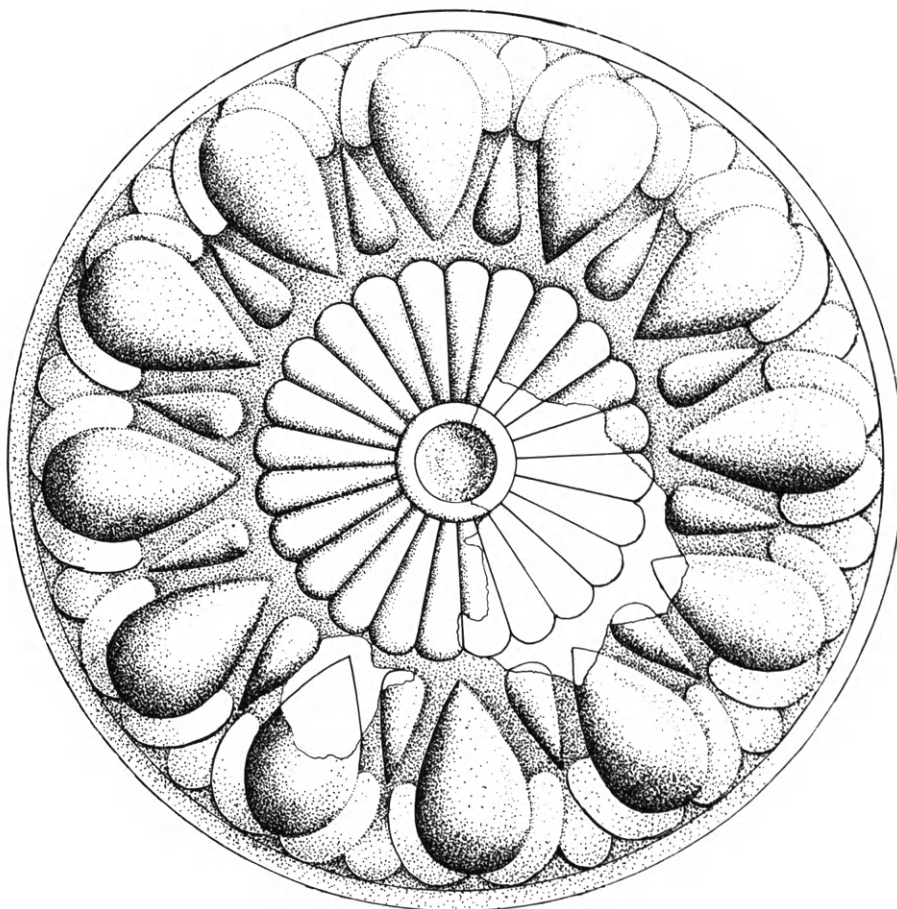
1. *BCH* 84, 1960, 797-799.
2. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 159 ἀρ. Α 868.
3. *ΘΑΜ* 96 ἀρ. 402.
4. Pfrommer, *Studien* 153, 157 σημ. 986, 1023, 1024.

Παρόμοιος τύπος ὀμφαλωτῆς φιάλης μὲ διαφορετικὴ διακόσμηση βρέθηκε στὸν τάφο Α τοῦ Δερβενίου (ἀρ. Α29). Ἐπίσης δύο δείγματα φιαλῶν μὲ παραπλήσιες διακοσμήσεις προέρχονται ἀπὸ τὸ θησαυρὸ Rogozen τῆς Βουλγαρίας. Βλ. παραπάνω Μ 386 (τάφος Α).

Ἡ ὕπαρξις ὀμφαλωτῶν φιαλῶν στὴ Μακεδονία σὲ ταφικὰ σύνολα ἐπισημαίνεται ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους (Κοζάνη: *ΑΕ* 1948-49, 92 κέ., Βεργίνα: *Ἔργον* 1988, 78 κέ., Δερβένι: τάφος Α, Σίνδος: *Σίνδος* 233 ἀρ. 374).

Γενικὰ γιὰ τοὺς προδρόμους τοῦ τύπου αὐτοῦ τῶν φιαλῶν μὲ τὴ συμβατικὴ ὀνομασία «ἀχαιμενιδικῆς» βλ. *Iranica Antiqua* XXI, 1986, 68-69, 74-79, 80-83, πίν. III, ἰδιαίτερα γιὰ τὸν κεντρικὸ ρόδακα σ. 74-79 καὶ γιὰ τὸν ὀμφαλὸ σ. 80-83. Γιὰ φιάλες γενικὰ: Η. Luschey, *Die Phiale* (1939) 39-42 ἀρ. 10.

M 452 Χαλκοῦς ἠθμὸς φέρων δύο λαβάς, σχηματιζούσας δακτύλιον καὶ καταληγούσας εἰς κεφαλὰς ὕδροβίων πτηνῶν λίαν ἐπιμελοῦς ἀποδόσεως. Ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἀποδίδονται οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ λεπτομέρειαι ἐπὶ τοῦ μεγάλου ράμφους (εἰκ. 4). Ὁ πυθμὴν τοῦ ἠθμοῦ καταλήγει ἐξωτερικῶς εἰς κυλινδρικὴν ἐκροὴν διὰ τὴν ροὴν τοῦ ὑγροῦ. Ἐσωτερικῶς ἐπ' αὐτοῦ, ὑπάρχει ἐπικεκολλημένον χαλκοῦν ἔλασμα, διαμ. 0.052, διάτρητον μὲ μικρὰς ὀπὰς, αἵτινες σχηματίζουν περίξ

Είκ. 3. Α 868+2744

ένος κεντρικού κύκλου ὀπῶν στρόβιλον εἴκοσι δύο περιστρεφομένων ἀκτίνων. Ὁ στρόβιλος περιβάλλεται ὑπὸ διπλοῦ κύκλου ἐξ ὁμοίων μικρῶν ὀπῶν. Ὁ ἤθμος συνεκολλήθη ἐκ δύο τμημάτων. Διάμ. ἤθμου 0.107, μέγ. διατηρούμενον μῆκ. 0.182, ὕψ. 0.035 μετὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ πτηνοῦ (πίν. 7).

Ὁ ἤθμος ἀναφέρεται στὰ:

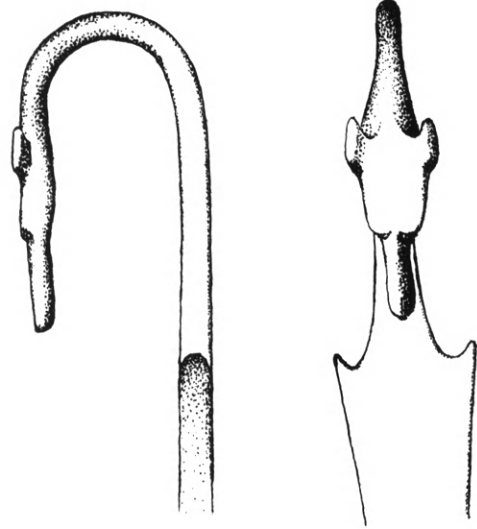
1. *ΘΑΜ* 96 ἀρ. 404.
2. Pfrommer, *Studien* 173.

Γιὰ παράλληλα παραδείγματα βλ.:

1. *BCH* 99, 1975, 773 ἀρ. 23, εἰκ. 33 [Ἰωάννινα, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀρ. εὗρ. 4902, ἀπὸ τὸ Βοτονόσι (Βοκοτοπούλου)].
2. *MetMusJ* 11, 1976, 73 εἰκ. 4-5 (Metropolitan Museum, L 1973.117.4. Συλλογὴ Chr. Bastis, *Search*, Suppl. MMA (1982) 11 ἀρ. S 32.
3. *Search* ἀρ. 130 (Δερβένι, τάφος Β).
4. *MetMusJ* 11, 1976, 79 εἰκ. 15 (Βρετανικὸ Μουσεῖο, 1911.1-17.1).
5. *ΘΑΜ* 61 ἀρ. 186, πίν. 29 (Δερβένι, τάφος Β).
6. Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 211 φωτ. 178.
7. Ρωμοπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 212-213 ἀρ. 13, πίν. 55α (Θεσσαλονίκη, τάφος ὁδοῦ Ὁραϊοκάστρου).

Εικ. 4. M 452

Εικ. 5. M 352

Για ήθμους τοῦ τύπου αὐτοῦ καὶ τὶς παραλλαγές του βλ.:

1. D. Kent-Hill, Wine Ladles and Strainers, *The Journal of the Walters Art Gallery* V, 1942, 52 κέ.
2. Ρωμιοπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 212 κέ.

M 352 Χαλκῆ ἀρύταινα (κύαθος) με λαβὴν κάθετον, ἀπολήγουσαν εἰς ἀγκίστρον διὰ τὴν ἀνάρτησιν. Τὸ ἄκρον τοῦ ἀγκίστρον ἀπολήγει εἰς πεπλατυσμένην κεφαλὴν ζώου (κυνὸς) λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, με μέγα ρύγχος καὶ ὀξέα ὦτα, κατευθυνόμενα πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὸ ζῶον ἔχει μικροὺς στρογγυλοὺς ὀφθαλμοὺς (εἰκ. 5). Ὑψ. 0.247, πλάτ. λαβῆς 0.02-0.018. Διαστάσεις κοχλιαρίου: διάμ. 0.059, ὕψ. 0.02 καὶ πάχ. \pm 0.003. Ἐκ τῶν ὀξειδώσεων ὑπέφερε τὸ κάτω μέρος τῆς λαβῆς, ἔνθα διογκώσεις καὶ ρωγμαί, καὶ μέρος τοῦ κοχλιαρίου τῆς ἀρυταίνης, ἔνθα ἐσηματίσθησαν δύο ὀπαί (πίν. 9).

Ἡ ἀρύταινα ἔχει ἀναφερθεῖ στά:

1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 159 ἀρ. M 352.
2. *ΘΑΜ* 96 ἀρ. 403.
3. C. Rolley, *Médéon de Phocide* V (1976) 107.

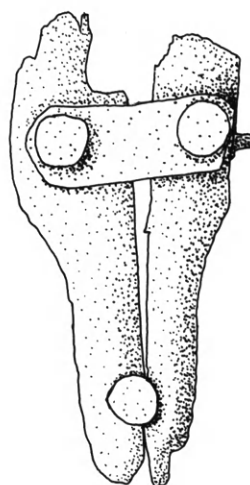
Παρόμοια στὸ σχῆμα, ἀλλὰ ἀργυρὰ καὶ με διαφορετικὴ ἀπόληξη τῆς λαβῆς βλ.:

1. Ἀπὸ τὸν τάφο 2 τῆς Τούμπας «Παπᾶ» Σεβαστῆς Πιερίας (*Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) ἀρ. 249).
2. Ἀπὸ τὸν τάφο Θεσσαλονίκης (τάφος ὁδοῦ Ὁραιοκάστρου: Ρωμιοπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 214 ἀρ. 16).

Χάλκινη ἀρύταινα παρόμοιου σχήματος βρέθηκε στὸν τάφο 3 τῆς Μεθώνης (*Πιερία* 3, 77).

Για τὸν τύπο αὐτὸ βλ. Τουράτσογλου, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 643-644 με τὴν προγενέστερη βιβλιογραφία.

A 577 Μέγας μελαμβραφῆς σκύφος, ἀποτελεσθεὶς ἐκ πολλῶν θραυσμάτων καὶ συμπληρωθεὶς. Παρουσιάζει ἰσχυρὰν στένωσιν εἰς τὸ κάτω μέρος. Πηλὸς ἐρυθρὸς, ἀττικὸς, ἀρίστης ὀπτήσεως. Γάνωμα μέλαν στιλπνόν. Διαστάσεις: ὕψ. 0.17, μέγ. πλάτ. 0.25, διάμ. στομίου 0.167, διάμ. βάσεως 0.075 (πίν. 9).

Εικ. 6. ἄ.ἄ.

A 578 Μελαμβαφής σκύφος, ἀποκεκρουμένος ἐν μέρει εἰς τὴν κοιλίαν ἐγγὺς τῆς μιᾶς τῶν λαβῶν. Σχῆμα ὅμοιον πρὸς τὸν προηγούμενον. Στένωσις ἰσχυρὰ κάτω. Γάνωμα μέλαν στιλπνόν. Πηλὸς ἐρυθρὸς (ἀττικὸς), ἀρίστης ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῆς βάσεως ἐξωτερικῶς ὁμόκεντροι κύκλοι. Διαστάσεις: ὕψ. 0.135, διάμ. 0.13, μέγ. πλάτ. 0.193, διάμ. βάσεως 0.052 (πίν. 9).

Παρόμοιοι τύπου σκύφοι βρέθηκαν στοὺς τάφους Δ (A 579 - A 580) καὶ Ε (A 874 - A 875). Οἱ σκύφοι τοῦ τύπου αὐτοῦ χρονολογοῦνται σύμφωνα μετὰ τὰ παραδείγματα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν τὸ 330-320 π.Χ. (*Agora* XII 260 ἄρ. 352).

Παρόμοιου σχήματος μεταλλικὸς σκύφος ἄρ. 5167 τοῦ τάφου 165 Βίτσας (Ἰ. Βοκοτοπούλου, *Βίτσα*, τ. Α' (Ἀθήνα 1986) 184-185).

A 687 Ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς, στενὸς μετὰ ὑψηλὸν λαιμόν. Ἐλλείπει ἢ ἐτέρα τῶν λαβῶν ἀποκρουσθεῖσα. Ὑψ. 0.62, διάμ. στομίου 0.10.

Γιὰ ὄξυπύθμενους ἀμφορεῖς βλ. ἄρ. A 684 (τάφος Α).

Δ 376, Δ 386 - Δ 390: Στοιχεῖα διαλυθέντος ἐπιχρύσου ἀνθοστεφάνου. Περισυνελέγησαν:

Δ 376 Πέντε μικρὰ ἐξάφυλλα ἀνθίλλια μετὰ κυρτὴν ἐπιφάνειαν καὶ πέταλα πρὸς τὰ κάτω. Εἶναι πηλινὰ ἐπίχρυστα, ἔχουν μίσχους καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὀπὴν μετὰ χαλκοῦν σύρμα διὰ τὴν στήριξιν. Διάμ. \pm 0.013 καὶ ὕψ. 0.007.

Δ 386 Πήλινοι ἐπίχρυστοι φυλλοφόροι ἢ ἀνθοφόροι καρποί. Ὑπάρχουν δύο μεγέθη: μικρότεροι, μήκ. 0.005, καὶ μεγαλύτεροι, μήκ. 0.01. Φέρουν ὀπὴν διὰ τὴν στήριξιν τοῦ μίσχου. Εἰς τινὰς διεσώθη τμήμα χαλκοῦ μίσχου.

Δ 387 Διαλυθέντα λεπτὰ χαλκᾶ ἐπίχρυστα φύλλα.

Δ 388 Πολλὰ τμήματα ἐπιχρύσου στελέχους ἐκ ξύλου, πάχ. 0.005, φέροντα κατὰ κανονικὰ διαστήματα 0.005 μ. διαμπερεῖς ὅπας μετὰ στερεωμένα εἰς αὐτὰς χαλκᾶ ἐπίχρυστα φύλλα.

Δ 389 Πολλοὶ χαλκοὶ μίσχοι διὰ τὴν στήριξιν τῶν φύλων.

Δ 390 Τμήματα ξυλίνου στελέχους, πλάτ. 0.006 και πάχ. 0.001, έπιεκολλημένου επί τής έσωτερικής έπιφανείας του στεφάνου, φέροντος όμοίως κατά κανονικά διαστήματα 0.005 μ. όπας διαμπερείς.

Για άνθοστεφάνους βλ. άρ. Δ 368 - Δ 373 (τάφος Α).

ά.ά. Τμήματα λεπτών ξύλων, πάχ. 0.003, ήνωμένων κατά διαστήματα δια χαλκών έλασμάτων 0.028X0.010 και χαλκών ήλων. Ίσως τμήματα ξυλίνου κιβωτιδίου. α) Μέγ. μήκ. 0.06. β) Μέγ. μήκ. 0.082 (είκ. 6, πίν. 8).

Για κιβώτια διαφόρων τύπων *JdI* 1985, 1 κέ., Βοκοτοπούλου, *Αίνεια* 41, Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων* (δ.δ. Θεσσαλονίκη 1990, ύπό έκδοση).

ά.ά. Τμήματα σιδήρων λίαν όξειδωμένα έξ άδιαγνώστου άντικειμένου, πιθανώς στλεγγίδος.

ά.ά. Ίπολειπισμένα θραύσματα από άργυροά και χαλκά άντικείμενα.

ά.ά. Τρείς άνθρώπινοι όδόντες.

N 1357 1 χρυσός στατήρ, 24 πέμπα τετραδράχμου και 78 χάλκινα Φιλίππου Β΄, 34 χάλκινα ΊΑλεξάνδρου Γ΄, 1 χάλκινο Κασσάνδρου, 1 χάλκινο ΊΑντιγόνου Γονατά, 28 χάλκινα Φιλίππων και 11 χάλκινα έφθαρμένα. Χρονολογία άπόκρυψης «θησαυροΰ»: τέλη βασιλείας Κασσάνδρου ή άρχές βασιλείας ΊΑντιγόνου Γονατά.

ΤΑΦΟΣ Γ

A 2584+ Μέγα τμήμα άργυροΰ έπιμήκους άγγείου, άποτελεσθέντος έξ πλείστων συγκολληθέντων μικρών τμημάτων, με στενήν βάσιν και στενόν λαιμόν. Ίχνη λαβής δέν διεσώθησαν. Φέρει κατά ζώνας άνάγλυφον φυτικήν διακόσμησην: έξ τριών αναγλύφων δακτυλίων τής βάσεως έκκινούν μεγάλα φύλλα, ύψ. 0.042, φέροντα ραβδώσεις, των όποιών αι σχηματοποιημένα κορυφαί κλείνουν πρός τά έξω. Είς τά μεταξύ των φύλλων κενά κρινοειδή άνθη. Άνω των φύλλων ύπάρχει στενή ζώνη έλικοειδοΰς πλοχμοΰ. Άνωθεν αύτής είς τό άνω μέρος τής γάστρας του άγγείου βλαστός, ύψ. ± 0.02, βαινών έλικοειδώς. Έκ του βλαστοΰ εκφύονται μίσχοι πρός τά άνω και κάτω, οίτινες φέρουν μικρούς ρόδακας, άνθη ή φύλλα. Είς τήν βάσιν του λαιμοΰ ιωνικόν κυμάτιον. Είς τήν βάσιν του ίδιου άγγείου άνήκει ως πυθμήν του (A 2590), άργυροΰν κυκλικόν έλασμα διατηρηθέν κατά τό ήμισυ, με έπιφάνειαν έλαφρώς εισέχουσαν και φέρουσαν είς τό κέντρον άνάγλυφον όκτάφυλλον ρόδακα, οΰτινος διατηροΰνται τά πέντε φύλλα (διαμ. ± 0.036). Είς τά κενά μεταξύ των φύλλων, κορυφαί μικρών φύλλων. Μέγ. ύψ. άγγείου ± 0.109, διάμ. βάσεως 0.039, διάμ. κοιλίας ± 0.067, διάμ. έλάσματος πυθμένος ± 0.035, διάμ. ρόδακος ± 0.013 (πίν. 10).

Τό άγγείο άναφέρεται στά:

1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. ΊΟδηγός Μουσείου Καβάλας* (1969) 159 άρ. A 2584.
2. Pfrommer, *Studien* 89, 180 σημ. 313, σ. 252 (KBκ45).

Για τό είδος τής άνάγλυφης διακόσμησης πρβ.: Α. Oliver, Jr. (έκδ.), *Silver for the Gods* (1977) άρ. 8 (οίνοχόη από Αίγυπτο στο Brooklyn Museum), άρ. 11 (σκύφος από Αίγυπτο στο Brooklyn Museum), *ΘAM* άρ. 197, πίν. 26 = Β. Barr-Sharrar, *Eastern Influence on the Toreutic Art of Macedonia before the Conquest of Alexander the Great*, *ANews* XIII 1/2, 1984, είκ. 11 (ή άργυρή οίνοχόη B14 από τον τάφο Β στο Δερβένι), *GettyMusJ* 15, 1987, 15-26 (οίνοχόη), *Form and Ornament, Collection M. Ward* (New York 1989) άρ. 14 (οίνοχόη) και *Der thrakische Silber-*

schatz aus Rogozen Bulgarien (1989) άρ. 145-148 όπου συζητείται ή ύπαρξη κάποιου νοτιοθρακικού έργαστηρίου.

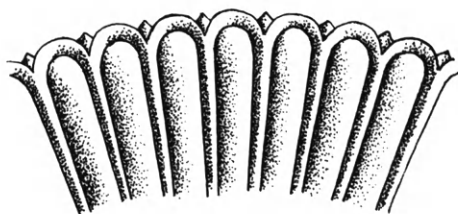
- A 2579** Τό ήμισυ περίπου άργυρού κανθάρου, λίαν έφθαρμένου εκ τής όξειδώσεως. Καταστραφέν τελείως, έλλείπει τό κάτω μέρος τοϋ άγγείου. Έχει χειλος ύψηλόν, άνερχόμενον καθέτως. Έ Η γαστήρ τοϋ άγγείου φέρει διακόσμησιν μεγάλων πετάλων εκκινούντων εκ τής βάσεως τοϋ άγγείου (εικ. 7). Μέγ. σωζ. ύψ. άγγείου 0.07, διάμ. χειλούς 0.11. Μετά τοϋ άγγείου διεσώθησαν 4 τμήματα λαβών, μήκ. 0.075, 0.047, 0.050 και 0.038. Τό μεγαλύτερον τμήμα λαβής διατηρεί τό σημεϊόν επικολλήσεως επί τοϋ άγγείου, έφ' οϋ διεσώθη εκ τής όξειδώσεως και τό περίγραμμα, όπερ δεικνύει τήν ένωσιν (πίν. 11).

Ό τύπος τοϋ κανθάρου έχει σχολιαστεί άπό τόν Pfrommer, *Studien* 9 σημ. 29, πίν. 40 (KP 51) (χρονολ. 325-300 π.Χ.).

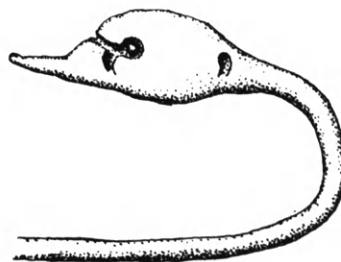
Παράλληλο παράδειγμα σε πηλό βλ. Κ. Ρωμοπούλου, *AE* 1964, 102 εικ. 9α [κάνθαρος (άρ. εύρ. 447) άπό Άμφίπολη = Pfrommer, *Studien* 191 (KP 88)].

- A 2586** Τό ήμισυ περίπου άργυρού κανθάρου άποτελεσθέντος διά τής συγκολλήσεως περισσοτέρων τεμαχιών. Διεσώθη μόνον τό άνω μέρος τής καλυκοσχήμου γάστρας τοϋ άγγείου, άνω τοϋ πυθμένος και τοϋ ποδός. Επίσης δέν διεσώθησαν ίχνη προδίδοντα τήν παρουσίαν λαβών. Μέγ. σωζ. ύψ. 0.070, διάμ. άγγείου ± 0.110. Πιθανώς εύρίσκετο έντός τοϋ άργυρού κανθάρου A 2579 (πίν. 10).

Γιά παρόμοιου σχήματος καλυκόσχημα άγγεία βλ. τά άρ. B12 και B13 τοϋ τάφου Β Δερβενίου (ΘΑΜ άρ. 195-196).

Εικ. 7. A 2579

Εικ. 8. A 2577

- A 2577** Έψηλή λαβή άργυράς άρυταίνης (κυάθου) μαζί με τμήματα ξύλων, τής όποιας τό άκρον σχηματίζον άγκιστρον καταλήγει εις κεφαλήν ύδροβίου πτηνοϋ, έπιμελοϋς έργασίας. Έπ' αύτης με νατουραλιστικόν πνεϋμα άποδίδονται οί στρογγυλοί όφθαλμοί, τό πεπλατυσμένον ράμφος και διάφοροι άνατομικαί λεπτομέρειαι (εικ. 8). Διεσώθη και τμήμα τής στεφάνης τοϋ κοχλιαρίου τό όποϊον κατεστράφη εκ τής όξειδώσεως. Τό περίγραμμα τής λαβής τονίζεται δι' έξεχούσης γραμμής. Διαστάσεις: μέγ. ύψ. 0.255, πλάτ. λαβής κάτω 0.015, άνω 0.010, πάχ. 0.002, μήκ. κεφαλής πτηνοϋ ± 0.035 (πίν. 11).

Γιά άρύταινες (κυάθους) τοϋ τύπου αύτοϋ βλ. άρ. M 352 (τάφος Β).

- A 1403** Χαλκοϋς κάδος μετά διπλών λαβών και εισέχον χειλος. Φέρει στόμιον έκροής διαμορφωμένον εις λεοντοκεφαλήν με ισχυρώς έξέχουσαν τήν κάτω γνάθον πρός διευκόλυνσιν τής ροής. Τό τμήμα τών τοιχωμάτων τοϋ άγγείου έσωτερικώς τής λεοντοκεφαλής είναι διάτρητον, άποτε-

λοῦν οὕτως ἤθμόν. Δι' ἰσχυροῦ ἀναγλύφου ἀπεδόθησαν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ζώου καὶ ἀνατομικαὶ λεπτομέρειαι. Πέριξ τῆς κεφαλῆς εἶναι διατεταγμένη εἰς διπλὴν σειρὰν ἡ χαιίτη, ἀποδιδόμενη συνήθως διὰ διπλῶν ὀντοτήτων σχήματος φλογός. Μὲ ἰσχυρὰν ἀναγλυφικὴν ἔξαρσιν ἀπεδόθη τὸ ἄνω τῶν ὀφθαλμῶν τμήμα τοῦ κρανίου, δύο δὲ μικραὶ κοῖλαι στιγμαὶ ἀποδίδουν τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν. Ἐκ τῆς ὀξειδώσεως ὑπέφερον τμήμα τῆς γάστρας τοῦ ἀγγείου παρὰ τὴν στεφάνην, καταστραφέν ἐν μέρει (σήμερα ὁ κάδος ἔχει συμπληρωθεῖ). Ἡ λεοντοκεφαλή εἶναι ἐπικεκολλημένη ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ἀγγείου ὑπάρχει σφυρήλατον ἔλασμα, προσηρμοσμένον διὰ δύο ἤλων μὲ δύο ὀπὰς στηριζούσας τὰς δύο λαβὰς τοῦ ἀγγείου. Τὰ ἄκρα τῆς μιᾶς λαβῆς καταλήγουν εἰς κωνικὸν κόσμημα, ἐνῶ εἰς τὴν ἑτέραν διεσώθη μόνον ἡ ὀπὴ διὰ τὴν στήριξιν τοῦ κοσμήματος. Διαστάσεις: ὕψ. 0.021, διάμ. 0.170, διάμ. ἀνοίγματος 0.132, ὕψ. βάσεως 0.015, διάμ. βάσεως 0.10, μέγ. μῆκ. λεοντοκεφαλῆς 0.045, μέγ. ὕψ. 0.063. Διαστάσεις λαβῆς: πλάτ. 0.008, πάχ. 0.005, πλάτ. χεῖλους 0.016 (πίν. Α).

Ὁ κάδος ἀναφέρεται στὰ ἐξῆς:

1. D. Lazaridis, Fouilles dans la région du Pangée, *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques, VIIIe Congrès Intern. d'Archéologie Classique, Paris 1963* (1965) 297, πίν. 54,1.
2. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 159 ἄρ. Α 1403.
3. *ΘΑΜ* 96 ἄρ. 406, πίν. 56.
4. *Μέγας Ἀλέξανδρος* 130 εἰκ. 14.
5. *Search* 161 ἄρ. 122.
6. B. Barr-Sharrar, Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observations on Context and Tradition, *Studies in the History of Art* 10 (Washington 1982) 130 εἰκ. 14.
7. M. Candela, Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e III secolo a.C. Origine e diffusione, *BABesch* 60, 1985, 27 ἄρ. 5 καὶ σ. 53 (χρονολ. 330-320 π.Χ.).
8. *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) ἄρ. 255.

Παρόμοιος βρέθηκε στὸν τάφο 3 τῆς Μεθώνης (*Πιερία* 3, 76).

Γενικὰ γιὰ τὸν τύπο Β (κατὰ Zahlhaas) τοῦ κάδου βλ.:

1. Τουράτσογλου, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 633-635 μὲ βιβλιογραφία στὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν τὰ παραδείγματα *Calouste Gulbenkian Catalogue* (Λισαβόνα 1982) ἄρ. 50 καὶ Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 146 φωτ. 104-105.
2. *BABesch* 60, 1985, 24-61 μὲ τὴν προγενέστερη βιβλιογραφία.

A 2585 Τρία συνανήκοντα τμήματα ὑψηλῆς λαβῆς χαλκῆς ἀρυταίνης. Τὸ ἄκρον καταλήγουν εἰς ἄγκιστρον διαμορφοῦται εἰς κεφαλὴν ὑδροβίου πτηνοῦ (νήσσης). Διεσώθησαν οἱ μικροὶ κυκλικοὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ πτηνοῦ, ἀλλὰ τὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ ἔχουν φθαρεῖ ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Ὅπως δὴποτε ἡ πλαστικὴ ἀπόδοσις τῆς κεφαλῆς εἶναι λίαν ἐπιμελής. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ στελέχους τῆς λαβῆς δὲν εἶναι ἐπίπεδος, ἀλλὰ ἀποδίδεται κυματοειδῶς. Μέγ. ὕψ. 0.240, μῆκ. κεφαλῆς ± 0.026 (πίν. 11).

Γιὰ ἀρυταίνες βλ. ἄρ. M 352 (τάφος Β).

A 685 Ὁξυπύθμενος ἀμφορεὺς, ἀκέρατος. Στενὸς ὑψηλὸς λαιμός, στενὴ κοιλία ἀγγείου. Ὑψ. (π2013) 0.70, διάμ. στομίου ἀγγείου 0.10. Γάστρα ἐλαφρῶς παραμορφωμένη εἰς ἓν σημεῖον (πίν. 12).

A 686 Ὁξυπύθμενος ἀμφορεὺς, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον. Ὑψ. 0.72, διάμ. στομίου 0.096. (π2014) Ρωγμὴ εἰς τὸ χεῖλος καὶ τὸν λαιμόν (πίν. 12).

Ὁ Α 686 ἀναφέρθηκε καὶ ἀπεικονίστηκε στὰ ΠΑΕ 1959, 47 πίν. 52γ.

Οί δύο άμφορείς, όμοιοι μεταξύ τους, είναι προϊόντα θασιακού έργαστηρίου και άνήκουν στον τύπο Ib τών Anne-Marie και Antoine Bon (*Les timbres amphoriques de Thasos, Etudes thasiennes IV* (1957) 17 κέ. και 41) που χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 4ου αι. π.Χ.

A 2741 Μέγιστον τμήμα κορμού άλαβάστρου έξ άλαβάστρου, καταστραφέντος ύπό τής διαβρώσεως. Ύψ. 0.15. Διεσώθη και τó στόμιον —άποσπασθέν— διαμ. 0.06. Τοιχώματα πάχ. 0.005. Διεσώθη ό λαιμός, τó στόμιον και μέρος τής κοιλίας.

A 2742 Τó κάτω μέρος μικρού άλαβάστρου έξ άλαβάστρου, ύψ. ± 0.07, διαμ. ± 0.032, με λεπτά τοιχώματα, πάχ. ± 0.01. Διεσώθη και μικρόν τμήμα του ίδιου άλαβάστρου, μήκ. ± 0.038.

Άλάβαστρα παρόμοιου σχήματος ύπάρχουν στον τάφο 142 τής Άμφίπολης (*ΠΑΕ* 1957, 70, πίν. 20β), στους τάφους του Δερβενίου, στον τάφο II του Τύμβου Α τής Αϊνείας (Βοκοτοπούλου, *Αϊνεία* 62-64) και στον τάφο τής Σταυρούπολης, Ρωμιοπούλου, *Φίλια Έπη Γ'* 207 άρ. 15. Πρβ. και Στ. Δρούγου, *ΑΕ* 1988, 89.

Δ 377 - Δ 385: Στοιχεία διαλυθέντων έπιχρύσων άνθοστεφάνων. Περισυνελέγησαν:

Δ 385 Τμήματα λεπτών χαλκών έπιχρύσων φύλλων με όδοντωτά περιγράμματα (δρυός) και έπιμήκη.

Δ 382 Άριθμός πηλίνων έπιχρύσων ώσειδών διατρήτων καρπών, μήκ. 0.07. Ώρισμένοι διατηρούν και τόν συρμάτινον μίσχον.

Δ 384 Πήλινοι έπίχρυσοι άπομιμήσεις μικρών βαλάνων με έξέχοντα τόν φλοιόν τής βάσεως του καρπού. Όπαι διά τήν ένθεσιν χαλκού σύρματος. Ύψ. 0.008.

Δ 383 Τμήματα ξυλίνου έπιχρύσου στελέχους, πλάτ. 0.010-0.012 και πάχ. 0.002, φέροντα κατά διαστήματα ±0.005 μ. διαμπερείς όπας διά τήν στήριξιν τών φύλλων και τών καρπών.

Δ 379 Χάλκινα σύρματα (μίσχοι) άπό έπίχρυσο χάλκινο στεφάνι.

Δ 378 Όμοια με τά προηγούμενα.

Δ 380 Πολλά τμήματα χαλκών έπιχρύσων όδοντωτών φύλλων (δρυός).

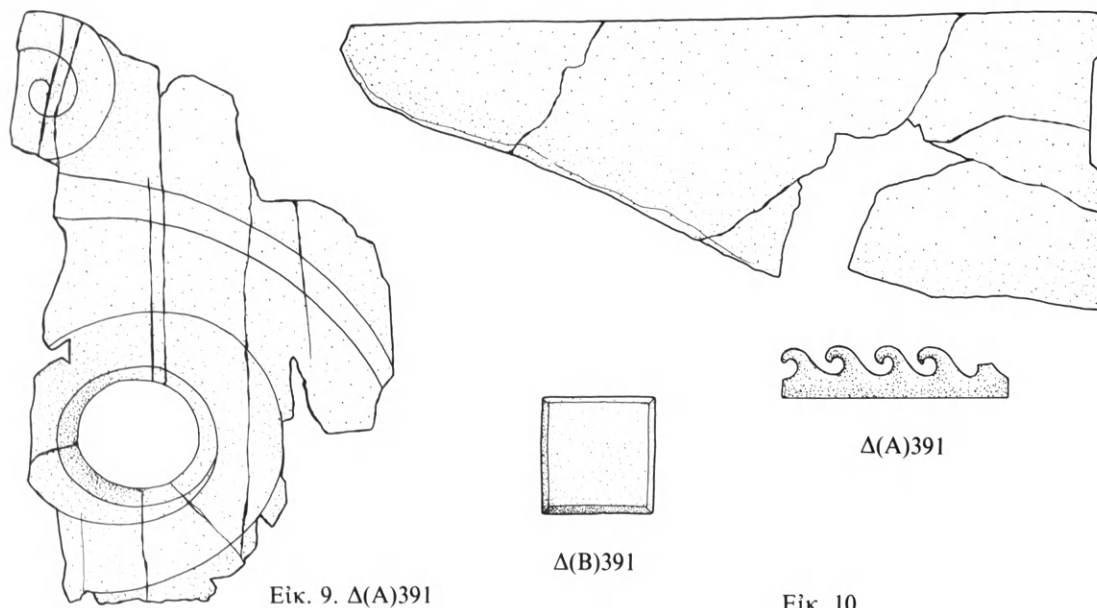
Δ 377 Τμήματα έπιχρύσου ξυλίνου στελέχους, φέροντα κατά διαστήματα 0.005 μ. διαμπερείς όπας που διασώζουν κατά περίπτωσιν και τά έπίχρυσα φύλλα με τούς μίσχους τους.

Δ 381 Πολλά τμήματα μεγάλων χαλκών έπιχρύσων φύλλων έλαίας.

Γιά άνθοστεφάνους σε τάφους τής Μακεδονίας βλ.: Ν. Κοτζιάς, *ΑΕ* 1937, Γ' (1956), 892 άρ. 5 και 27 (τάφος Γ Σέδες Θεσσαλονίκης), Δ. Παντερμαλής, *Μακεδονικά* 12, 1972, 166-167.

Γιά άπομιμήσεις άνθοστεφάνων σε πηλό βλ. L. Masiello, Corone στο συλλογικό έργο *Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica* (1985²) 71 κέ., Βοκοτοπούλου, *Αϊνεία* 66 (για παρόμοια στεφάνια), 22 (για τó είδος του ξύλου τών κυκλικών στελεχών) και 81 (για τούς πήλινους έπίχρυσους βαλανόσχημους καρπούς).

Δ(Α)391 Τμήματα λεπτοτάτων πλακιδίων λευκοϋ, ύποκιτρίνου έλεφαντοστοϋ, έπιφανείας λείας, πάχ. 0.001-0.015. Έφερον διακόσμησιν έγχάρακτον, πιθανώς δέ και γραπτήν (σπειραι, κύκλοι, παράλληλοι ή διαγώνιοι γραμμαί). Άνευρέθησαν έπίσης μικρά τεμάχια, καταλήγοντα εις σπειρομαιάνδρους (δέκα τεμάχια άπό 0.020 έως 0.070) με έλεύθερον τó περίγραμμα (έπίστεψις διακοσμήσεως). Η έπένδυσις αύτή ήτο πιθανώς εις τó κάτω μέρος του τάφου, γύρω-γύρω. Τμήματα άρίστης ποιότητος, άλλά πολύ εύθρυπτα, χωριζόμενα συνήθως εις τά νερά

Εικ. 9. Δ(A)391

Εικ. 10.

τοῦ ἐλεφαντοστοῦ. Συνεκολλήθησαν ἐπίσης πολλὰ τμήματα καὶ ἀπετελέσθη τεμάχιον, μῆκ. 0.140, φέρον δύο ἐγχαράκτους ἑλικας. Πολλὰ ἄλλα τεμάχια διασώζου ἐγχαράκτους καμπύλας γραμμάς. Ἐπίσης περισυελέγη εἰς μικρὸς ῥόμβος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ διαστ. 0.017, ἀποτελῶν τμήμα τῆς διακοσμήσεως, καθὼς καὶ τετραγωνίδιον, ἐπίσης ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, 0.17X0.16. Διεπιστώθη ὅτι ἡ λεία ἐπιφάνεια τῆς ἐπενδύσεως φέρει ἐγχαράκτους γραμμάς, προφανῶς διὰ τὴν ἐπικόλλησίν των ἐπὶ ἄλλου ὕλικου (εἰκ. 9-10, πίν. 13-15).

Δ 374 Τρεῖς ὑάλινοι «ὄφθαλμοὶ» εἰς τὸ σχῆμα μονοκύρτου φακοῦ. Διάμ. 0.020, ὕψ. 0.010 (πίν. 16).
Γιὰ γυάλινους ὄφθαλμοὺς βλ. παραπάνω Δ 362 (τάφος Α).

Δ(B)391 Γυάλινο πλακίδιο, με λοξόμητες τις ἀκμὲς στὴν πάνω ἐπιφάνεια. Γυαλί ἡμιδιαφανές. Διαστάσεις 0.02X0.02 (εἰκ. 10, πίν. 15).

Τὰ Δ(A) 391, Δ(B) 391 καὶ Δ 374 ἀποτελοῦν τμήματα τοῦ διακόσμου ξύλινης, προφανῶς, κλίνης, στὴν ὁποία εἶχε «προτεθεῖ» ὁ νεκρὸς καὶ ἡ ὁποία εἶχε συναποτεθεῖ μαζί του στὸν τάφο.

Γιὰ γυάλινα πλακίδια βλ. Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 175 εἰκ. 140. Γραπτὰ πλακίδια σὲ γλυπτὲς παραστάσεις κλινῶν: Ἀνδρόνικος ὀ.π. 34 εἰκ. 13-14 (Τάφος Ι «Τύμβου Μπέλλα» Βεργίνας), *Πιερία* 1, 12 εἰκ. 6, πίν. 1 (Τάφος Δίου ΙV).

Γιὰ ἐλεφαντοστέινα πλακίδια με ἐγχάρακτη ἢ ἀνάγλυφη διακόσμηση ἐλίκων βλ. Βοκοτοπούλου, *Αἴνεια* 28-29 σχέδ. 8.

Γιὰ κλίνες γενικὰ βλ. G.M. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans* (1966) 58 κέ., εἰκ. 313 καὶ εἰκ. 322, H. Kyrieleis, *Throne und Klīnen* (JdI ErgH.24) 1969, 170 κέ. (τύπος 5), πίν. 21, M. Vaulina - A. Wasowicz, *Bois grecs et romains de l'Ermitage* (Wroclaw 1974), Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 121 κέ., εἰκ. 75, Βοκοτοπούλου, *Αἴνεια* 71 καὶ 83-84 (Τύμβος Β: γ' τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.) καὶ τελευταῖα διεξοδικὴ μελέτη ἀπὸ τὸν Κ. Σισμανίδη, *Κλίνες καὶ κλινοεἰδεῖς κατασκευὲς τῶν μακεδονικῶν τάφων* (δ.δ. Θεσσαλονίκη 1990, ὑπὸ ἔκδοσιν).

- M 797** Σιδηρᾶ ράβδος, ἐξ ἧς διεσώθησαν πέντε τμήματα, συνολ. μήκ. 0.350 καὶ πᾶχ. \pm 0.02.
- M 796** Δύο τμήματα σιδηρᾶς στλεγγίδος, λίαν κατεστραμμένης ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Μῆκ. $\alpha=0.065$, $\beta=0.093$. Τὸ τμήμα β εἶναι λαβή.
- M 798** Δύο τμήματα σιδερένιας στλεγγίδος, ιδιαίτερα κατεστραμμένης ἀπὸ τὴν ὀξειδωση.
Γενικὰ γιὰ τὶς στλεγγίδες καὶ τὴν τυπολογία τους, βλ. D. Robinson, *Olynthus* X 172 κέ., P. Lisicar, *ŽA VIII*, 1958, 323-331, Τουράτσογλου, *Ἀρχαία Μακεδονία* IV 645, H. Margwitz, *AntK* 22, 1979, 72 κέ., M. Τιβέριος, *ΑΔ* 39, 1984, Α, 19.
- ἄ.ἄ.** Πολλὰ μικρὰ τμήματα σιδήρου ὀξειδωμένα, ἀνήκοντα εἰς ἀδιάγνωστον ἀντικείμενον. Τὸ ἐν σώζει καὶ τμήμα ξύλου.
- ἄ.ἄ.** Βῶλοι στερεοποιημένης λευκαζούσης οὐσίας (ψιμίθιον).
Γιὰ ψιμίθια βλ. *Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica* (1985²) 348.
- ἄ.ἄ.** Ὅστα (σωζόμενα τμήματα: κρανίον, τμήματα σπονδύλων καὶ ἓνα δόντι).
- N 1358** 2 χρυσοὶ στατήρες καὶ 3 τετράδραχμα Φιλίππου Β', 7 τετράδραχμα καὶ 64 χάλκινα Ἀλεξάνδρου Γ', 4 χάλκινα Κασσάνδρου καὶ 2 χάλκινα ἐφθαρμένα. Χρονολογία ἀπόκρυψης «θησαυροῦ»: χρόνοι βασιλείας Κασσάνδρου.

ΤΑΦΟΣ Δ

- A 870** Ἀργυροῦς σκύφος (κάλυξ), φέρων ἐξωτερικῶς ἐμπύστον διακόσμησιν ἐπαλλήλων σειρῶν φολιδωτῶν φύλλων, μόλις διακεκριμένην. Ἐπὶ τῶν φύλλων δηλοῦνται λεπτομέρειαι, διασωθεῖσαι ἰδίᾳ εἰς τὸ ἐσωτερικόν.
Εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ, μεταξὺ δύο ζωνῶν, διακόσμησις σφυρηλάτων μικρῶν κύκλων καὶ τεθλασμένων γραμμῶν. Χεῖλος ἀγγείου πρὸς τὰ ἔξω. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ πυθμένου ὑπάρχει ὀμφαλωτὸν ἀργυροῦν ἐπίχρυσον ἔλασμα, διαμ. 0.037. Ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς ἐκτυπος ὠραιότητι, κλασσικῆς τέχνης, κεφαλὴ γυναικός, ἀπεικονιζομένη κατὰ τὰ 3/4 πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς. Τὰ χαρακτηριστικὰ ἀποδίδονται μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν καὶ πλαστικότητα. Τὸ μέτωπον εἶναι χαμηλὸν καὶ ἐξογκωμένον, ρίς εὐθεῖα, στόμα μικρόν, παρειαὶ καὶ πώγων εὐτραφεῖς. Εἰς τοὺς ὀφθαλμούς δηλοῦνται αἱ κόραι. Ἐξαιρέσεις ἢ ἀπόδοσις τῆς διατεταγμένης ἀτρακτοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀπίσω κόμης. Πέριξ τῆς κεφαλῆς ἐγχάρακτος φυλλοστοιχία. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀμελῶς κεχαραγμένον σύμπλεγμα H , ὕψ. \pm 0.012. Ἡ ἐπιχρῶσις διεσώθη εἰς πλεῖστα μέρη τῆς κόμης καὶ τοῦ βάθους τῆς κεφαλῆς, τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὴν ἀριστερὰν παρειάν. Ὑψ. σκύφου 0.06, διάμ. 0.087. Ὑψ. ζώνης ὤμου 0.007 καὶ πᾶχ. χεῖλους 0.001 (πίν. Β καὶ 16).
- Ὁ σκύφος περιγράφεται καὶ σχολιάζεται στά:
1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 158 ἄρ. Α 870, πίν. 60 ἀριστερά.
 2. *ΘΑΜ* 96 ἄρ. 405, πίν. 56.
 3. *Search* 160 ἄρ. 118.
 4. Pfrommer, *Studien* 60, 67, 180 σημ. 314, σ. 237 (KaBM22), πίν. 62 (γ' τέταρτο 4ου αἰ. π.Χ.).
- Διαπραγματεύση τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ ἀγγείου μὲ ἐπίθετο στὸν πυθμένα ὀμφαλωτὸ κόσμημα μὲ μορφὴ γυναικείας προτομῆς βλ. στὸ Ρωμιοπούλου, *Φιλία Ἑπη Γ'* 211-212 ἄρ. 12.
- A 576** Μέγας ἀκέραιος σκύφος, ἐρυθρομόρφου ρυθμοῦ. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας εἰκονίζεται μέγας

γρύψ πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνορθούμενος καὶ ἐπιτιθέμενος ἐναντίον ἀγωνιζομένου πρὸς αὐτὸν ὀρθίου Θρακὸς ἢ Ἀσιάτου πολεμιστοῦ, φέροντος χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ περισκελίδα καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀνυψουμένης ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν δεξιᾶς ξίφος. Ὁ πολεμιστὴς εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον πλὴν τοῦ προσώπου, ποὺ στρέφει πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ μὲ κλίσιν τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐπὶ τοῦ στήθους ἐσχηματοποιημένος σπειρομαίανδρος. Ἐπὶ τῆς ἄλλης ἐπιφανείας, ὄρθιος γρύψ, βαδίζων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀνυψῶν τὸν πρόσθιον ἀριστερόν του πόδα. Ὑπὸ τὰς λαβὰς μεγάλα 14φυλλα ἀνθέμια, ἐν μέσῳ ἀνυψωμένων μεγάλων ἐλίκων.

Ἄνω τῆς παραστάσεως ἀπλοῦν ἰωνικὸν κυμάτιον. Ἐργασία πρόχειρος. Τὰ ἄκρα τοῦ ζώου καὶ αἱ πτέρυγες εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ πεδίου τοῦ ἀνθέμιου καὶ τῶν ἐλίκων. Ἡ κίνησις τοῦ ζώου ἄτονος. Πηλὸς ἐρυθρός, ἀρίστης ὀπτήσεως, ἀττικὸς.

Λεπταὶ γραμμαὶ βερνικίου χρησιμοποιοῦνται πρὸς δῆλωσιν ἀνατομικῶν λεπτομερειῶν εἰς τὰ σώματα καὶ τὰ ἄκρα τῶν γρυπῶν καὶ τοῦ πολεμιστοῦ. Χειριδωτὸς χιτῶν ἐζωσμένος καὶ περισκελὶς μὲ διακόσμησιν ὀριζοντίων καὶ καθέτων γραμμῶν καὶ στιγμῶν εἰς τὰς χειρίδας (πίν. 17).

Τὸ ἀγγεῖο ἀναφέρεται στὸ Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα*. Ὁδηγὸς Μουσείου *Καβάλας* (1969) 158.

Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ σκύφου, κατὰ κανόνα μελαμβαφοῦς, εἶναι συνηθισμένος στὸν 4ο αἰ. π.Χ. καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ ραδιόνητα τοῦ σώματος καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς βάσης μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἀκριβέστερα ἢ χρονολόγησέ του (*Agora XII* 84-85, πίν. 16-17 ἀρ. 350-351). Στὴν περίπτωση τοῦ σκύφου A 576 ἢ χρονολόγησέ του στηρίζεται καὶ στὴ διακόσμηση ἀνήκει στὴν ὁμάδα G κατὰ Schefold (*Untersuchungen Kertscher Vasen* (Berlin 1934) 158, πρβ. καὶ Beazley, *ARV*² 1462 κέ. καὶ Beazley, *Para* 495), ἢ ὅποια τοποθετεῖται στὸ γ' τέταρτο καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ αἰῶνα.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸ θέμα «σύγκρουση Ἄριμασποῦ - γρυπὸς» βλ. Ν. Παπαχατζῆς, *ΕΔΑΕ* 9, 1990, 10-13 καὶ Η. Metzger, *Les Représentations dans la céramique attique du IVe siècle* (Paris 1951) 327-332, 410, 417-418. Τὰ περισσότερα παραδείγματα ἀττικῶν ἀγγείων μὲ τὸ ἴδιο θέμα προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀποικίαι τῆς Μαύρης Θάλασσης (π.χ. *Istria IV* (1978) πίν. 55 καὶ Schefold ὁ.π.) καὶ ἀπὸ τὸ βορειοελλαδικὸ χῶρο (Ὀλυθος, Πέλλα, Βεργίνα, Λευκάδια, Ἀμφίπολις). Ὡστόσο ἔχουν βρεθεῖ καὶ ἐλάχιστα παραδείγματα στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα (Ρέθυμνο, Ἀρχ. Μουσεῖο, Ἀθήνα, Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖο). Στὴ γενικὴ τάση ποὺ διακρίνεται στὸν 4ο αἰ. π.Χ. νὰ ἐπιλέγονται θέματα ποὺ συμβολίζουν τὶς ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴ μετὰ θάνατο ζωὴ κοντὰ στοὺς θεοὺς καὶ τὴν ἀθανασία, πράγμα ποὺ ταίριαζε καὶ μὲ τὶς θεωρίαι τῶν Πυθαγορείων, ποὺ εἶχαν μεγάλη διάδοση αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ἐντάσσονται καὶ οἱ «ἀγῶνες τῶν Ἄριμασπῶν». Πρβ. Ἀ. Δάφφα-Νικονάνου, Ἑλληνιστικὸς Τάφος τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς Βεργίνας, *Μακεδονικά* 9, 1969, 231 κέ. καὶ Βοκοτοπούλου, *Αἴνεια* 88 (ἀρ. 9208 πελίκη).

Τὸ θέμα σπανίζει στὰ κατωιταλιωτικὰ ἀγγεῖα τῆς ἴδιας ἐποχῆς (*RM* 64, 1957, 215 σημ. 131).

- A 579** Μελαμβαφῆς σκύφος, μὲ ἰσχυρὰν στένωσιν κάτω, μὲ χεῖλος ἐξέχων. Τὸ γάνωμα ἔχει ἀπολεπισθῆ εἰς τὸ ἥμισυ τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου. Χρῶμα πηλοῦ ἀνοικτὸν ἐρυθρόν, ὀπτησις ἀρίστη. Διαστάσεις: ὕψ. 0.103, μέγ. πλάτ. μετὰ λαβῶν 0.153, διάμ. στομίου 0.09, διάμ. βάσεως 0.04 (πίν. 18).
- A 580** Μικρὸς μελαμβαφῆς σκύφος μὲ ἰσχυρὰν στένωσιν κάτω, μὲ ἐρυθρὸν γάνωμα εἰς τὸ ἐσωτερικόν, μὲ χεῖλος ἐξέχων. Ἡ ὀπτησις δὲν εἶναι ὁμοιογενὴς καὶ εἰς τὴν ὀπίσω πλευρὰν τοῦ ἀγγείου ὑπάρχουν κηλίδες μέλανος γανώματος, ἐν μέσῳ ἐπιφανείας ἐρυθροῦ χρώματος. Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου. Πηλὸς ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, ἀρίστης ὀπτήσεως. Διαστάσεις: ὕψ. 0.092, μέγ. πλάτ. μετὰ λαβῶν 0.133, διάμ. στομίου 0.089, διάμ. βάσεως 0.035 (πίν. 18).

Παρόμοιου τύπου σκύφοι βρέθηκαν στοὺς τάφους Β (A 578) καὶ Ε (A 874 - A 875). Οἱ σκύφοι

τοῦ τύπου αὐτοῦ χρονολογοῦνται σύμφωνα με τὰ παραδείγματα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν στὸ 330-320 π.Χ. (*Agora* XII 260 ἀρ. 352-353).

- A 2734 Ἐξ ἀλαβάστρου, ἀποκεκρουμένον εἰς τρία συνανήκοντα τμήματα. Δὲν διεσώθη ὁ λαιμὸς καὶ τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου καὶ ἐλλείπουν τμήματα ἐκ τῆς γάστρας. Ὑψ. 0.13, μεγ. διάμ. 0.033 (πίν. 18).
- A 2733 Μικρὸν ἀλαβάστρου ἐξ ἀλαβάστρου. Ἀπεκρούσθη ὁ λαιμὸς καὶ τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου. Ὑψ. 0.095, διάμ. \pm 0.028 (πίν. 18).
- A 2735 Τὸ ἄνω μέρος ἀλαβάστρου ἐξ ἀλαβάστρου, διασώζοντος τὸν λαιμὸν καὶ ἐν μέρει τὸ στόμιον. Μέγ. ὕψ. 0.010, διάμ. \pm 0.04. Ἀπετελέσθη ἐκ περισσοτέρων συγκολληθέντων τμημάτων (πίν. 18).
- A 2740 Τὸ στόμιον, ὁ λαιμὸς καὶ μέρος τοῦ ἄνω τμήματος ἀλαβάστρου ἐξ ἀλαβάστρου. Μέγ. ὕψ. \pm 0.04, διάμ. \pm 0.025 (πίν. 18).
- A 2737 Βάσις ἀλαβάστρου ἐξ ἀλαβάστρου, συγκολληθεῖσα ἐν μέρει. Ὑψ. 0.062, διάμ. 0.033 (πίν. 18).
- A 2736 Τὸ ἄνω μέρος κοιλίας ἀλαβάστρου ἐξ ἀλαβάστρου. Μέγ. ὕψ. \pm 0.06, διάμ. 0.036 (πίν. 18).
Γιὰ ἀλάβαστρα βλ. ἀρ. A 2741-A 2742 (τάφος Γ).

- E 296 Συμπαγὲς εἰδῶλιον ἔρωτος-ἐφήβου ἐν πτήσει, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς μικρὰν σφαῖραν ἢ καρπὸν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς δίπτυχον. Ἀμφότεραι αἱ χεῖρες προτείνονται, ὅπως προβάλλεται καὶ ὁ δεξιὸς ποῦς. Ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ πλατῶν φέρει βαθείας ἐντομάς (μῆκ. 0.015, βᾶθ. 0.008 καὶ πλάτ. \pm 0.002) διὰ τὴν ἐνθεσιν τῶν πτερύγων, αἵτινες ἢ δὲν ἐτέθησαν ἢ ἦσαν ὑφ' ἄλλης ὕλης, διαλυθείσης (διαλυθὲν ἐπὶ τῆς πλάτης ψῆγμα χρυσοῦ δεικνύει ὅτι πιθανῶς αἱ πτέρυγες ἦσαν ἐπίχρυσοι(;)). Εἰς τὴν βάσιν τοῦ τραχήλου ὑπάρχει ἐπίσης βαθεῖα στρογγύλη ὁπῆ διὰ τὴν ἀνάρτησιν τοῦ εἰδωλίου. Μετὰ τὴν ἀνάρτησιν, τὸ εἰδῶλιον κλίνει ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ παρέχει οὕτως τὴν εἰκόνα πτήσεως.
Ἐχει ὑψηλὰ, ραδιναὶ σκέλη, μετὰ μακροῦς καὶ αἰχμηροῦς τοὺς ἄκρους πόδας. Ἡ μὴ δήλωσις τῶν δακτύλων καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐρυθρᾶς γραμμῆς παρὰ τὸν ταρσὸν δεικνύει ὅτι ἔφερον ὑποδήματα. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ, ὑπάρχουν δύο δακτύλιοι ἐρυθροῦ χρώματος (περιμήρια). Σῶμα λευκὸν μετὰ ροδίνους ἀποχρώσεις. Εἰς τὸ στῆθος δὲ διασταυροῦνται χιαστί 2 ἐρυθραὶ γραμμαὶ (περίαιμα). Ἡ διάπλασις τοῦ κορμοῦ εἶναι καλὴ, ἀποδίδονται δὲ κατὰ τρόπον πλαστικὸν τὸ στῆθος, ἡ κοιλιακὴ χώρα, οἱ γλουτοί, ἡ ράχις. Ὁ δεξιὸς ὤμος, ὀλίγον χαμηλότερος τοῦ ἄλλου, παρακολουθεῖ τὴν κίνησιν τοῦ δεξιοῦ ποδὸς πρὸς τὰ δεξιὰ. Τὸ ἀνδρικὸν μόριον μόλις δηλοῦται. Δηλοῦνται οἱ δάκτυλοι μόνον τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐνῶ ἡ δεξιὰ εἶναι ἐπίπεδος, ἐπ' αὐτῆς δὲ ἐπεκολλήθη τὸ δίπτυχον. Ἐπὶ τοῦ διπτύχου δύο τετραγωνίδια μέλανος καὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Τὸ πλεόν ἐντυπωσιακὸν μέρος τοῦ ἔρωτος εἶναι τὸ πρόσωπον, λόγῳ τῆς διατηρήσεως τῆς πολυχρωμίας. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀμυγδαλωτοί, ἀποδίδονται δὲ διὰ λεπτῆς γραμμῆς, καστανοῦ χρώματος. Αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι ἐστραμμέναι πρὸς τὰ ἄνω καὶ δεξιὰ. Αἱ ὀφρῦες λεπτόταται, καμπυλόγραμμοι. Μεταξὺ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὀφρῦων ὑπάρχει ἐτέρα καμπύλη γραμμὴ, πρὸς δὴλωσιν τῶν βλεφάρων. Ἐρυθρὸν χρῶμα δηλοῖ τὰ χεῖλη καὶ τὰς παρεΐας. Τὸ μέτωπον εἶναι ὑψηλὸν τριγωνικόν. Ὅλαι αἱ ἐγγάρακτοι γραμμαὶ δηλοῦν τὴν κόμην, ἣτις ἀποδίδεται διὰ βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος. Εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κόμης ὑπάρχει ἀνάδεσμος, ὅστις ἐπεκολλήθη μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ εἰδωλίου ἐκ τῆς μήτρας. Ἐπ' αὐτοῦ, ἐγγάρακτοι λεπτομέρειαι. Ὁ ἄξων τοῦ εἰδωλίου εἶναι κατακόρυφος, μόνον δὲ ἡ κεφαλὴ στρέφεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς καὶ κάμπτεται ἀνεπαισθήτως. Τὴν στροφὴν αὐτὴν ἐνισχύει ἡ κατεύθυνσις τοῦ βλέμματος. Πηλὸς ἐρυθρός, σκληρός, ἀρίστης ὀπτήσεως,

ὁμοίας συνθέσεως πρὸς τὰ προηγούμενα. Ὑψ. 0.137. Διάπλασις σώματος ἐκτεθλυμένη. Ὁ ἀριστερὸς βραχίον ἀποτμηθεὶς συνεκολλήθη. Τὸ χρῶμα ἀπελεπίσθη ἐν μέρει παρὰ τοὺς πόδας, τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ τὴν ράχιν. Ἐξοχον κοροπλαστικὸν ἔργον (πίν. Γ καὶ 19).

Τὸ εἰδώλιο ἔχει ἀναφερθεῖ στά:

1. Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, πίν. 55.
2. Δ. Λαζαρίδης, ΑΔ 16, 1960, Β, πίν. 186.
3. D. Lazaridis, Fouilles dans la région du Pangée, *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques, VIIIe Congrès Intern. d'Archéologie Classique, Paris 1963 (1965)* 297 πίν. 54,2.
4. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας (1969) 158 ἀρ. Ε 296, πίν. 59.
5. Δ. Λαζαρίδης, Ἔργαστήρια καὶ ἔργα κοροπλαστικῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας - Θράκης, Πρακτικὰ τοῦ XII Διεθνoῦς Συνεδρίου Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας (Ἀθήνα 1988) 128 πίν. 25.

Ἀντίστοιχη τεχνικὴ ἐπιζωγράφησης, ποὺ παρατηρεῖται στὰ εἰδώλια τοῦ τάφου Δ τῆς Νικήσιανης, ἀπαντᾷ καὶ στὰ εἰδώλια ἀπὸ τοὺς πρώιμους ἑλληνιστικοὺς τάφους τῆς Ἀμφίπολης. Πρβ. Ἀρχαία Μακεδονία (1988) ἀρ. 360.

- Ε 297** Συμπαγὲς εἰδώλιον ἔρωτος-ἐφήβου ἐν πτήσει, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὑδρόβιον πτηγόν (νῆσσαν) ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ προτεινόντος τὴν δεξιάν, ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον. Αἱ χεῖρες λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας, δηλοῦνται δὲ ἐπιμελῶς τὰ δάκτυλα καὶ ὁ ἀντίχειρ, ἀπέχων αὐτῶν. Φέρει ὁμοίως ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος παρὰ τοὺς ταρσοὺς καὶ διπλοῦν δακτύλιον-απεριμήριον» παρὰ τὸ μέσον τοῦ ἀριστεροῦ μηροῦ. Διατηρεῖται κατὰ θαυμάσιον τρόπον ἢ πολυχρωμία, ἰδίως τοῦ προσώπου. Αἱ κόραϊ τῶν ὀφθαλμῶν στρέφονται καὶ ἐδῶ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἄνω. Κόμμωσις ὁμοία πρὸς τὸ προηγούμενον. Τοῦ πτηνοῦ δηλοῦνται ἐν μέρει καὶ αἱ πτέρυγες. Ἐχει χρῶμα κυανοῦν καὶ ράμφος ἀνοικτὸν ἐρυθρόν. Ἀποκρουσθέν, ἐλλείπει τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ κάτω δεξιῶ ποδός. Πηλὸς ἢ σύστασις τοῦ ὁποῖου ὁμοία πρὸς τὰ προηγούμενα. Ὑψ. 0.131.

Ἀποτμηθέντες κάτωθεν τῶν γονάτων, συνεκολλήθησαν οἱ πόδες καὶ ὁ ἀριστερὸς βραχίον. Ἐπιμελῆς ἢ πλαστικὴ ἀπόδοσις τοῦ κορμοῦ με ἀναγλυφικὰς ἐξάρσεις τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλιακῆς χώρας. Μεγάλην φροντίδα δεικνύει ἡ κατασκευὴ τῶν χειρῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς δεξιᾶς χειρός, ἔνθα πλὴν τῶν δακτύλων ἀποδίδονται καὶ οἱ ὄνυχες. Ἐξοχος ἢ ἀπόδοσις τοῦ δεξιῶ ἀντίχειρος. Τὸ εἰδώλιον καλύπτεται διὰ λευκοῦ-ροδόχρου χρώματος. Ἀπολεπισθέν, ἐξηφανίσθη τὸ χρῶμα ἐκ τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ στήθους καὶ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς ὠμοπλάτης (πίν. Γ καὶ 19).

Ἀναφορὰ στὸ εἰδώλιο ὑπάρχει στά:

1. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας (1969) 158 ἀρ. Ε 297, πίν. 59.
2. Μακεδονικά 7, 1967, Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀρ. 275, πίν. 67β.

- Ε 291** Εἰδώλιον ὀρθίας γυναικός, ἐνδεδυμένης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Φέρει τὴν δεξιάν τῆς χεῖρα εἰς τὴν μέσην ὑπὸ τὸ ἱμάτιον, τὴν δὲ ἀριστερὰν κατὰ μῆκος τοῦ κορμοῦ νὰ συγκαταῖ τὸ τμήμα τοῦ ἱματίου. Ἐν ἄκρον αὐτοῦ καταπίπτει. Τὸ ἱμάτιον περιβάλλει ὀλόκληρον τὸν κορμὸν μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Τὸ εἰδώλιον στηρίζει τὸ βᾶρος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ποδός, κάμπτει πρὸς τὰ πλάγια τὸν δεξιὸν πόδα καὶ στρέφει δεξιὰ τὴν κεφαλὴν. Τὸ ἱμάτιον πίπτει μέχρι τῶν γονάτων σχηματίζου καμπύλην, κάτωθεν δὲ αὐτοῦ καταπίπτει ὁ χιτῶν εἰς καθέτους μεγάλας πτυχὰς μέχρι τοῦ ἐδάφους. Ἐκ τῆς παρυφῆς αὐτοῦ ἐξέρχονται τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν. Ὀλίγαι εἶναι αἱ πτυχὰι τοῦ ἱματίου αἱ ἀποδιδόμεναι με ἀναγλυφικὴν ἔξαρσιν καὶ αὗται ἔχουν δύο κυρίως κέντρα, τὸν δεξιὸν ἀγκῶνα τοῦ εἰδωλίου καὶ τὸ ἄκρον τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ὅποθεν ἀπολήγει εἰς ριπίδας. Πλήθος ἄλλων πλαγίων πτυχῶν, αἵτινες παρακολουθοῦν τὴν κίνησιν τοῦ ἱματίου,

ἀποδίδονται ζωγραφικῶς μὲ πινελλιῆς λεπτῆς ἢ παχειῆς ἐρυθροῦ χρώματος. Αἱ παρυφαί τοῦ ἱματίου καὶ τοῦ χιτῶνος ὡς καὶ τινες πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος κατὰ μῆκος τῶν ποδῶν, ἀποδίδονται μὲ πλατειῆς πινελλιῆς ἰώδους χρώματος. Πτύχωσιν ἀναδιπλωμένην περὶ τὸν λαιμὸν σχηματίζει ἡ ἀπόληξις τοῦ ἱματίου. Ἐκ τῆς ζωγραφικῆς τῆς διακοσμῆσεως σώζονται τριγωνίδια ἐρυθροῦ χρώματος. Τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν ἐξέρχονται τῆς παρυφῆς τοῦ χιτῶνος.

Τὸ πρόσωπον, ἐκτὸς ἀπὸ δύο μικρὰ ἀπολεπίσματα τοῦ χρώματος εἰς τὸν πώγωνα καὶ τὴν ρῖνα καὶ τινὰς μελανὰς κηλίδας εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ μετώπου καὶ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν, διατηρεῖται θαυμασίως. Στόμα μικρὸν ἐρυθρὸν. Ρόδιον χρῶμα εἰς τὰς παρειάς. Ὄφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, δηλούμενοι διὰ λεπτῆς μαύρης γραμμῆς. Κόραι ἐστραμμέναι πρὸς τὰ ἄνω καὶ δεξιά. Ὄφρυες λεπταὶ μὲ γραμμὴν καμπύλην εἰς τὰ ἄκρα. Μεταξὺ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὀφρῶν καμπύλη γραμμὴ ἐρυθροῦ χρώματος ὑποδηλοῖ τὰ βλέφαρα. Μέτωπον ὑψηλὸν τριγωνικόν, μὲ κόμην βραχεῖαν, χωριζομένην εἰς τὸ μέσον καὶ κατευθυνομένην πρὸς τὰ κάτω, πλαγίως καὶ ὀπίσω, μόλις ἀφήνει νὰ φαίνεται τὸ ἄκρον τῶν ὠτων. Πλὴν τῆς πλαστικῆς ἀποδόσεως τῆς διὰ διογκώσεων, διὰ λεπτῶν γραμμῶν ἀπεδόθησαν δύο λεπταὶ δέσμαι τριχῶν, αἵτινες ἐκκινουῦσαι ἐκ τοῦ μέσου τῆς κεφαλῆς κατευθύνονται πρὸς τὰ ὦτα. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον ἐκφεύγει καὶ βόστρυχος ἐκ τῆς κόμης, ἀποδιδόμενος ὁμοίως ζωγραφικῶς. Ἡ κόμη ἔχει βαθὺ καστανὸν χρῶμα. Δὲν εἶναι σαφὲς ἐὰν ἡ ἐπὶ τῆς κόμης ἀναγλυφικὴ ἔξαρσις, ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος, ἀνήκει εἰς στέφανον ἢ διάδημα, ἢ εἶναι περίτεχνος διάκοσμος τῆς κόμης.

Κάτω ἀπὸ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν πτυχῶν, αἵτινες ὡς κυματισμός (μικραὶ καὶ μεγάλαι) καλύπτουν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐνδύματος, διαφαίνεται διακριτικὰ ἡ δομὴ τοῦ νεανικοῦ σώματος, ἡ καμπύλη τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, τὸ νεανικὸν στήθος, ἡ διάπλασις τῆς κοιλιακῆς χώρας. Τὸ ἐνδύμα ἔχει σαφήνειαν, παρακολουθεῖ τὸ σῶμα καὶ θέτει τοὺς τόνους, ὅπου χρειάζονται. Τὴν γραμμὴν τῶν πλαστικῶς ἀποδιδόμενων πτυχῶν ἐνισχύει καὶ ἡ γραφικὴ ἀπόδοσις τούτου, ἥτις τὴν τονίζει καὶ ἀποτελεῖ φωτοσκίασιν. Τὸ εἰδῶλιον ἔχει κλασικὴν ἡρεμίαν καὶ ὁ ἄξων του εἶναι κατακόρυφος. Ἡ κίνησις τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, τὴν ὁποίαν παρακολουθεῖ καὶ ἡ στροφή τῆς κεφαλῆς, προκαλεῖ ἕναν ἀνεπαίσθητον κυματισμὸν τοῦ ἄξονος. Πρόδρομος τῆς ἐλληνιστικῆς κοροπλαστικῆς. Ὁ λαιμὸς εἶναι κατακόρυφος καὶ δὲν σχηματίζει γωνίαν μὲ τὸν κορμὸν. Στάσις πόζας ὠραίας κυρίας. Φέρει ὀλίγα ἀπολεπίσματα τοῦ χρώματος εἰς τὸ σῶμα —δεξιὸς ὦμος, ἄκρον ἀριστερᾶς χειρὸς, πτυχαὶ παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρόν. Ἡ κεφαλὴ ἀποκρουσθεῖσα συνεκολλήθη.

Τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ εἰδῶλιου δὲν εἶναι εἰργασμένον, ἀλλ' ἐπίπεδον καὶ φέρει περὶ τὸ μέσον ὀρθογώνιον ἄνοιγμα, διαστ. $\pm 0.063 \times 0.028$, καλύπτεται δὲ ὑπὸ λευκοῦ χρώματος. Ἡ ἔνωσις ἔχει γίνεαι κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν, δὲν εἶναι δὲ αἰσθητὴ ἐξωτερικῶς, ἀλλὰ μετὰ δυσκολίας φαίνεται ἐσωτερικῶς.

Ἡ ἐργασία εἶναι λιαν ἐπιμελής. Πηλὸς σκληρὸς, ἀρίστης ὀπτήσεως, ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ-μπῆζ χρώματος, περιέχων πολὺ λεπτὰ ψήγματα μαρμαρυγίου, κόκκους ἄμμου καὶ λιθαράκια. Ὑψ. 0.23. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δακτυλικὰ ἀποτυπώματα καὶ χάραγμα τοῦ ἄκρου τῆς λεπίδος διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ ὀπή ὀπτήσεως (πίν. 20).

Τὸ εἰδῶλιον ἀναφέρεται καὶ ἀπεικονίζεται στὰ ἐξῆς:

1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 158 ἄρ. Ε 291, πίν. 58.
2. *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) ἄρ. 256.

- Ε 292** Δύο εἰδῶλια κουροτρόφου, ἐξαχθέντα ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας, ἐνδεδυμένα χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸν κορμὸν ἀπὸ τῆς μέσης καὶ κάτω. Μέγα τμήμα τούτου καταπίπτει ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, μὲ πτυχάς. Τὸ ἱμάτιον συγκρατεῖται διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰς τὴν μέσην. Δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν συγκρατεῖ ἐπὶ τοῦ στήθους γυμνὸν βρέφος, τὸ ὁποῖον ἀνυψώνει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα. Χρῶμα βρέφους ἀνοικτὸν καστανόν, διὰ βαθέος δὲ

καστανού χρώματος αποδίδονται ή κόμη, οι όφθαλμοί του βρέφους και της μητρός. 'Επί του ἄνω μέρους του κορμού του νηπίου αποδίδεται διὰ μελανού χρώματος γραμμὴ (νήμα);, ἐκ τῆς ὁποίας πίπτουν δύο θύσανοι μὲ τρία κρόσσια ἕκαστος.

Τὸ βάρος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός του εἰδωλίου, ἐνῶ τὸ ἄνετον δεξιὸν σκέλος κάμπτεται πρὸς τὰ πλάγια. 'Εκ τῆς παρυφῆς τοῦ ἱματίου ἐξέρχονται τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν. 'Ολόκληρον τὸ εἰδῶλιον καλύπτεται διὰ λευκοῦ χρώματος. 'Οπωσδήποτε φαίνεται ὅτι λεπτομέρειαι, σχέδια ἢ πτυχαί τινες τοῦ ἐνδύματος ἀπεδίδοντο διὰ τοῦ χρωστικῆς δι' ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος. 'Εσώθησαν τοιαῦται παράλληλοι καὶ κάθετοι γραμμαί, σχηματίζουσαι τετραγωνίδια εἰς τὸ ὄρατὸν μέρος τοῦ χιτῶνος, παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ εἰδωλίου E 292, ὡς καὶ γραμμαί ἐπὶ τοῦ χιτῶνος εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ δεξιὸν στήθος.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου ἀποδίδονται διὰ χρωμάτων (ἡ κεφαλὴ τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 293 ἀπετμήθη καὶ συνεκολλήθη, τὸ πρόσωπον δὲ ἔχει ὑποφέρει πολὺ καὶ κατεστράφη κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου ὁ χρωματισμός, ὅπως καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ βρέφους τὸ ὁποῖον κρατεῖ). Βαθὺ ἐρυθρὸν χρῶμα εἰς τὰ χεῖλη καὶ ἀνοικτὸν ἐρυθρὸν εἰς τὰς παρειάς. Κόμη βραχεῖα, ἥτις δὲν ἀποδίδεται πλαστικῶς ἀλλὰ μόνον ζωγραφικῶς, διὰ βαθέος καστανοῦ χρώματος. Κόμμωσις περίτεχνος, ἀνορθουμένη εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς εἰς θύσανον, ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος. 'Επ' αὐτοῦ προσπάθεια ἀποδόσεως κατὰ τρόπον πλαστικὸν τῆς κόμης. 'Οφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἀποδιδόμενοι διὰ λεπτοῦ μέλανος περιγράμματος, καὶ κόραι ἐστραμμέναι πρὸς τὰ ἄνω, ὀφρῦες λεπταὶ καμπυλόγραμμοι, μέτωπον ὑψηλόν, τριγωνικόν. Πρὸς τὰ ἄνω (φυσιολογικὴ τοποθέτησις) εἶναι ἐστραμμέναι καὶ αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ βρέφους (ἀμελῶς ἐδηλώθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ του). Λαιμὸς κοντὸς καὶ χονδρὸς. 'Ερριμμένον τὸ ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, ἀφήνει ἀκάλυπτον τὸ δεξιὸν στήθος. Τὸ ἔνδυμα μόλις ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ὁ κορμός. Αἱ πτυχαὶ ἔχουν φυσικότητα καὶ σαφήνειαν ἀλλὰ σκληρότητα περὶ τὴν ἐργασίαν. Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου σχηματίζονται ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ ποδός πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀπὸ τὴν πτώσιν μάζης τοῦ ἱματίου ἐκ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ εἰδωλίου.

Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ εἰδωλίου εἶναι ὁμαλὸν πλὴν τῆς πλαστικῆς δηλώσεως πτυχῶν τινῶν καὶ δὲν φέρει ὀπὴν ὀπτήσεως. Μία μόνον ὀπὴ ὑπάρχει εἰς τὴν βᾶσιν τοῦ εἰδωλίου. 'Η συγκόλλησις τῶν δύο τμημάτων τοῦ εἰδωλίου, γενομένη εἰς τὰ πλάγια μετὰ τῆς κοιλίας, εἶναι ὀρατὴ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 293 εἰδωλίου. 'Ο πηλὸς — τῆς αὐτῆς ὑφῆς πρὸς τὸ προηγούμενον — εἶναι πολὺ σκληρὸς, ἀρίστης ὀπτήσεως, βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος (εἰς ἀπολέπισμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 292 εἰδωλίου, ὅπισθεν, εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὁ πηλὸς σχηματίζει καὶ στρῶμα φαιοῦ χρώματος), περιέχων λεπτὰ ψήγματα μαρμαρυγίου, κόκκους ἄμμου καὶ τρίμματα πετρωμάτων. Εἰς δύο σημεῖα τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 292 εἰδωλίου ὑπάρχουν δύο ρωγμαί, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ὀπτησιν. 'Ο ἄξων τοῦ εἰδωλίου εἶναι κατακόρυφος γραμμὴ, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ κατ' ἐνώπιον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐλαφρῶς προβαλλομένου δεξιοῦ ποδός του. Τὸ ἔνδυμα ἐφαπτόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀποκλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔξω, σχηματίζον οὕτω βᾶσιν. "Υψ. 0.118 τὸ E 293, 0.122 τὸ E 292.

'Απεκρούσθησαν ὁ ἄκρος ἀριστερὸς ποῦς τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 293 εἰδωλίου καὶ ὁ ἄκρος δεξιὸς ποῦς τοῦ ὑπ' ἀριθ. E 292. Τὸ χρῶμα ἀπελεπίσθη εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ προσώπου, τὸ στήθος καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ ἱματίου τῆς ὑπ' ἀριθ. E 293 μορφῆς. Παρὰ τὴν κοιλίαν καὶ τὸν δεξιὸν πόδα τῆς ὑπ' ἀριθ. E 292 μορφῆς ποῦ εἶναι καὶ ἡ καλυτέρα διατηρουμένη (πίν. Δ καὶ 20).

- E 294** Εἰδῶλιον γυναικὸς ἐνδεδυμένης βραχύ, μέχρι τῶν γονάτων ἱμάτιον καὶ ποδῆρη χιτῶνα. Φέρει τὴν ἀριστερὰν τῆς εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, δι' αὐτῆς δὲ συγκρατεῖ ἐν ἄκρον τοῦ ἱματίου. Στηρίζει τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός τῆς, τὸ δὲ ἄνετον δεξιὸν σκέλος κάμπτεται πρὸς τὰ πλάγια. Βαρὺ τὸ ἔνδυμα καλύπτει τὸ σῶμα. Πτύχωσις λιτή, δὲν ἔχει ὑποταχθῆ εἰς τὰς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ μόλις ἐπιτρέπει νὰ διαφαίνεται ἡ πλαστικότης τοῦ κορμοῦ, κάτωθεν αὐτοῦ. Λεπτομέρειαι ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος ἢ πτυχαί

έδηλοῦντο διὰ γραμμῶν χρώματος πορτοκαλλί, ὧν ἴχνη διεσώθησαν παρὰ τοὺς πόδας. Ὁ λαιμὸς εἶναι χονδρὸς καὶ βραχύς, ἡ δὲ κόμη ἀποδίδεται ζωγραφικῶς διὰ μέλανος χρώματος. Εἰς τὸ πρόσθιον μέρος τῆς κόμης σχηματίζεται κόμμωσις (πρόσθετος) ἀνυψουμένη εἰς θύσανον, χρώματος ἀνοικτοῦ καστανοῦ. Βαθὺ ἐρυθρὸν εἰς τὰ χεῖλη καὶ ἀνοικτὸν ἐρυθρὸν εἰς τὰς παρεΐας. Μέτωπον ὑψηλόν, τριγωνικόν. Ὁφθαλμοὶ ἀμυγδαλωτοί, ἀποδιδόμενοι διὰ λεπτῆς γραμμῆς, μέλανος χρώματος (πρόχειρος βιαστικὴ ζωγραφικὴ ἀπόδοσις, δὲν ἐνοῦται ἡ γραμμὴ εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ), κόραι πρὸς τὰ ἄνω, ὀφρῦες λεπταὶ καμπυλόγραμμοι. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ εἰδωλίου εἶναι λεῖον καὶ δὲν ἔχει ὀπὴν ὀπτήσεως. Ἡ συγκόλλησις τῶν δύο τμημάτων —προσθίου καὶ ὀπισθίου— ἐγένετο εἰς τὰ πλάγια, κατὰ μῆκος, ὑπάρχει δὲ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ρωγμὴ εἰς τὸ σημεῖον τῆς συγκολλήσεως. Πηλὸς σκληρὸς, ἀρίστης ὀπτήσεως, βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος, περιέχων ψήγματα μαρμαρυγίου, κόκκους ἄμμου καὶ τρίματα λίθων. Ἄξων εἰδωλίου κατακόρυφος. Τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν ἐξέρχονται τοῦ χιτῶνος ἴχνη μελανοῦ χρώματος ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν ποδῶν. Τὸ χρῶμα ἀπελεπίσθη παρὰ τὸν λαιμὸν καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ στήθους, τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρόν. Εἰς τὸ κενὸν ἐσωτερικὸν τοῦ εἰδωλίου δακτυλικὰ ἀποτυπώματα τοῦ κοροπλάθου. Ὑψ. 0.11 (πίν. Ε καὶ 20).

E 295 Εἰδῶλιον ὀρθίας κόρης ἐνδεδυμένης χειριδωτὸν χιτῶνα, φερούσης τὴν ἀριστερὰν εἰς τὴν μέσην, τὴν δὲ δεξιὰν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος πρὸς τὰ κάτω. Τὸ βάρος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ἐνῶ τὸ δεξιὸν κάμπτεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ πλάγια. Μεταξὺ τῶν δύο ποδῶν σχηματίζονται δύο κάθετοι πτυχαί, ἀποδιδόμεναι πλαστικῶς. Ὀλόκληρον τὸ ἔνδυμα καλύπτεται ὑπὸ καθέτων καὶ ὀριζοντίων γραμμῶν, ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζονται παραλληλόγραμμα. Διὰ λεπτοῦ χρωστήρος ἀποδίδονται καὶ αἱ πτυχαὶ τῶν χειρίδων καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν πορποῦται τὸ ὕφασμα κατὰ μῆκος τῶν χειρῶν. Μόνον τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν, χρώματος μέλανος, ἐξέρχονται ἐκ τῆς παρυφῆς τοῦ χιτῶνος, ὅστις ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ ἐδάφους, ἀποκλίνει διὰ νὰ σχηματίσῃ βάσιν.

Τὸ ἀδιάμορφωτον στήθος δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ κορασίδος. Τὸ ἔνδυμα καλύπτει, δὲν ὑποδηλοῖ, τὴν σωματικὴν διάπλασιν, δὲν ἔχει ὑποταχθῆ εἰς τὰς κινήσεις τοῦ σώματος. Ὁ ἄξων τοῦ κορμοῦ εἶναι κατακόρυφος καὶ ἡ κεφαλὴ στρέφεται ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀλλὰ δὲν κλίνει, δὲν κάμπτεται.

Τὸ βλέμμα καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὰ προηγούμενα εἰδῶλια, κατευθύνεται ἐμπρὸς καὶ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω, ἡ ἐντύπωσις αὕτη δημιουργεῖται ἐκ τοῦ τρόπου ἀποδόσεως τῶν κορῶν τῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ διατήρησις τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου εἶναι μετρία, λόγῳ τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ χρώματος. Ὅπως δὲποτε σώζονται οἱ ὀφθαλμοί, ὅμοιοι μὲ τῶν προηγούμενων εἰδῶλιων, ἀμυγδαλωτοὶ μὲ μέλαν περίγραμμα καὶ κόρας κατευθυνομένας πρὸς τὰ ἄνω. Ἐπίσης σώζεται ἐρυθρὸν χρῶμα εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὴν ἑτέραν τῶν παρεΐων.

Δὲν ἀποδίδονται πλαστικῶς λεπτομέρειαι ἐπὶ τῆς κόμης, ἀλλ' αὕτη ἀποδίδεται διὰ βαθέος καστανοῦ χρώματος. Ὑψηλά, εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κεφαλῆς, ὑπάρχει στέφανος, ἀνοικτοῦ καστανοῦ χρώματος. Ἐπ' αὐτοῦ ἀποδίδονται κατὰ τρόπον σχηματικὸν τὰ φύλλα δι' ἐντομῶν. Ἀνοικτὸν ἐρυθρὸν χρῶμα διεσώθη καὶ εἰς τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν.

Τὸ ὀπισθεν τμήμα τοῦ εἰδωλίου εἶναι ἐπίπεδον, δὲν ὑπάρχει δὲ ἐπ' αὐτοῦ ὀπὴ ἐξατιμίσεως. Ἡ συγκόλλησις τῶν δύο τμημάτων εἶναι ὀρατὴ κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ ποδός καὶ τοῦ λαιμοῦ. Τὸ ἔνδυμα ἀποκλίνει πρὸς τὰ ἔξω καὶ σχηματίζεται οὕτως βάσις τοῦ εἰδωλίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ εἰδωλίου δακτυλικὰ ἀποτυπώματα τοῦ κοροπλάθου, γινόμενα κατὰ τὴν συμπίεσιν τοῦ πηλοῦ ἐπὶ τῆς μήτρας. Ἡ κεφαλὴ ἀποτμηθεῖσα συνεκολλήθη. Τὸ χρῶμα ἀπολεπισθὲν ἐξηφανίσθη ἐκ τοῦ λαιμοῦ, τμήματος τοῦ στήθους καὶ τῆς ρινός. Πηλὸς ὅμοιος πρὸς τὰ προηγούμενα εἰδῶλια. Ὑψ. 0.115 (πίν. Ε καὶ 20).

Τὰ εἰδῶλια ἀναφέρονται στὰ:

1. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας* (1969) 158.

2. *AD* 16, 1960, B, 218 πίν. 186.
3. *BCH* 84, 1960, 799 είκ. 11.

- M 1848** Χρυσούν ένώτιον αποτελούμενον ἐκ πολλαπλοῦ περιστραμμένου σύρματος, οὔτινος τὸ ἐν ἄκρον καταλήγει εἰς λεοντοκεφαλὴν μὲ ἀνοικτὸν στόμα. Μὲ ἐπιμέλειαν ἀπεδόθησαν πλαστικῶς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ θηρίου. Περὶ τὴν κεφαλὴν δύο κοκκιδωτοὶ δακτύλιοι καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπιμήκη ἐπάλληλα ἐλάσματα πρὸς ἀπόδοσιν τῆς χαίτης. Διάμ. 0.220, μῆκ. κεφαλῆς 0.010 (πίν. 21).
- M 1849** Χρυσοῦς δακτύλιος μετὰ σφενδόνης ἐλλειψοειδοῦς ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ. Διάμ. \pm 0.020, μῆκ. σφενδόνης 0.017, πλάτ. 0.015 (πίν. 21).
- M 1850-1851** Δύο χρυσᾶ κυλινδρικὰ ἐλάσματα (μέρος περιδεραίου), φέροντα εἰς τὰ δύο ἄκρα καὶ τὸ μέσον τριπλοῦς δακτυλίους ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ σύρματος ὡς καὶ ἐπαλλήλους σειρὰς φολιδωτῆς διακοσμήσεως διὰ συρματερῆς καὶ κοκκιδωτῆς διακοσμήσεως. Μῆκ. 0.021, διάμ. 0.003 (πίν. 21).
- ἄ.ἄ.** Ὁκτὼ μικροσκοπικοὶ κρίκοι ἐκ λεπτοῦ χρυσοῦ ἐλάσματα, πιθανῶς ἐκ περιδεραίου. Διάμ. 0.002 (πίν. 21).

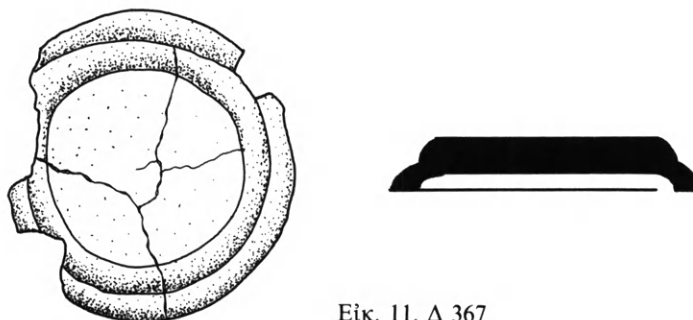
Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ένωτίου πρβ. *ΠΑΕ* 1960, 71 πίν. 57β ('Αμφίπολη), *ΘΑΜ* 79 ἀρ. 321, πίν. 45 (Σέδες, τάφος Γ). Διεξοδικὰ γιὰ τὸν τύπο: H. Hoffmann - P. Davidson, *Greek Gold* (1965) 106 ἀρ. 26, P. Davidson - A. Oliver, *Ancient Greek and Roman Gold Jewelry in the Brooklyn Museum* (1984) 40-44, B. Deppert-Lippitz, *Griechischer Goldschmuck* (1985) 222 κέ., Pfrommer, *Untersuchungen* 146 κέ.

Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ δακτυλιδιοῦ βλ. *Gli Ori di Taranto in Età Ellenistica* (1985²) 288 ἀρ. 206, *ΘΑΜ* 70 ἀρ. 258, πίν. 33 (Δερβένη, τάφος Ζ), Deppert-Lippitz ὁ.π. 238 κέ., Pfrommer ὁ.π.

Γιὰ κυλινδρικὰ ἐλάσματα, τμήματα περιδεραίου βλ. P. Amandry, *Collection Hélène Stathatos. Les bijoux antiques* (1953) πίν. XXXIII, 227, A. Greifenhagen, *Schmuckarbeiten in Edelmetall. I* (1970) 33 ἀρ. 12, πίν. 12, 12, *Search* 154 ἀρ. 102 (χρυσὸ περιδέραιο ἀπὸ Νεάπολη Θεσσαλονίκης), Deppert-Lippitz ὁ.π. 210 κέ., Pfrommer ὁ.π.

Δ 363 - Δ 366, ἄ.ἄ.: Στοιχεῖα διαλυθέντων ἐπιχρῦσων ἀνθοστεφάνων. Ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν κάτωθι:

- Δ 366** Πλεῖστα μεγάλα τμήματα στεφάνης ἐκ λεπτοτάτων ξυλίνων στελεχῶν, πάχ. 0.025, πλάτ. 0.005. Ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας αὐτῶν φλοιοῦς ξύλου, προσηλούμενος διὰ τῶν χαλκῶν συρμάτων ἐπὶ τῆς στεφάνης. Ἐπὶ τῆς στεφάνης διαμπερεῖς ὅπαι ἀνὰ 0.003 ἕως 0.015 μ. (πίν. 21, 22).
- Δ 365** Μέγα πλῆθος μικρῶν φυλλοφόρων καὶ ἀνθοφόρων καρπῶν πηλίνων ἐπιχρῦσων, μῆκ. 0.003-0.005. Ἔχουν κάτω ὀπὴν ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσέρχεται σύρμα. Οἱ καρποὶ δύο εἰδῶν: ἐπιμήκεις καὶ σφαιρικοί.
- Δ 364** Μικρὰ χαλκᾶ φύλλα ἐπιμήκη, ἐπίχρυσα, πιθανῶς ἐλαίας, μῆκ. \pm 0.017. Ὑπάρχουν καὶ μεγαλύτερα, ἀποτετημένα.
- Δ 363** Τρία πηλίνα ἐπίχρυσα ἀνθίλλια, ὀκτάφυλλα καὶ ἐν ἐξάφυλλον. Τὰ πέταλα ἔχουν ἐλαφρῶς ἀνάγλυφα περιγράμματα. Ἔχουν μίσχους μὲ ὀπὴν, ἐντὸς τῆς ὁποίας χαλκοῦν σύρμα διὰ τὴν προσήλωσίν των ἐπὶ τῆς στεφάνης. Διάμ. \pm 0.022-0.025, ὕψ. 0.010 (πίν. 21).
- ἄ.ἄ.** Ἀπειροελάχιστα ὑπολείμματα χάλκινων ἐπίχρυσων φύλλων ἀπὸ στεφάνι.
- Γιὰ παρόμοιους ἀνθοστεφάνους βλ. ἀρ. Δ 368-Δ 373 (τάφος Α).

Εἰκ. 11. Δ 367

- Δ 367 Ξύλινον δισκοειδὲς ἀντικείμενον, ἀποτελεσθὲν ἐκ πλείστων συγκολληθέντων τεμαχίων. Ἐλλιπὲς κατὰ τμήμα τῆς περιφερείας (εἰκ. 11). Διάμ. 0.04.
- N 1359 2 χάλκινα Φιλίππου Β', 20 χάλκινα Ἀλεξάνδρου Γ', 1 χάλκινο Κασσάνδρου. Χρονολογία ἀποκρυψῆς «θησαυροῦ»: χρόνοι βασιλείας Κασσάνδρου.

ΤΑΦΟΣ Ε

- A 871 Χαλκοῦς σκύφος (κάλυξ) μὲ ὀμφαλωτὴν εἰσέχουσαν βάσιν. Ἐκ κύκλου τῆς βάσεως ἐκκινουῦν ἐπιμήκη ἐσχηματοποιημένα φύλλα, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένα εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 12). Χεῖλος ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ χαλκὸς εἰς πολλὰ σημεῖα ἔχει καταστραφῆ. Ἐκ τῆς διαβρώσεως ὑπάρχουν ὀπαὶ εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τὴν γαστέρα. Τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου περιτεχνον, φέρον εἰς τὴν βάσιν κύκλους. Ὑψ. 0.055, διάμ. χείλους 0.093 (πίν. 22).

Ὁ κάλυκας ἀναφέρεται καὶ ἀπεικονίζεται στὰ:

1. Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, 48 πίν. 53β.
2. ΘΑΜ 97 ἀρ. 408, πίν. 56.
3. Pfrommer, *Studien* 3 σημ. 4.

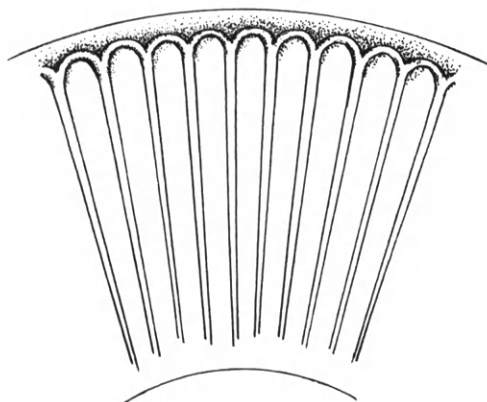
- A 872 Χαλκοῦς καλυκόσχημος κάρθαρος, ἐξόχου διατηρήσεως μὲ λεπτὸν περίγραμμα. Ἐχει ὑψηλὴν βάσιν μὲ ἀνάγλυφον δακτύλιον περὶ τὸ μέσον, δύο μεγάλας ἀνοικτὰς διπλᾶς λαβᾶς, εἰσεχούσας ἄνω καὶ καταληγούσας εἰς ὀξεῖαν γωνίαν, χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω. Αἱ βάσεις τῶν λαβῶν σχηματίζουν ὠραῖα ὀξυκόρυφα φύλλα μὲ ἀνάγλυφον περίγραμμα καὶ κεντρικὸν νεῦρον, διὰ τῶν φύλλων δὲ τούτων εἶναι ἐπικεκολλημένοι ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου. Ὑψ. 0.108, πλάτ. ἀγγείου 0.17, διάμ. βάσεως 0.049, διάμ. στομίου 0.083 (πίν. 22).

- A 873 Χαλκοῦς καλυκόσχημος κάρθαρος, ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον, τῆς αὐτῆς ἐργασίας καὶ τῶν αὐτῶν διαστάσεων. Ἐπιφάνεια ἀγγείου περισσότερον ὀξειδωμένη ἀπὸ τὸν προηγούμενον (ρωγμαὶ καὶ διογκώσεις τοῦ χαλκοῦ εἰς τὸ χεῖλος, ὀπῆ εἰς τὸν λαιμὸν). Ὑψ. 0.107, πλάτ. ἀγγείου μετὰ λαβῶν 0.175, διάμ. χείλους 0.082, διάμ. βάσεως 0.047 (πίν. Β καὶ 22).

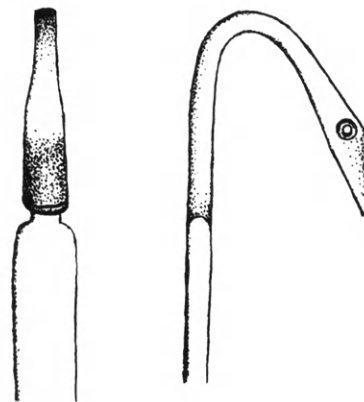
Οἱ κάρθαροι ἀπεικονίστηκαν καὶ περιγράφηκαν στὰ:

1. Δ. Λαζαρίδης, ΠΑΕ 1959, 48 πίν. 53β.
2. ΘΑΜ 97 ἀρ. 409 (872 Α), 410 (873 Α), πίν. 57.
3. *Search* 161 ἀρ. 121 (872 Α).
4. Ἀρχαία Μακεδονία (1988) 300-301 ἀρ. 253 (872-873 Α).
5. Β. Barr-Sharrar, *Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observations on Context and Tradition, Studies in the History of Art* 10 (Washington 1982) 126 εἰκ. 6.

Παράλληλα παραδείγματα γιὰ τὸ σχῆμα: ΒΜετμὺς 1976, 83 εἰκ. 21 (Μόναχο, Βγ 3766) ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη (:) καὶ στὸν τάφο Δ Δερβενίου (ΘΑΜ ἀρ. 246).

Εικ. 12. A 871

Εικ. 13. M 353

M 353 Χαλκῆ ἀρύταινα (κύαθος) μὲ λαβὴν κάθετον, ἀπολήγουσαν εἰς ἄγκιστρον, τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου σχηματίζει ὑποτυπώδη κεφαλὴν ὑδροβίου πτηνοῦ. Ἐπ' αὐτῆς δηλοῦνται μικροὶ στρογγυλοὶ ὀφθαλμοὶ (εἰκ. 13). Ὑπάρχει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κοχλιαρίου ἀπὸ χαλκόν (ἀρχαῖον), ποῦ δὲν ἔχει λειανθῆ, ἐξέχουσα προσθήκη (μπάλωμα). Ὑψ. ἀρυταίνης 0.238, διάμ. κοχλιαρίου 0.056, πάχ. 0.002-0.003, ὕψ. κοχλιαρίου 0.02. Κατάστασις διατηρήσεως ἀρίστη. Πλάτ. λαβῆς 0.007 (πίν. 23).

Ἡ ἀρύταινα ἔχει ἀναφερθεῖ στά:

1. *ΘΑΜ* 97 ἀρ. 411.
2. *Ἀρχαία Μακεδονία* (1988) 300 ἀρ. 252.

Γιὰ ἀρύταινες (κύαθος) τοῦ τύπου αὐτοῦ βλ. ἀρ. M 352 (τάφος Β).

A 1402 Χαλκῆ φιάλη, ἡμισφαιρική, μετὰ βάσεως καὶ δύο λαβῶν κυκλικοῦ σχήματος, κρεμαμένων ἐξ ἐλάσματος ἐπικεκολλημένου ἐγγὺς τοῦ χεῖλους. Καταστραφὲν ἐκ τῆς ὀξειδώσεως, ἐλλεῖπει τμῆμα τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου. Ὑψ. \pm 0.093, διάμ. \pm 0.170, ὕψ. βάσεως \pm 0.015, διάμ. βάσεως 0.062 (πίν. 23).

Ἡ δίωτη φιάλη ἀπεικονίζεται στό: *ΘΑΜ* 97 ἀρ. 407, πίν. 57.

Παράλληλα ἀποτελοῦν οἱ φιάλες ἀπὸ τῆ Βεργίνα, Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 149 εἰκ. 111 (τάφος Φιλίππου) καὶ 210 εἰκ. 175 (τάφος Γ), ἀπὸ τὸν τάφο Β στό Δερβένι (*ΑΔ* 18, 1963, Β2, πίν. 228δ) καὶ ἀπὸ τὸν τάφο 3 τῆς Μεθώνης (*Πιερία* 3, 78).

A 874 Μελαμβαφῆς σκύφος, ἀκέρατος. Διατήρησις ἀρίστη, γάνωμα στιλπνόν. Ἡ στένωσις τῆς βάσεως δὲν εἶναι αἰσθητή. Πηλὸς ἐρυθρός, ἀρίστης ὀπτήσεως. Ἐργαστήριον ἀττικόν. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς βάσεως συγκεντρικοὶ κύκλοι. Βάσις δακτυλιώδης. Χεῖλος λεπτόν, ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω. Διαστάσεις: ὕψ. 0.178, μέγ. μῆκ. 0.285, διάμ. χεῖλους 0.195, διάμ. βάσεως 0.10 (πίν. 23).

A 875 Μελαμβαφῆς ἀκέρατος σκύφος. Γάνωμα οὐχὶ καλῆς ποιότητος, διαφόρων ἀποχρώσεων, παραλλάζον ἀπὸ τοῦ μέλανος μέχρι τοῦ στιλπνοῦ ἀργυροχρόου καὶ φαιοῦ. Πηλὸς σκληρός, ἐρυθρός, ἀρίστης ὀπτήσεως. Ἐπὶ τῆς βάσεως ρωγμαὶ ἐκ τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας ὀπτήσεως. Στένωσις βάσεως μετρία, βάσις δακτυλιώδης, χεῖλος λεπτόν, ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω. Δια-

στάσεις: ὕψ. 0.13, μέγ. πλάτ. 0.22, διάμ. στομίου 0.147, διάμ. βάσεως 0.065 (πίν. 24).

Σκύφοι τοῦ ἴδιου τύπου βρέθηκαν στὸν τάφο Β (Α 578) καὶ στὸν τάφο Δ (Α 579, Α 580). Ὁ τύπος τοῦ σκύφου σύμφωνα μὲ τὰ παραδείγματα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν χρονολογεῖται στὸ 350-340 π.Χ. (Αγορα ΧΙΙ 260 ἀρ. 351).

1404 Τμῆμα χεῖλους ὑαλίνου ἀγγείου, κοσμουμένου δι' ἐπιμήκων ἐξηρμένων φύλλων.

1405 Δύο τεμάχια ὑαλίνου ἀγγείου σχήματος σφαιρικοῦ. Χρῶμα ὑάλου βαθὺ κυανοῦν.

1406 Τμῆμα ὑαλίνου ἀγγείου.

Γυάλινοι κάλυκες, κτερίσματα πρώιμων ἐλληνιστικῶν τάφων στὴ Μακεδονία, παραδίδονται ἀπὸ τὴ Βέροια (Τουράτσογλου, Ἀρχαία Μακεδονία IV 641-643) καὶ τὴν Αἴνεια (Βοκοτοπούλου, Αἴνεια 61-62, ἀρ. εὐρ. Μ. Θεσσαλονίκης 7551).

Μ 795 Σιδηρᾶ στλεγγίς ἐκ δύο συνανηκόντων τμημάτων, λίαν ἐφθαρμένη ἐκ τῶν ὀξειδώσεων, μὲ ἀναδιπλωμένην λαβήν. Μέγ. μήκ. ± 0.175, πλάτ. ± 0.032.

Γιὰ στλεγγίδες βλ. ἀρ. Μ 796, Μ 798 (τάφος Γ).

Ν 1360 1 χρυσὸς στατήρ καὶ 22 χάλκινα Φιλίππου Β', 13 χάλκινα Ἀλεξάνδρου Γ' καὶ 89 χάλκινα Φιλίππων. Χρονολογία ἀπόκρυψης «θησαυροῦ»: χρόνοι βασιλείας Κασσάνδρου.

ΤΑΦΟΣ ΣΤ

Α 1085 Ἄχρους σκύφος μὲ διογκωμένην κοιλίαν καὶ στενὴν βάσιν, γαστέρα σφαιρικὴν, περίγραμμα ἄτονον. Τόσον ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιχωμάτων, ὅσον καὶ ἐξωτερικῶς ὑπάρχει στρώμα ὀξειδώσεως χαλκοῦ ἐκ τῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια περιεῖχεν τὸ ἀγγεῖον. Λαβαὶ κατευθυνόμεναι πρὸς τὰ ἄνω. Διαστάσεις: ὕψ. 0.113, μέγ. μήκ. μετὰ λαβῶν 0.215, διάμ. στομίου 0.143, διάμ. βάσεως 0.06 (πίν. 24).

Ὁ σκύφος ἀναφέρεται στὰ ΠΑΕ 1960, 74 πίν. 61β καὶ ἀποτελεῖ ἐγχώρια ἀπομίμηση ἀθηναϊκοῦ προτύπου.

ἄ.ἄ. Ἐλάχιστα τμήματα διαλυθέντος ἐπιχρῦσου ἀνθοστεφάνου. Διεσώθησαν μέρος τοῦ ξυλίνου στελέχους ἐκ τοῦ ἄκρου, ἐφ' οὗ διαμπερὴς ὀπή, καὶ δύο τμήματα χαλκῶν ἐπιχρῦσων φύλλων. Μήκ. 0.045, πλάτ. 0.04.

Γιὰ ἀνθοστεφάνους βλ. Δ 368 - Δ 373, Δ 375 (τάφος Α).

Ν 1361 1 ἀργυρὴ δραχμὴ καὶ 63 χάλκινα Ἀλεξάνδρου Γ' καὶ 1 χάλκινο ἐφθαρμένο. Χρονολογία ἀπόκρυψης «θησαυροῦ»: χρόνοι βασιλείας Κασσάνδρου.

ΤΑΦΟΙ Α-Γ

Α 2578 Μέγα τμῆμα ἀργυροῦ σκύφου (κάλυξ), λίαν ἐφθαρμένον ἐκ τῆς ὀξειδώσεως, οὐτινος κατεστράφη τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοιλίας καὶ ἡ βάσις. Χεῖλος ἐξέχον.

Διακόσμησις: Ἐπιμήκη πέταλα, ἀκτινοειδῶς διατεταγμένα καὶ ἐκκινουῦντα ἐκ τῆς βάσεως, καλύπτουν τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου. Εἰς τοὺς ἄμους τοῦ ἀγγείου ταινία πλοχομοῦ μὲ ἀστράγαλον ἐκατέρωθεν, ταινία λεσβίου κυματίου καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ταινία μὲ μικροὺς κύκλους καὶ κοκκίδας. Ἡ διακόσμησις αὕτη τοῦ λαίμου φέρει ἐπιχρῦσωσιν, σωζομένην. Ὑψ. 0.055, διάμ. ± 0.08 (πίν. 25).

Παράλληλοι σὲ σχῆμα καὶ διακόσμηση εἶναι οἱ σκύφοι:

1. Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 150 φωτ. 112.
2. Ρωμιοπούλου, *Φίλια Ἔπη Γ'* 211-212 ἀρ. 12, πίν. 54.

Γιὰ σκύφους (κάλυκες) τοῦ ἴδιου τύπου βλ. A 869, M 386 (τάφος A) καὶ A 870 (τάφος Δ).

- A 2948** Πολλὰ ἀποτμήματα ἀργυροῦ ἀβαθοῦς σκεύους (ἡθμός;). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας διασώζεται ἡ ἐξῆς διακόσμησις: ἐντὸς δύο συγκεντρικῶν κύκλων ἀστραγάλου ὑπάρχει ὠραιότατον λέσβιον κυμάτιον. Ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου τοῦ ἀστραγάλου ἐκκινοῦν ἐπιμήκη λογχοειδῆ φύλλα, μὲ καμπτομένας τὰς κορυφάς, σχηματίζοντα φυλλοστοιχίας, διακοπτομένας ὑπὸ ἐλικῶν.

Διάμ. στομίου ἢ ὀμφαλοῦ ± 0.055 , διάμ. ἐξωτερικοῦ κύκλου ἀστραγάλου ± 0.083 , πλάτ. ζωνῶν ἀστραγάλου, περιεχουσῶν τὸ κυμάτιον, ± 0.009 , ὕψ. φύλλων ± 0.03 . Τὰ πλεόν ἀξιόλογα εἶναι 2 τμήματα: α) Μῆκ. 0.05, πλάτ. 0.045, β) Μῆκ. 0.047, πλάτ. 0.003 (πίν. 25).

Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ἡθμοῦ πρβ. A. Oliver, Jr. (ἐκδ.), *Silver for the Gods* (1977) 47 ἀρ. 16.

- A 2591** Τμήμα ἀργυροῦ ἀγγείου, διασώζοντος μέρος τοῦ ὄμου καὶ στενὸν χαμηλὸν λαίμον με χεῖλος ἐξέχον. Μέγ. ὕψ. 0.032, διάμ. στομίου 0.017 (πίν. 25).

- A 2592** Στόμιον ἀργυροῦ κλειστοῦ ἀγγείου (ἀλάβαστρον;), πεπλατυσμένον. Ὑψ. 0.017, διάμ. μεγίστη 0.03, ἐλαχίστη 0.013 (πίν. 25).

Γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου πρβ. *Search* 157 ἀρ. 110, A. Oliver, Jr. (ἐκδ.), *Silver for the Gods* (1977) 70 ἀρ. 34.

- A 2589** Ἐλάσματα ἀπὸ ἀργυρὸ κλειστὸ ἀγγεῖο με ἀνάγλυφον ἐπίχρυση διακόσμηση στῆ βάση τοῦ λαίμου (ἰωνικὸ κυμάτιο) καὶ φυτικὸ διάκοσμο στὸ ὕψος τοῦ ὄμου (πίν. 25).

Παρόμοια τεχνικὴ καὶ ἐν μέρει διακόσμηση παρουσιάζουν ἡ ἀργυρῆ οἶνοχόη τοῦ συνόλου ἀρ. 14 τῆς Συλλογῆς M. Ward (*Form and Ornament, Collection M. Ward*, New York 1989) καὶ ἡ ἀντίστοιχὴ τῆς στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Ν. Ὑόρκης (*BMetrMus* 1984, 49 ἀρ. 84).

- A 2581** Χαλκοῦς ἡθμός, μορφῆς ὁμοίας με τὸν ὑπ' ἀριθ. M 452, καταστραφεὶς κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Ἐλλείπουν ὁ πυθμὴν μετὰ τοῦ διατρήτου ἐλάσματος καὶ τὰ ἄκρα τῶν λαβῶν. Ὑψ. ± 0.018 , διάμ. στομίου ± 0.102 , μέγ. μῆκ. ± 0.165 .

Δύο τεμάχια ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν μίαν τῶν λαβῶν:

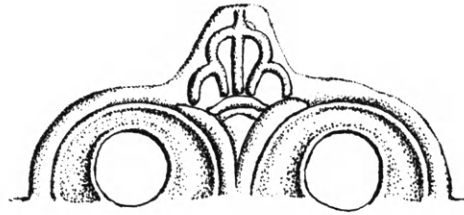
1. Ἐλάσμα κυλινδρικόν, μῆκ. ± 0.02 , τὸ ὁποῖον συγκολλᾶται εἰς τὸ ἄκρον τῆς σωζομένης λαβῆς.

2. Κυλινδρικὸν ἔλασμα, ἀπολήγον εἰς κεφαλὴν ὕδροβίου πτηνοῦ, ὁμοίου με τὰς λαβὰς τοῦ ὑπ' ἀριθ. M 452 ἡθμοῦ, μῆκ. 0.056. Ἔργασία κεφαλῆς πτηνοῦ ἐπιμελῆς, ἀλλ' ὁ χαλκὸς ὑπέφερεν ἐκ τῶν ὀξειδώσεων, φέρει δὲ πολλὰς ραγμαῖς καὶ διογκώσεις (ἔχει συμπληρωθεῖ καὶ συγκολληθεῖ) (πίν. 26).

Παράλληλοι σὲ σχῆμα εἶναι οἱ ἡθμοί:

1. Ἀνδρόνικος, *Βεργίνα* (1984) 148 φωτ. 108.
2. Ρωμιοπούλου, *Φίλια Ἔπη Γ'* 212-213 ἀρ. 13, πίν. 55α.

- A 2580** Χαλκοῦς κάδος (situla), μετὰ δύο λαβῶν πρὸς ἀνάρτησιν, ἐξ ὧν διεσώθη μόνον ἡ μία. Καταστραφὲν ἐκ τῶν ὀξειδώσεων, ἐλλείπει τὸ κατώτερον μέρος τῆς γάστρας τοῦ ἀγγείου. Φέρει χεῖλος πεπλατυσμένον καὶ ἐξέχον καὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ πρὸς τὰ ἔσω. Κάτωθεν τοῦ χείλους ὑπάρχει ζώνη με ἐγχαράκτον ἰχθυάκανθαν. Διὰ τὴν στήριξιν τῶν λαβῶν ὑπάρχουν δύο κάθετα ἐπὶ τοῦ χείλους ἐλάσματα, φέροντα δύο ὅπας καὶ ἔχοντα τὴν μορφήν ἀνθεμίου. Οἱ ἔλικες δηλοῦνται δι' ἐγχαράκτων γραμμῶν, ἐνῶ τὸ ἀνθέμιον εἶναι ἀνάγλυφον (εἰκ. 14). Τὰ ἄκρα τῆς

Εικ. 14. A 2580

λαβῆς διακοσμοῦνται δι' ἀναγλύφων δακτυλίων καὶ σφαιροειδῶν διαμορφώσεων. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς λαβῆς ἐγγράρατον τὸ γράμμα *T*.

Μέγ. σωζ. ὕψ. 0.120, διάμ. 0.243, πλάτ. λαβῆς 0.120, πάχ. λαβῆς 0.005, ὕψ. ἐλάσματος διὰ στήριξιν λαβῶν 0.025, πλάτ. χείλους 0.010 (πίν. 27).

Διαπραγμάτευση τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ κάδου (τύπος A κατὰ Zahlhaas) ἐπιχείρησε πρόσφατα ἡ Ρωμοπούλου, *Φίλια Ἐπη Γ'* 195-198 ἀρ. 1.

- A 2583** Χαλκῆ λαβὴ ἀγγείου, πιθανῶς οἰνοχόης. Καταλήγει κάτω εἰς ἐπαλλήλους ἀναγλύφους σειρὰς πριονωτῶν φύλλων ἀκάνθης, σχηματιζόντων κάλυκα ἐξ οὗ ἐξέρχεται ἀνθέμιον. Ἡ διακόσμηση τῶν φύλλων τοῦ ἀνθемίου εἶναι ἀνάγλυφος καὶ διάτρητος (εἰκ. 15). Μέγ. ὕψ. λαβῆς 0.157, πλάτ. 0.01, πάχ. ± 0.005.

ἄ.ἄ. Μικρὸν χαλκοῦν ἀπότμημα ὁμοίου ἀνθемίου, ὕψ. 0.022.

ἄ.ἄ. Πολλὰ ἀποτμήματα ἐνὸς μεγάλου χαλκοῦ ἀγγείου μὲ λαϊμόν, πιθανῶς οἰνοχόης.

Ἡ λαβὴ ἀνήκε προφανῶς σὲ οἰνοχόη τοῦ τύπου III (κατὰ Beazley): *ΘΑΜ* ἀρ. 35 (ἀπὸ Κοζάνη) καὶ *Search* 158 ἀρ. 112 (ἀπὸ Τσοτύλι). Ἡ ὕπαρξη ὡστόσο καὶ δεύτερου χάλκινου ἀνθемίου, ἀποτμήματος ἀπὸ κατάληξη λαβῆς (εἰκ. 16), μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ἐναπόθεση στὸν τάφο καὶ ἄλλης μιᾶς οἰνοχόης, ἡ ὁποία δὲν βρέθηκε, ἐκτὸς ἐὰν καὶ οἱ δύο λαβὲς ἀνήκαν σὲ ἀγγεῖο τοῦ τύπου *ΑΔ* 18, 1963, Β2, πίν. 226β (τάφος Β Δερβενίου).

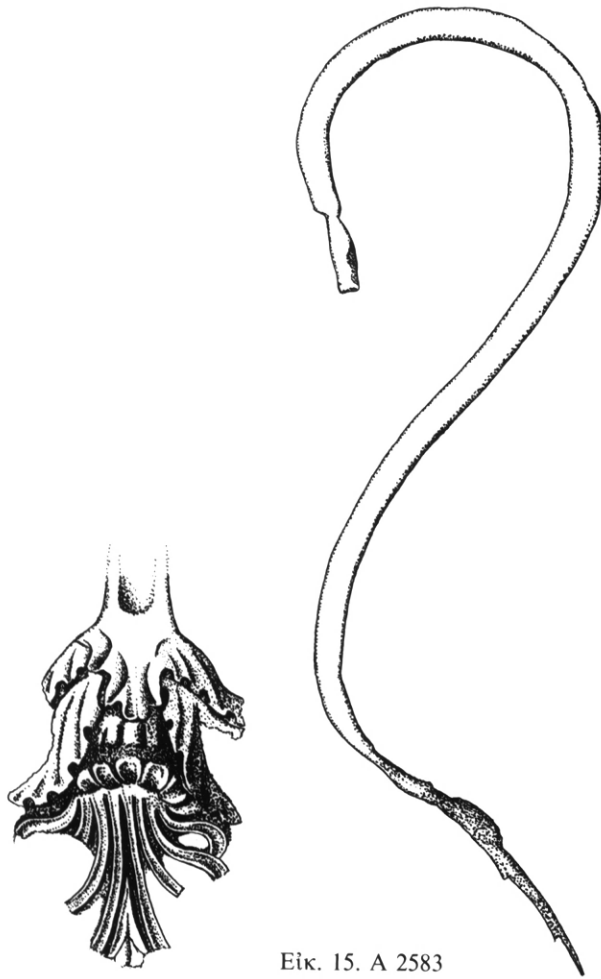
Παρόμοια ἀπόληξη ἔχει ἡ οἰνοχόη ἀρ. 17 τοῦ καταλόγου *Form and Ornament, Collection M. Ward* (New York 1989).

- A 2582** Βάσις μεγάλου χαλκοῦ ἀγγείου, εἰργασμένη κεχωρισμένως (χυτή), φέρουσα μεγάλην κυκλικὴν ὀπὴν εἰς τὸ μέσον. Κάτω διάμ. 0.124, ἄνω διάμ. 0.117, ὕψ. 0.015, διάμ. ἀνοίγματος 0.06. Ἐπ' αὐτῆς ἦτο προσκεκολλημένος ὁ πυθμὴν (M 791) τοῦ χαλκοῦ ἀγγείου, ὅστις ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἐλάσματος, φέροντος διάτρητον τετράφυλλον ρόδακα, καὶ ἐνὸς ἐσωτερικοῦ, προσκεκολλημένου εἰς τὸ πρῶτον. Διάμ. 0.014, διάμ. ρόδακος 0.06.

- A 2588** Λαβὴ ἢ τμήμα ψελίου ἐκ δύο συγκολληθέντων τμημάτων. Ταύτης τὸ ἐν ἄκρον ἀπετμήθη, ἐνῶ τὸ ἕτερον καταλήγει εἰς κεφαλὴν ὄφραως, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας. Ἐπ' αὐτῆς δηλοῦνται πλαστικῶς ἐξάρσεις τοῦ κρανίου, πτυχαὶ τοῦ δέρματος, τὸ στόμα καὶ στρογγυλὸς ὀφθαλμὸς μὲ κόρην εἰς τὸ μέσον καὶ γραμμὰς εἰς τὰ ἄκρα. Ἐπίπεδος ἡ κάτω ἐπιφάνεια (εἰκ. 17). Διάμ. 0.045, μῆκ. 0.052, μῆκ. κεφαλῆς 0.016, πάχ. λαβῆς 0.003-0.004.

- M 831** Ἀργυροῦν μικρὸν ψέλιον μὲ ἀποτετμημένον τὸ ἐν ἄκρον καὶ πεπλατυσμένον τὸ ἕτερον. Ἐλάσμα ἐπίπεδον ἐσωτερικῶς, κυρτὸν ἐξωτερικῶς (εἰκ. 18). Διάμ. 0.04, πλάτ. 0.03.

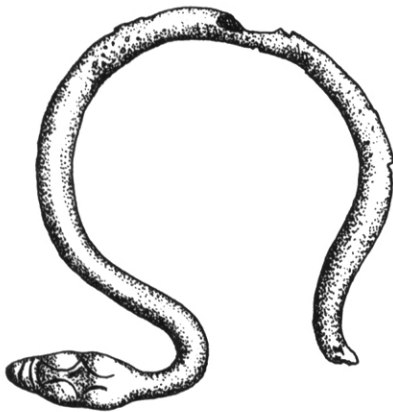
- M 832** Χαλκοῦς συμπαγῆς δακτύλιος (εἰκ. 19). Διάμ. 0.025, πάχ. 0.004.

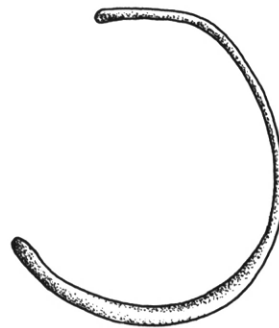
Εικ. 15. A 2583

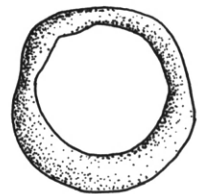
Εικ. 16. ἄ.ἄ.

Εικ. 17. A 2588

Εικ. 18. M 831

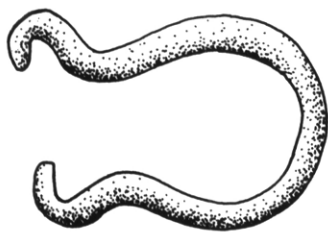
Εικ. 19. M 832

ΤΑΦΟΙ Α-Β

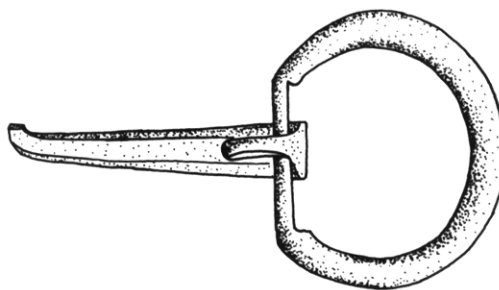
- A 2949** Όξυπύθμενος άμφορεύς, άποτελεσθεΐς έκ περισσοτέρων συγκολληθέντων τμημάτων και συμπληρωθεΐς έν μέρει διά γύψου. Ύψ. 0.635, διάμ. στομίου 0.096, διάμ. κοιλίας ± 0.20.
- A 2950** Όμοιος όξυπύθμενος άμφορεύς, άποτελεσθεΐς έκ πολλών συγκολληθέντων τμημάτων και συμπληρωθεΐς έν μέρει εις τόν λαιμόν. Ύψ. 0.645, διάμ. στομίου ± 0.096, διάμ. κοιλίας ± 0.20.
- A 2951** Όμοιος όξυπύθμενος άμφορεύς, άποτελεσθεΐς έκ περισσοτέρων συγκολληθέντων τμημάτων και συμπληρωθεΐς διά γύψου εις τó άνω μέρος τών λαβών και έν μέρει εις τó στόμιον. Ύψ. 0.635, διάμ. στομίου 0.097, διάμ. κοιλίας ± 0.19.
- Γιά όξυπύθμενους άμφορείς σέ τάφους βλ. Α 684 (τάφος Α).

ΕΚΤΟΣ ΤΑΦΩΝ

- A 2709** Χαλκοῦν πτηγόν, έσχηματοποιημένον. Μέγα ράμφος γαμψόν, σῶμα τριγωνικόν. Άπόφους άνω με όπήν άναρτήσεως. Πόδες ήνωμένοι. Μέγ. ύψ. 0.059, μέγ. μήκ. 0.055 (πίν. 4).
- Άναφέρεται και άπεικονίζεται στα:
1. ΠΑΕ 1963, 80, πίν. 55α.
 2. I. Kilian, *PBF XI 2*, 1979, 137 άρ. 756, πίν. 41. Έκει σχολιάζεται και ή χρονολόγηση τής ομάδας στην όποία άνήκει (πρώτες δεκαετίες τού 7ου αι. π.Χ.).
 3. Άρχαία Μακεδονία (1988) 189 άρ. 120.
- M 830** Περιεστραμμένον κυκλικῶς χαλκοῦν σύρμα, πιθανῶς έκ πόρπης και άλλα χαλκῶ σύρματα. Διάμ. περιεστραμμένου 0.017, πάχ. σύρματος ± 0.001-0.015. Μήκ. β' 0.045, γ' 0.055, δ' 0.045, ε' 0.042, στ' 0.020 (πίν. 4).
- Άπεικονίζεται στα ΠΑΕ 1963, 80 πίν. 55α.
- Γιά τόν τύπο βλ. J. Alexander, *AJA* 69, 1965, 7-23, Αϊκ. Ρωμιοπούλου, *AAA IV 1*, 1971, 39-40, K. Rhomiopoulou - I. Kilian, *PZ* 64, 1989, 1, 117.
- A 1407** Άρυβαλλοειδές ληκύθιον, οὔτινος άποτμηθέν τó άνω μέρος τού λαιμοῦ συνεκολληθη. Έπί τής κοιλίας φέρεϊ άνθέμιον, προχείρου έργασίας. Ύψ. 0.073, διάμ. στομίου 0.025, διάμ. βάσεως 0.030 (πίν. 26).
- Άπεικονίζεται στα ΠΑΕ 1963, 80 πίν. 55α.
- Γιά τόν τύπο βλ. *AAA VI 2*, 1973, 277, F. de Puyt et T. Hackens, *Vases Grecs, Italiotes et Etrusques de la Collection Abbé Mignot* (1974) 99-100, *AAA XIV 2*, 1981, 174-178, Βοκοτοπούλου, *Αϊνεια* 89.
- A 1408** Μελαμβαφής άνευ λαβής λύχνος με έπιμήκη μυκτῆρα. Τό γάνωμα άπελεπίσθη εις διάφορα σημεία τής έπιφανείας, εις τина δέ σημεία έχει εκ τής όπτήσεως άνοικτόν καστανό χρώμα. Μέγ. μήκ. 0.10, διάμ. 0.065, διάμ. άνοίγματος 0.02, ύψ. 0.045 (πίν. 26).
- Άπεικονίζεται στα ΠΑΕ 1963, 80 πίν. 55α.
- Τό λυχνάρι άνήκει στόν τύπο RSL 4 τής Scheibler (*Kerameikos XI*, 1976, 26 κέ., άρ. 118, χρονολ. 330-άρχες 3ου αι. π.Χ.).

Εικ. 20. A 2702

Εικ. 21. A 2594

- A 2702** Πεταλόσχημος χαλκή λαβή άγγείου με άκρα έστραμμένα προς τα έξω δια την στερέωσίν της επί του άγγείου (εικ. 20, πίν. 4). Μέγ. μήκ. 0.043, πλάτ. 0.028.
- A 2594** Λαβή χάλκινου άγγείου σχήματος πετάλου, στο όριζόντιο τμήμα της οποίας είναι προσαρμοσμένο επίμηκες στέλεχος για τή στερέωση στο τοίχωμα του άγγείου. Μήκ. στελέχους 0.038, διάμ. λαβής 0.035 (εικ. 21).
- A 2593** Λαβή χάλκινου άγγείου άποτελούμενη από τέσσερα συγκολληθέντα τεμάχια. Διαστ. 0.05X0.06.

ΟΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΙ «ΘΗΣΑΥΡΟΙ»

Οί ταφικοί «θησαυροί» τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης ἔχουν ἀναφερθεῖ σὲ σύντομες ἐκθέσεις (ἀνασκαφικὲς καὶ μὴ) τόσο ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητὲς Ἑλλήνες καὶ ἀλλοδαπούς.

1. Δ. Λαζαρίδης, *Ἔργον* 1959, 46.
2. Δ. Λαζαρίδης, *ΠΑΕ* 1959, 47-48.
3. Δ. Λαζαρίδης, *ΠΑΕ* 1960, 74-75.
4. *ArchRep* 7, 1960/61, 20.
5. *BCH* 84, 1960, 800.
6. D. Lazaridis, Fouilles dans la région du Pangée, *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques, VIIIe Congrès Intern. d'Archéologie Classique, Paris 1963* (1965) 103.
7. *IGCH* 387 (Τάφος Ε).
8. G. Le Rider, *Le monnayage d'or et d'argent de Philippe II* (Paris 1977) 340 σημ. 6 καὶ σ. 264.
9. Β. Πούλιος, Ταφικός «θησαυρὸς» χάλκινων νομισμάτων 4ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸν Ἅγιο Χριστοφόρο Νομοῦ Σερρών, *ΑΔ* 37, 1982, Α, 200 ἀρ. 5 (Τάφος Β), 200 ἀρ. 6 (Τάφος Γ), 200 ἀρ. 7 (Τάφος Δ), 201 ἀρ. 8 (Τάφος Ε), 201 ἀρ. 9 (Τάφος ΣΤ).

Ἡ συνοπτικὴ παρουσίαση τῆς σύνθεσης τῶν νομισματικῶν συνόλων κατὰ τάφους ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τάφος Α

Φίλιππος Β': 3 χάλκινα
 Ἀλέξανδρος Γ': 1 χάλκινο
 Κάσσανδρος: 1 χάλκινο

Τάφος Β

Φίλιππος Β': 1 χρυσὸς στατήρ, 24 πέμπτα τετραδράχμου, 78 χάλκινα
 Ἀλέξανδρος Γ': 34 χάλκινα
 Φίλιπποι: 28 χάλκινα
 Κάσσανδρος: 1 χάλκινο
 Ἀντίγονος Γονατάς: 1 χάλκινο
 Ἐφθαρμένα ἀδιάγνωστα: 11 χάλκινα

Τάφος Γ

Φίλιππος Β': 2 χρυσοὶ στατήρες, 3 τετράδραγμα
 Ἀλέξανδρος Γ': 7(10) τετράδραγμα, 64 χάλκινα

Κάσσανδρος: 4 χάλκινα

Ἐφθαρμένα: 2 χάλκινα

Τάφος Δ

Φίλιππος Β': 2 χάλκινα

Ἀλέξανδρος Γ': 20 χάλκινα

Κάσσανδρος: 1 χάλκινο

Τάφος Ε

Φίλιππος Β': 1 χρυσὸς στατήρ, 22 χάλκινα

Ἀλέξανδρος Γ': 13 χάλκινα

Φίλιπποι: 89 χάλκινα

Τάφος ΣΤ

Ἀλέξανδρος Γ': 1 ἀργυρὴ δραχμή, 63 χάλκινα

Ἐφθαρμένα: 1 χάλκινο

Μικτοὶ «θησαυροὶ» τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ τῶν ἀρχῶν τὸ πολὺ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τῆ Μακεδονία, στοὺς ὁποίους συνυπάρχουν ἐκδόσεις σὲ χαλκὸ καὶ σὲ πολύτιμο μέταλλο, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν «θησαυρῶν» ἀπὸ τοὺς τάφους Β, Γ, Ε καὶ ΣΤ τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης, εἶναι μᾶλλον εὐάριθμοι καὶ ὁπωσδήποτε ἀποτελοῦν ἐξαίρεση στὸ γενικὸ κανόνα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ «εὐρήματα»: Βεργίνα/1961 (*IGCH* 386), Λαγκαδίκια/1974 (*CH* I, 1975, 42), Ἀνατολικὴ Μακεδονία/1976 (*CH* III, 1977, 23 = *ΑΔ* 31, 1976, Β1, 5, ὅπου βέβαια ἀναλύεται μόνο τὸ τμήμα ἐκεῖνο τοῦ «θησαυροῦ» ποὺ εἰσηλθε στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν), Πέλλα/1915 (*IGCH* 442). Κατὰ κανόνα στὴ συντριπτικὴ τους πλειονότητα, οἱ μικτοὶ «θησαυροὶ» χαρακτηρίζονται γιὰ τὸν παράλληλο ἀποθησαυρισμὸ ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν νομισμάτων. Τὰ χρυσὰ νομίσματα γενικὰ σπανίζουν. Ἀπὸ αὐτὴ λοιπὸν τὴν ἀποψη οἱ «θησαυροὶ» τῶν τάφων Β, Γ καὶ Ε ἀποκτοῦν ἓνα ἐπιπρόσθετο ἐνδιαφέρον.

Στὸ πολύτιμο βιβλίο του γιὰ τὴ νομισματοκοπία τοῦ Φιλίππου Β', ὁ G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II* (Paris 1977) προτείνει ὡς χρονολογία ἑναρξης τῆς παραγωγῆς χρυσῶν νομισμάτων τοῦ Μακεδόνα αὐτοῦ βασιλιᾶ (νομισματοκοπεῖα Πέλλας καὶ Ἀμφίπολεως) τὸ ἔτος 345 π.Χ. (groupe IA καὶ I ἀντίστοιχα). Ὡς δευτέρη περίοδο παραγωγῆς ὀρίζει τὸ διάστημα 340-329/28 ἢ 336-329/28 π.Χ. (groupe IIA καὶ IIB γιὰ τὴν Πέλλα καὶ groupe II γιὰ τὴν Ἀμφίπολη), καὶ ὡς τρίτη περίοδο τὸ διάστημα 323/22-310 π.Χ. (groupe IIIA-C γιὰ Πέλλα καὶ Ἀμφίπολη). Ἀναφορικὰ μὲ τις ἀργυρῆς ἐκδόσεις, ὁ Le Rider διακρίνει τις ἐξῆς περιόδους κατὰ νομισματοκοπεῖα:

- Πέλλα: groupe IA-B (359-349/48 π.Χ.)
 groupe IIA1-A2, IIB (348/47-329/28 π.Χ.)
 groupe III (323/22-316 π.Χ.)
 Ἀμφίπολις: groupe IA-IB (357/56-349 π.Χ.)
 groupe IIA-IIB (348/47-329/28 π.Χ.)
 groupe III (323/22-316/15 π.Χ.)
 groupe IV (315/14-295/94 π.Χ.)

Ὡστόσο, ὅπως καὶ ὁ M. Price (*NC* 1979, 230-241) παρατηρεῖ, ὀρθολογικότερη καὶ μὲ βάση τὴ μελέτη τῆς νομισματοκοπίας τοῦ Ἀλεξάνδρου φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀνακατάταξη τοῦ σχή-

ματος αὐτοῦ τῆς παραγωγῆς, κατὰ Le Rider, ὡς ἐξῆς (ἐδῶ δὲν λαμβάνονται ὑπόψη οἱ προτάσεις τοῦ Price γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν νομισματοκοπειῶν):

Χρυσά: groupe IA-IC (Le Rider/Πέλλα) + groupe I (Le Rider/Ἀμφίπολις) [←336 π.Χ.]
 groupe IIA-IIB (Le Rider/Πέλλα) + groupe II (Le Rider/Ἀμφίπολις) [←336←323 π.Χ.]
 groupe IIIA-IIIC (Le Rider/Πέλλα) + groupe IIIA-IIIC (Le Rider/Ἀμφίπολις) [323-317 π.Χ.]

Ἀργυρά: groupe IIA1 (τμήμα) καὶ groupe IIA2 (Le Rider/Πέλλα) [356-348 π.Χ.]
 groupe IA-IB/IIA1 (τμήμα) καὶ groupe IIB (Le Rider/Πέλλα) [348-336 π.Χ.]
 groupe III (Le Rider/Πέλλα) [323-317 π.Χ.]
 groupe IV (Le Rider/Ἀμφίπολις) [317 π.Χ. κέ.]

Οἱ νομισματικοὶ «θησαυροὶ» ἀπὸ τοὺς τάφους Β καὶ Γ τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης, οἱ ὅποιοι περιέχουν χρυσὲς καὶ ἀργυρὲς ἐκδόσεις στὸ ὄνομα τοῦ Φιλίππου Β' μαζὶ μὲ τετράδραγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ', ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀπεκρῦβησαν στοὺς χρόνους τοῦ Κασσάνδρου (μαρτυρία τῶν χάλκινων νομισμάτων), φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἄποψη τοῦ Price (ὁ.π.) καὶ τὶς ὁμαδοποιήσεις ποὺ αὐτὸς προτείνει. Ἐπὶ πλέον ἀντιμάχονται καὶ τὴ θεωρία τοῦ T. Martin, *Sovereignty and Coinage in Classical Greece* (London 1985) 271 κέ. καὶ ἰδιαίτ. 290, ὅτι οἱ ὁμάδες I καὶ II τῶν χρυσῶν (κατὰ Le Rider) θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν "from the middle or later years of the 350's to sometime in the mid 330's after his (τοῦ Φιλίππου δηλαδὴ) death in 336/5". (Πρβ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τῆς B. Rousséna, *RN* 32, 1990, 20.)

Σχετικὰ μὲ τοὺς χρυσοὺς στατήρες τοῦ Φιλίππου Β' ποὺ ἀπαντοῦν στοὺς τάφους Β, Γ καὶ Ε, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅλοι τους, ὡς κοπές, ἀνήκουν στὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο (←336←323 π.Χ. κατὰ Price) καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Πέλλας (κατὰ Le Rider). Ἀπὸ τὸ ἴδιο νομισματοκοπεῖο καὶ τῆς αὐτῆς περιόδου εἶναι ἐξάλλου καὶ οἱ ὑποδιαίρεσεις στατήρος ποὺ ἐντοπίστηκαν ὡς κτερίσματα στοὺς τάφους Β καὶ Δ στὸ Δερβένι, στὸν τάφο Γ τοῦ Σέδες Θεσσαλονίκης (*AE* 1937, Γ' (1956), 883-884), στὴν Αἶνεια (Βοκοτοπούλου, *Αἶνεια* 19 καὶ 83) καὶ στὸ Goljamo Čočoveni (*IGCH* 786). Ἄν τὸ γεγονός δὲν εἶναι τυχαῖο, ἢ διαπίστωση αὐτὴ συνηγορεῖ, ἔστω καὶ ἀποσπασματικά, γιὰ μιὰ ἔνταση τῆς παραγωγῆς χρυσῶν νομισμάτων στὸ ὄνομα τοῦ Φιλίππου Β' κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ'.

Σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν τετραδράχμων τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ', ἐκεῖνος τῶν τετραδράχμων στὸ ὄνομα τοῦ Φιλίππου Β' (ὄλων μεταθανάτιων ἐκδόσεων) ἀποδεικνύεται ὀψωσδῆποτε μικρός: ἡ ἀναλογία 7:3 στὸν τάφο Γ, ὅπου καὶ μόνο ἀπαντοῦν τετράδραγμα (καὶ τῶν δύο βασιλέων) εἶναι ἀποκαλυπτικὴ. Τὸ γεγονός θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ βρίσκει τὴν ἐξηγησὴ του γενικὰ στὸ ὄψιμο τοῦ «θησαυροῦ».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωσι τοῦ «θησαυροῦ» τοῦ τάφου Β καὶ τοῦ «θησαυροῦ» Δράμα (;)/1935 (*IGCH* 414. Πρβ. καὶ Le Rider ὁ.π. 314), μικρὲς ἀργυρὲς ὑποδιαίρεσεις (1/5 τοῦ τετραδράχμου) τοῦ Φιλίππου Β' ἀναφέρονται μόνο στοὺς «θησαυροὺς» ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Πρέβεζας /1933-34 (*IGCH* 248) καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἄρτα/1929 (*Noe* 466 = *IGCH* 147), οἱ ὅποιοι ὅμως χρονολογοῦνται ἀντίστοιχα τὸ 175-150 π.Χ. καὶ τὸ 280 π.Χ. Προέρχονται δηλαδὴ ἀπὸ γεωγραφικὸ χῶρο ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς Μακεδονίας, γιὰ τὸν ὅποιο καὶ εἶχαν προγραμματιστεῖ νὰ κυκλοφορήσουν (πρβ. Price ὁ.π. 238-239), καὶ ἐπὶ πλέον ἀνήκουν σὲ σύνολα ποὺ ἀπεκρῦβησαν πολὺ μεταγενέστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκδόσῆς τους. Θὰ μπορούσε ἐπομένως νὰ διατυπώσῃ κανεὶς τὴν ἄποψη ὅτι ἡ παρουσία τῶν μικρῶν ὑποδιαίρεσεων τοῦ Φιλίππου Β' σ' αὐτοὺς τοὺς «θησαυροὺς» ὀφείλεται ὄχι σὲ λόγους ὁμαλῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας τους στὸ χῶρο τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ σὲ εἰδικὴ σύνθεσι τῶν συνόλων τους.

Οί δραχμές στο όνομα του Ἀλεξάνδρου Γ', ἐνῶ ἀποτελοῦν συνήθη ἀποταμειυτικὴ ὑποδι-
αίρεση στοὺς μικρασιατικούς «θησαυρούς» (πρβ. τελευταία G. Le Rider, *Journal des Savants*
1986, 14 κέ.) καὶ μάλιστα σὲ ὄχι εὐκαταφρόνητες ποσότητες, τουλάχιστον γιὰ σύνολα ποὺ
ἀπεκρῦβησαν κατὰ τὸν 3ο αἰ. π.Χ., ἀντίθετα στοὺς μακεδονικὸ χῶρο ἐμφανίζονται στὰ «εὐρή-
ματα» σὲ περιορισμένο μᾶλλον ἀριθμὸ. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακεδονικοὶ «θησαυροὶ» —ὅπως π.χ.
ἐκεῖνος τοῦ τάφου ΣΤ τῆς Νικήσιανης— μὲ δραχμὲς Ἀλεξάνδρου, ταφικοὶ ὄλοι τους καὶ μὲ
ἀπόκρυψη ἕως τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἢ τὸ πολὺ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπόμενου, εἶναι ὀλιγάριθμοι.
Ἐνδεικτικὰ παρατίθενται οἱ «θησαυροὶ» Πέλλα/1915 (*IGCH* 442), «Ἀμφίπολις» /1973 (*The*
Bastis Hoard = J.R. Mertens, *A Hellenistic Find in New York, MetrMusJ* 12, 1977, 76 κέ.) καὶ
Δράμα (;)/1935 (δ.π.).

Ὅπως ἐξάλλου ἀναμενόταν, τὰ νομίσματα τῆς πόλης τῶν Φιλίππων, ἐκδόσεις γιὰ τὴν ἐξυ-
πηρέτηση ἀποκλειστικὰ τῶν κατοίκων τοῦ ἰδρύματος τοῦ Φιλίππου Β' στὴ θέση τῆς θα-
σιακῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων, ἀνευρίσκονται μόνον σὲ «θησαυρούς» σὲ ἄμεση γειτνίαση
πρὸς τὴν πόλη ἢ στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Ἡδωνίδος καὶ τῆς Πιερίδος [πρβ. «θησαυρούς»:
Δράμα - Ἀμφίπολις/1976 (*AD* 31, 1976, B1, 5 = *CH* III, 1977, 23), Ἅγιος Χριστοφόρος Σερ-
ρῶν/1982 (*AD* 37, 1982, A, 188 κέ.), Δράμα/1931 (*IGCH* 404), Νικήσιανη/1956-57 (*AD* 37,
1982, A, 199-200), Μένταλλα Σερρῶν/1968 (*IGCH* 456), Ἀγγίστα Σερρῶν/1928 (*IGCH* 451),
Σέρραι/1968 (*IGCH* 405), Νικήσιανη/1968 (*AD* 37, 1982, A, 200)].

Ὅτι νομίσματα Φιλίππων συνέχιζαν νὰ κόβονται καὶ νὰ κυκλοφοροῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνά-
ληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Γ' εἶχε ἤδη ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν A. Bellinger (*MN*
11, 1964, 40), τελευταία μάλιστα τὸ γεγονός ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ τὸν B. Πούλιο (*AD* 37,
1982, A, 198-199), ὁ ὁποῖος σωστὰ πιστεύει, μὲ βάση τὴν εὐρηματικὴ μαρτυρία, ὅτι ἡ κυκλο-
φορικὴ ἰσχὺς τῶν νομισμάτων τῶν Φιλίππων «φθάνει μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.».

Ὁ «θησαυρὸς» τοῦ τάφου Β πού, μεταξύ ἄλλων, περιέχει καὶ νομίσματα Φιλίππων καὶ τοῦ
ὁποίου ἡ ἀπόκρυψη τοποθετεῖται στὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (277-239
π.Χ.) ἢ μᾶλλον στὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Κασσάνδρου (316-297 π.Χ.), ἐφόσον θεωρηθεῖ ὅτι
τὸ μοναδικὸ νόμισμα τοῦ πρώτου στὸν τάφο δὲν ἀνήκει στοὺς «εὐρήματα», ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει
τὴν ἄποψη αὐτή. Γιὰ μιὰ ὄψιμη ἐξάλλου κυκλοφορία τῶν ἐκδόσεων τῶν Φιλίππων συνηγορεῖ
καὶ ὁ «θησαυρὸς» Μένταλλα Σερρῶν/1968 (ἀπόκρυψη ἐπὶ Κασσάνδρου).

Ὅστόσο, τὸ νομισματοκοπεῖο τῶν Φιλίππων θὰ πρέπει νὰ ἦταν σὲ λειτουργία καὶ μετὰ τὸ
θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ', ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ δεδομένα τῶν «θησαυρῶν», στοὺς ὁποί-
ους τὰ νομίσματα τῆς πόλης αὐτῆς σχεδὸν πάντα (ἐξαιρέση ἀποτελεῖ μόνον ὁ «θησαυρὸς»
Μένταλλα/1968 καὶ ἐκεῖνος τῆς Νικήσιανης) συνοδεύονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ὕστερες ἢ
καὶ μεταθανάτιες ἐκδόσεις τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' (Δράμα - Ἀμφίπο-
λις/1976: *AD* 31, 1976, B1, 5 = *CH* III, 1977, 23, Ἅγιος Χριστοφόρος Σερρῶν/1982,
Δράμα/1931, Νικήσιανη/1956-57) ἢ μόνον Ἀλεξάνδρου Γ' (Σέρραι/1968. Πρβ. καὶ Ἀγγίστα
Σερρῶν/1928: *IGCH* 451). Ὁ B. Πούλιος (δ.π. 201), ὁ ὁποῖος μὲ εὐστοχες παρατηρήσεις
νομισματικοῦ χαρακτῆρα ἐπιβεβαίωσε μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ «θησαυροῦ» ἀπὸ τὸν Ἅγιο
Χριστοφόρο τὴ συνέχιση τῆς κοπῆς νομισμάτων τῶν Φιλίππων καὶ μετὰ τὸν Φίλιππο, ἐπε-
κτείνοντας ἔτσι καὶ ἐμπλουτίζοντας τὴν ἔρευνα τοῦ A. Bellinger (*MN* 11, 1964, 37 κέ.), φαίνε-
ται νὰ πιστεύει ὅτι ἡ δραστηριότητα τοῦ νομισματοκοπεῖου αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ σταμάτησε
σχετικὰ νωρὶς —γύρω στὴν ἀρχὴ τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. (περίπου τὸ
327 π.Χ.). Ἐντούτοις, ἡ ἀποδεδειγμένη ἀπὸ τοὺς «θησαυρούς» κυκλοφορία τῶν νομισμάτων
τῶν Φιλίππων ἕως καὶ τὰ τέλη σχεδὸν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ ἡ ὑπαρξὴ σ' αὐτὰ συμβόλων καὶ
μονογραφημάτων/γραμμάτων κοινῶν μὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὴν ὕστερη καὶ μεταθανάτια νομισμα-
τοκοπία τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ', εὐνοοῦν μᾶλλον τὴ θεωρία τῆς συνέχισης τῆς παραγωγῆς τους
καὶ κατὰ τὸ διάστημα μετὰ τὸ 323 π.Χ.

Τὸ σύνολο τῶν χάλκινων βασιλικῶν νομισμάτων ἀπὸ τοὺς τάφους Α, Β, Γ, Δ, Ε καὶ ΣΤ παρουσιάζει μιὰν ἀξιοσημείωτη ὁμοιογένεια, ἀφοῦ οἱ ἐκδόσεις ποὺ ἐκπροσωποῦνται στοὺς ἀντίστοιχους «θησαυροὺς» συνοψίζονται σὲ ἕναν περιορισμένο ἀριθμὸ τύπων, ποὺ ἐπικαλύπτονται κατὰ τάφους ἀναφορικὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ σύμβολα καὶ τὰ ἀκροφωνικὰ γράμματα τῶν ἐπὶ μέρους σειρῶν. Παρόλον ὅτι ἀπὸ τὰ ταφικὰ σύνολα τῆς Νικήσιανης ἀπουσιάζουν ὀρισμένες ἀπὸ τὶς μακεδονικὲς ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς (Κεφαλὴ νεανικὴ Ἑρακλέους/ Β Α ἀνάμεσα σὲ φαρέτρα καὶ ρόπαλο, ἀσπίς/ Β Α κάτω ἀπὸ μακεδονικὸ κράνος), ἐκδόσεις ποὺ οὕτως ἢ ἄλλως σπανίζουν στοὺς «θησαυροὺς» (πρβ. Κ. Liampi, *JNG* 36, 1986, 50), ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων τους ὡς τὰ τέλη τουλάχιστον τοῦ αἵωνα καὶ ἡ παραγωγή τους ὡς τὰ μέσα τῆς προτελευταίας δεκαετίας τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιη. Πολὺ περισσότερο μάλιστα, τῇ στιγμῇ ποὺ ἡ ἀπόκρυψη τριῶν τουλάχιστον «θησαυρῶν» ἀπὸ τὴ Νικήσιανη στὰ χρόνια τοῦ Κασσάνδρου πιστοποιεῖται τόσο ἀπὸ τὰ χάλκινα νομίσματα τοῦ βασιλιᾶ αὐτοῦ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς μεταθανάτιες ἀργυρὲς ἐκδόσεις τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ποὺ ὀρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς περιεῖχαν.

Μιὰ ἀναλυτικότερη θεώρηση τῶν ὄσων προτάχθησαν, θεώρηση στὴν ὁποία ἐλήφθησαν ὑπόψη καὶ οἱ ἐπιμέρους παρατηρήσεις τῆς Μ. Thompson, τοῦ Α. Bellinger καὶ τοῦ Β. Πούλιου, θὰ ὀδηγοῦσε στὴν κωδικοποίηση ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀλληλουχία ἀλλὰ καὶ στὸν τρόπο ἐμπλοκῆς-συνύπαρξης τῶν ἐκδόσεων σὲ χαλκὸ στὸ ὄνομα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γιοῦ του (καθὼς ἐπίσης, συνεπακόλουθα, καὶ ἐκείνων τῶν Φιλίππων), ὅπως αὐτὲς ἐξάγονται καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν «θησαυρῶν» τῆς Δράμας, τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου Σερρῶν καὶ τοῦ Mogilovo (*IGCH* 844 = Κ. Dimitrov, *Arheologija* 4, 1986, 32 κέ.):

1. Φαίνεται ὅτι μεταθανάτιες θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ σύγχρονες τουλάχιστον τῆς νομισματοκοπίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' ἐκεῖνες οἱ ἐκδόσεις σὲ χαλκὸ τοῦ Φιλίππου στὶς ὁποῖες ἐμφανίζονται τόσο τὰ μονογραφήματα ἢ τὰ ἀκροφωνικά(;) γράμματα Π, Θ, Ε, Ι, Γ, Κ, Α, Η, Η, Κ, Ξ, ΔΙ, ΛΑ καὶ Α ἢ Α' ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ συνοδευτικὰ σύμβολα, ὁ δελφίς, ὁ στάχυς, ὁ κεραυνός, ὁ βότρυς, ἡ τρίαινα, ὁ στέφανος καὶ ὁ ἀστήρ. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν κοινὰ σημεῖα ἀναφορᾶς καὶ στὶς δύο ὁμάδες νομισμάτων.

2. Στὴ νομισματοκοπία τοῦ Φιλίππου Β', μὲ τὶς μέχρι σήμερα γνώσεις μας, φαίνεται ὅτι ἀνήκουν μόνο οἱ ἐκδόσεις στὸ ὄνομά του μὲ σύμβολα τὴν πέλτη καὶ τὸν πέτασο (ἂν πρόκειται γιὰ πέτασο καὶ ὄχι γιὰ καρπὸ κάποιου δημητριακοῦ), ὅπως ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοὺς συνδυασμοὺς συμβόλου καὶ γράμματος, ὁ συνδυασμὸς πέλτη/Α καὶ τόξο/Α. Ἀκόμη, καὶ ὄσες φέρουν τὰ μονογραφήματα ἢ τὰ γράμματα Ξ, Α, Ν, ρ, Π καὶ Υ.

3. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ πόλη τῶν Φιλίππων, ἡ ὁποία, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι θὰ ἀνέμενε κανεὶς, προβάλλει μιὰν ἀξιοσημείωτη ἀνεξαρτησία στὴν ἐπιλογή μονογραφημάτων καὶ συμβόλων. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες χρησιμοποίησης σημείων ποὺ τὴ συνδέουν μὲ τὴ βασιλικὴ νομισματοκοπία τῶν δύο Ἀργεαδῶν, στὶς ὑπόλοιπες ὅπωςδήποτε πρωτοτυπεῖ, ἀφοῦ, δίπλα σὲ μοναδικὰ ἢ σπάνια γενικὰ σύμβολα (ἀστράγαλος, κίστη, τροχός, πλημochόη(;), δᾶς) ἀντιπαραθέτει συνδυασμοὺς συμβόλου καὶ γράμματος/γραμμάτων ἢ δύο συμβόλων (στάχυς καὶ Μ, βότρυς καὶ ΙΠ, ἀμφορεὺς καὶ ΙΠ, στάχυς καὶ Π, καρπὸς καὶ ρόπαλο, τόξο καὶ φαρέτρα), ἀρχὴ ποὺ χαρακτηρίζει μᾶλλον τὴ νομισματοκοπία τῶν μετὰ τὸν Φίλιππον χρόνων. Ὅπωςδήποτε, μεταθανάτιες τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀμύντα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ ἐκεῖνες οἱ ἐκδόσεις τῶν Φιλίππων, στὶς ὁποῖες ἐμφανίζονται τὰ γράμματα Θ καὶ Ο καὶ ὑπάρχουν τὰ σύμβολα βότρυς, κάρναρος, δελφίς, ναυτίλος, στάχυς καὶ στέφανος.

4. Στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' ἐντάσσονται οἱ ἐκδόσεις ἐκεῖνες μὲ σύμβολα τὴν ἀσπίδα (κατὰ πρόσωπο ἢ σὲ κατατομή), τὸ κηρύκειο, τὸν ὀξυπύθμενο ἀμφορέα, ἕνα ἄγγειο, τὸν τρίποδα καὶ τὰ προβληματικὰ στὴν ταύτισή τους πέλεκυ καὶ ρόπαλο. Στὴν ἴδια ἐπίσης περίοδο ἀνήκουν καὶ τὰ μονογραφήματα/ γράμματα ΕΙ, Δ, Φ, Ξ, Α, ΜΕ, Ξ, Η, Δ, Ξ.

Ὡστόσο, ἡ χρονολόγηση ὀρισμένων ἀπὸ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπως ἐξάγεται τόσο ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς M. Thompson, *Alexander Drachm Mints I. Sardes and Miletus*, ANS, NS 16, 1983, 59 ἀρ. 218-223 (ΜΕ : χρονολ. 319/318 π.Χ.), ἀρ. 149-156 καὶ 166-168 (ΧΕ : χρονολ. 323/322 καὶ 321/320 π.Χ.), ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ E.T. Newell, *Alexander Hoards, Demanhur 1905*, NNM 19, 1923 (ΧΕ : χρονολ. γύρω στὸ 318 π.Χ.) καὶ τῆς K. Liampi ὁ.π. 43 (Ε , Α , Δ , κεραυνός, φύλλο κισσοῦ, τρίαινα, ἀστήρ, δελφίς: χρονολ. τέλη βασιλείας Ἀλεξάνδρου/ πρῶμοι μεταθανάτιοι χρόνοι). Τὴν ἴδια εἰκόνα παρουσιάζουν ἐπίσης καὶ οἱ μεταθανάτιες ἐκδόσεις σὲ χρυσὸ καὶ ἄργυρο στὸ ὄνομα τοῦ Φιλίππου Β΄ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄ (πρβ. Price, *NC* 1979, 231-233: ⊙, κ, κ, Δ, ρ, Ε χρονολ. 323-317 π.Χ., Le Rider ὁ.π. 120 κέ.), τὸ ὄψιμο μάλιστα τῶν μονογραφημάτων αὐτῶν πιστοποιεῖ καὶ τὸ γεγονός τῆς ἀνεύρεσής τους καὶ στὴ νομισματοκοπία τοῦ Κασσάνδρου (κ, ρ, ⊙, Δ : Γ. Οἰκονόμος, *AD* 4, 1918, 22 κέ. Πρβ. Chr. Erhardt, *JNFA* II/2, 1973, 25 κέ.)*.

Οἱ «θησαυροὶ» ἀπὸ τοὺς ἕξι τάφους τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης, παρὰ τὴ διπλή τους ἰδιαιτερότητα ὡς ταφικὰ εὐρήματα καὶ ὡς μικτὰ σύνολα, ἀναφορικὰ μὲ τὴ χρονολογία ἀπόκρυψής τους ἐναρμονίζονται μὲ τὴν πλειονότητα τῶν «θησαυρῶν» ποὺ καταχώθηκαν στὴ μακεδονικὴ γῆ στοὺς μεταλεξάνδρειους χρόνους. Εὐρήματα λιγότερο ἀποταμιευτικά, λόγω τῶν συνθηκῶν ἀνεύρεσής τους, καὶ περισσότερο ἀντιπροσωπευτικὰ κυκλοφορίας, καταδεικνύουν τὴ νομισματικὴ κατάσταση σὲ μιὰ χώρα ποὺ ζοῦσε στὸν ἀπόηχο τῶν κατορθωμάτων στὴν Ἀνατολή, ἀξιοποιώντας μὲ περισσὴ ἀπλοχεριὰ τὸν πλοῦτο ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ τότε εἰσέρρευσε τόσο ἄφθονος ἀπὸ τὸ ἀχαιμενιδικὸ βασίλειο στὴ γῆ τῆς λιτότητας.

*Τὸ κείμενο τῆς μελέτης εἶχε ἤδη στοιχειοθετηθεῖ ὅταν τελικὰ κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο τοῦ Price, *Alexander*. Οἱ θέσεις ποὺ ὑποστηρίζονται ἐκεῖ, ἀναφορικὰ μὲ τὴ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ἐκδόσεων σὲ χαλκὸ στὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄, πληρέστερες ὅπωςδὴποτε, ἐπιβεβαιώνουν τὸ σχῆμα ποὺ ἀναπτύχθηκε ἐδῶ [πρβ. τὶς χρονολογίες ποὺ προτείνονται γιὰ τὰ μονογραφήματα: Ε (325-310 π.Χ., Price, *Alexander* 126 κέ.), ϩ (336-323 π.Χ., Price ὁ.π. 117 κέ.), ΧΕ (336-310 π.Χ., Price ὁ.π. 117 κέ., 126 κέ.), ΕΞ (323-319 π.Χ., Price ὁ.π. 325 κέ.)].

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

ΤΑΦΟΣ Α

(πίν. 28)

*ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (3)***Χαλκὰ**

Τύπος Ι

Κεφαλή ταινιοφόρος Καρανίου(;) * πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς ἄρ.

1 (ΝΕ)

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω καὶ κάτω ροπάλου.

2 (;), 3 (;)

*ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (1)***Χαλκὰ**

Τύπος Ι

Κεφαλή ταινιοφόρος Καρανίου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

4 (;)

*ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΣ (1)***Χαλκὰ**

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Λέων καθ. πρὸς δ.

5 (;)

* Ἡ ἀγένεια ταινιοστεφής νεανική κεφαλή στὶς μπροστινὲς ὄψεις τῶν χάλκινων ἐκδόσεων τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ' δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀπεικονίζετὶ τὸν Ἀπόλλωνα, ὅπως συνήθως παρατίθεται στοὺς οἰκείους καταλόγους (*SNG*, *Corp.*, *BMC* κλπ.). Πιθανότερη καὶ πλησιέστερη πρὸς τὰ εἰκονογραφικὰ κρατοῦντα εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ L. Müller, *Numismatique d'Alexandre le Grand* (1855) 342 καὶ τοῦ N.G.L. Hammond, *The Lettering and the Iconography* (ἐκδ. W.G. Moon 1983) 256-257, ὅτι πρόκειται γιὰ κάποιον τοπικὸ θεὸ ἢ ἥρωα, ἴσως μάλιστα τὸν Κάρανο, τὸ μυθικὸ ἰδρυτὴ τῆς δυναστείας, πρβ. καὶ Le Rider ὁ.π. 368-369.

ΤΑΦΟΣ Β

(πίν. 29-35)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (25)

Χρυσά

Στατήρες

ΠΕΛΛΑ

Κεφαλή δαφνοστεφής νεανική Ἀπόλλωνος πρὸς δ.

Ξυνωρίς πρὸς δ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ στὸ ἔξεργο.

- N 1357a 1. (Ὀλκή: \ 8.596 γρ. - τρίαινα): Le Rider 152 κέ., πίν. 60, 227 κέ. (Groupe II/1. Χρονολ. κοπῆς 340-328 ἢ 336-328 π.Χ.) = Price, NC 1979, 280 κέ.
Χρονολ. κοπῆς 336-323 π.Χ.

Ἄργυρά

Πέμπτα τετραδράχμου

ΠΕΛΛΑ

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ. Ἴππεὺς πρὸς δ.

- N 1562 1. (Ὀλκή: / 2.358 γρ. - ☉): Le Rider 58 κέ., πίν. 19, 451 κέ. (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-315 π.Χ.) = Price, NC 1979, 230 κέ. Χρονολ. κοπῆς 323-317 π.Χ.
2. (Ὀλκή: ↓ 2.010 γρ. - κεραυνός): Le Rider 61 πίν. 20, 473 κέ. (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-315 π.Χ.) = Price ὀ.π.

ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

- N 1562 3. (Ὀλκή: \ 2.09 γρ. - ☽): Le Rider 121 πίν. 44, 4 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
4. (Ὀλκή: / 2.344 γρ. - καυσία M): Le Rider 122 πίν. 45, 3 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
5-6. (Ὀλκή: → 1.939 γρ. / 2.581 γρ. - ☽, ☽): Le Rider 122 πίν. 45, 7-9 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
7-8. (Ὀλκή: / 2.600 γρ., \ 2.267 γρ. - ☉): Le Rider 123 πίν. 45, 17-18 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
9-10. (Ὀλκή: / 2.31 γρ., / 1.979 γρ. - ☽): Le Rider 123 πίν. 45, 30 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
11-12. (Ὀλκή: ↑ 2.536 γρ., \ 2.531 γρ. - ☽): Le Rider 123 πίν. 45, 34 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
13. (Ὀλκή: \ 2.306 γρ. - ☽): Le Rider 124 πίν. 46, 26 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
14. (Ὀλκή: ↑ 2.075 γρ. - ☽): Le Rider 124 πίν. 46, 27 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
15. (Ὀλκή: \ 2.635 γρ. - ἀφλαστον): Le Rider 124 πίν. 46, 31 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
16. (Ὀλκή: \ 2.512 γρ. - μακεδονική ἀσπίς): Le Rider 124 πίν. 46, 30 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π.
17-19. (Ὀλκή: / 2.274 γρ., ↑ 2.475 γρ., ↓ 2.359 γρ. - μήνη): Le Rider 124 πίν. 46, 24-25

(Groupe III. Χρονολ. κοπής 323/22-316/15 π.Χ.) = Price δ.π.

20. (Όλκή: / 2.340 γρ. - \square): Le Rider -
21. (Όλκή: / 2.558 γρ. - ϕ): Le Rider -
22. (Όλκή: 1.024 γρ. - ιππόκαμπος άρ.): Le Rider -
23. (Όλκή: \ 2.611 γρ. - κεφαλή λέοντος κατενώπιον): Le Rider -
24. (Όλκή: \ 1.859 γρ. - ()):.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (78)

Χαλκά (N 1357)

Τύπος I

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(:) πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς ἄρ.

48 (Γ), 50 (Γ), 71 (:), 97 (:).

Τύπος Ia

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(:) πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

47 (:), 45 (πέλτη/Ε), 44 (Ε/;), 46 (Ξ), 52 (πέλτη), 53 (τόξο/Α), 54 (λόγχη), 55 (:), 56 (Γ;), 57 (:), 58 (Α;), 59 (:), 60 (:), 61 (ἀστράγαλος), 62 (λόγχη), 63 (βότρυς), 64 (:), 65 (:), 67 (Α), 69 (:), 70 (:), 72 (Α), 73 (:), 74 (:), 75 (καρπός), 76 (οὐδέν), 77 (Α;), 78 (λόγχη), 79 (Α), 80 (Φ), 81 (Ε), 83 (Γ;), 84 (:), 85 (Ξ), 86 (Π), 87 (οὐδέν;), 88 (Υ), 89 (:), 90 (τρίαινα), 91 (Α), 92 (:), 93 (:), 94 (Η), 95 (:), 96 (Ε), 98 (:), 99 (:), 100 (:), 101 (στέφανος), 102 (:), 103 (:), 104 (:), 105 (:), 106 (:), 107 (καρπός;), 108 (Γ), 109 (Α), 110 (:), 111 (:), 112 (:), 115 (Α), 118 (:), 121 (:).

Τύπος II

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(:) πρὸς ἄρ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

66 (:), 82 (καρπός;), 113 (:), 116 (:), 117 (:), 119 (:), 120 (:).

Τύπος IIa

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(:) πρὸς ἄρ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς ἄρ.

E1 (ἀστήρ), E2 (ἀστήρ), 114 (:), 122 (:).

ΦΙΛΙΠΠΟΙ (28)

Χαλκά

Τύπος I

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. Τρίπους καλυμμένος με πλοχμό.

E1 (φύλλο κισσοῦ/οὐδέν), E2 (βότρυς/οὐδέν), 140 (:/οὐδέν), 141 (:/οὐδέν).

Τύπος II

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως ἄρ. (E1) ἢ δ. (E3 κέ.). Τρίπους.

E1 (οὐδέν/βότρυς), E3 (:/οὐδέν), 132 (:/οὐδέν), 133 (:/οὐδέν), 134 (Η;/οὐδέν), 135 (:/οὐδέν), 136 (:/οὐδέν), 137 (:/οὐδέν), 138 (:/οὐδέν), 139 (:/οὐδέν).

Τύπος Πα

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς ἀρ. με̅ λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. Τρίπους.

E1 (τόξο καὶ φαρέτρα / οὐδέν), E4 (κεραυνός/οὐδέν), E6 (πλημοχόη ἢ φύλλο/οὐδέν),
E12 (τόξο καὶ φαρέτρα/οὐδέν), 123 (;/οὐδέν), 124 (τόξο καὶ φαρέτρα/οὐδέν),
125 (τόξο καὶ φαρέτρα/οὐδέν), 126 (;/οὐδέν), 127 (τόξο καὶ φαρέτρα/οὐδέν), 128
(τόξο καὶ φαρέτρα/οὐδέν), 129 (;/οὐδέν), 130 (;/;), 131 (;/;), 142 (;/;).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (34)

Χαλκὰ

Τύπος Ι

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

E1 (ΗΓ), E2 (Γ), 168 (;), 169 (;), 170 (;).

Τύπος ΙΙ

Κεφαλή νεαροῦ Ἡρακλέους πρὸς δ. με̅ λεοντή.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ μεταξύ γωρυτοῦ καὶ τόξου (ἄνω), καὶ ροπάλου (κάτω).

E6 (;/βότρυς), E9 (Δ;/βότρυς), 143 (οὐδέν/ΜΕ), 144 (Α/οὐδέν), 145 (οὐδέν), 147 (οὐ-
δέν/Φ), 149 (;/;), 152 (Δ;/οὐδέν), 153 (Δ;/οὐδέν), 154 (οὐδέν/Κ), 157 (οὐδέν/Ξ),
164 (;/βότρυς).

Τύπος Πα

Κεφαλή νεαροῦ Ἡρακλέους πρὸς δ. με̅ λεοντή.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ μεταξύ ροπάλου (ἄνω), καὶ γωρυτοῦ καὶ τόξου (κάτω).

E1 (Χ/οὐδέν), E2 (οὐδέν/Ε), 146 (Γ/οὐδέν), 148 (Χ/οὐδέν), 150 (Κ/οὐδέν), 151
(Α/οὐδέν), 155 (κεραυνός/οὐδέν), 156 (;/;), 158 (;/;), 159 (;/;), 160 (;/Ε), 161 (;/;), 162
(κεραυνός/οὐδέν), 163 (;/;), 165 (;/;), 166 (;/;), 167 (;/;).

ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΣ (2)

Χαλκὰ

Κεφαλή δαφνοστεφής Ἀπόλλωνος πρὸς δ.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ κατακορύφως δ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ κατακορύφως ἀρ. Τρίπους.

1 (βότρυς;/ οὐδέν)

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με̅ λεοντή.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ. Λέων καθ. πρὸς δ.

68 (;)

ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ ΓΟΝΑΤΑΣ (1)

Χαλκὰ

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με̅ λεοντή.

Β Α ἄνω καὶ δεξιὰ. Ἴππεὺς πρὸς δ. ΑΙ κάτω.

1 (;)

ΤΑΦΟΣ Γ
(πίν. 36-38)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (5)

Χρυσά

Στατήρες

ΠΕΛΛΑ

Κεφαλή δαφνοστεφής νεανική Ἀπόλλωνος πρὸς δ.

Ξυνωρίς πρὸς δ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ στὸ ἔξεργο.

- N 1358a 1-2. (᾽Ολκή: / 8.578 γρ., / 8.606 γρ. - κεραυνός): Le Rider 136 κέ., πίν. 55, 60 κέ.
(Groupe II/1. Χρονολ. κοπῆς 340-328 ἢ 336-328 π.Χ.) = Price, NC 1979, 280 κέ.
Χρονολ. κοπῆς 336-323 π.Χ.

Ἄργυρά

Τετράδραγμα

ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Κεφαλή δαφνοστεφής Διὸς πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

- N 1358a 3. (᾽Ολκή: / 14.102 γρ. - /A): Le Rider 123 πίν. 45, 24 (Groupe III. Χρονολ. κοπῆς 323/22-316/15 π.Χ.) = Price ὀ.π. Χρονολ. κοπῆς 323-317 π.Χ.
4. (᾽Ολκή: → 14.210 γρ. - /E): Le Rider 125 πίν. 47, 1 (Groupe IV. Χρονολ. κοπῆς 315/14-295/94 π.Χ.).
5. (᾽Ολκή: / 9.177 γρ. - /E): Le Rider 125 πίν. 47, 7(;) (Groupe IV. Χρονολ. κοπῆς 315/14-295/94 π.Χ.).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (10)

Ἄργυρά

Τετράδραγμα

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Ζεὺς ἀετοφόρος καθ. πρὸς ἄρ. με σκῆπτρο στὸ ἀριστερὸ χέρι (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ).

- 1-2. (᾽Ολκή: \ 17.019 γρ., \ 17.009 γρ. - ἀφλαστον /): SNG, Cor. 689 (Ἀμφίπολις) = Price, Alexander ἄρ. 129 (Πέλλα;). Χρονολ. κοπῆς 320-317 π.Χ.
3. (᾽Ολκή: / 17.131 γρ. - δάξ/ΤΙ): SNG, Ashmolean 2637 (Σάρδεις) = Price, Alexander ἄρ. 2622 (Σάρδεις). Χρονολ. κοπῆς 323-319 π.Χ.
4. (᾽Ολκή: ← 11.682 γρ. - στεφάνι/ΔΙ): SNG, Ashmolean 2849 (Σάρδεις) = Price, Alexander ἄρ. 2949 (Σίδη;). Χρονολ. κοπῆς 325-320 π.Χ.
5. (᾽Ολκή: ↓ 17.081 γρ. - ΒΑΙ-Μ.): SNG, Cor. 788 (Μυριάνδρος) = Price, Alexander ἄρ. 3228 (Μυριάνδρος;). Χρονολ. κοπῆς 325-323 π.Χ.
6. (᾽Ολκή: \ 17.092 γρ. - κηρύκειο/): SNG, Cor. 802 (᾽Αραδος) = Price, Alexander ἄρ. 3332 (᾽Αραδος). Χρονολ. κοπῆς 328-320 π.Χ.
7. (᾽Ολκή: \ 16.376 γρ. - ΜΙ/): Price, Alexander ἄρ. 3745-71 (Βαβυλών;). Χρονολ. κοπῆς 311-305 π.Χ.
8-10. Τρία τετράδραγμα σὲ τεμάχια, καμένα, ἀδιάγνωστα.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (64)

Χαλκά (N 1358)

Τύπος I

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

E13 (A), E14 (βότρως), E15 (E), E16 (ναυτίλος), E17 (;), E18 (βότρως), E19 (καρκίνος; ἢ ἀσπίς), E20 (οὐδέν), E21 (λόγχη ἢ ἄρπη), E22 (κ;), E23 (ναυτίλος), E24 (κεραυνός), E25 (HP), 26 (κεραυνός), 27 (στέφανος), 28 (ναυτίλος), E29 (ναυτίλος;), E30 (βότρως), E31 (στέφανος), 32 (κάνθαρος), E33 (ΔI), 34 (βότρως), 35 (βότρως), 36 (HP), 37 (;), 38 (;), 39 (βότρως), 40 (τρίαινα), 41 (κάνθαρος), 42 (ἀσπίς), 43 (κηρύκειο), 44 (ναυτίλος), 45 (κάνθαρος), 46 (βότρως), 47 (ναυτίλος;), 48 (στέφανος), E49 (δελφίς), 50 (ὄξυπ. ἀμφορεύς), E51 (ναυτίλος), 52 (βότρως), 53 (ἀστήρ), 54 (;), 55 (ἀσπίς σὲ κατατομή), 56 (βότρως), 57 (δελφίς), 58 (A/;), 59 (;), 60 (ἀγγεῖο;), 61 (H), 62 (⊙), 63 (A), 64 (A), 65 (HP), 66 (ἀσπίς), 67 (στέφανος), 68 (ναυτίλος), 69 (A), 70 (βότρως), 71 (βουκράνιο;), 72 (τρίαινα), 73 (τρίπους), 74 (;), 75 (ἀσπίς;).

Τύπος II

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λειοντή.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ μεταξὺ γωρυτοῦ καὶ τόξου (ἄνω), καὶ ροπάλου (κάτω).

E76 (;)

ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΣ (4)

Χαλκά

Κεφαλή δαφνοστεφῆς Κασσάνδρου πρὸς δ.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ κατακορύφως δ. ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ κατακορύφως ἄρ. Τρίπους.

77 (A/οὐδέν), 78 (ΓI;/οὐδέν), 79 (ξ/οὐδέν), 80 (;/οὐδέν).

ΤΑΦΟΣ Δ

(πίν. 39)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (2)

Χαλκά (N 1359)

Τύπος Ia

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

E2 (πέτασος ἢ καρπός), E1 (βότρως;).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (20)

Χαλκά

Τύπος I

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλωτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

E3 (δελφίς), E4 (βότρως), E5 (στάχυς), E6 (ἀσπίς), E7 (κάνθαρος), E8 (;), E9 (ναυτίλος), E10 (ἀσπίς), E11 (δελφίς;), E12 (ναυτίλος), 13 (ναυτίλος), 14 (δελφίς), 15 (;), 16 (βότρως), 17 (ναυτίλος), 18 (τρίαινα), 19 (;), 20 (;), 21 (;), 22 (;).

ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΣ ἢ ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ ΓΟΝΑΤΑΣ (1)

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ.
 ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ ἢ Β Α/ΑΙ. Ἴππεὺς πρὸς δ.
 1 (;)

ΤΑΦΟΣ Ε
 (πίν. 40-44)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (1)**Χρυσά**

Στατήρες

ΠΕΛΛΑ

Κεφαλή δαφνοστεφής νεανική Ἀπόλλωνος πρὸς δ.
 Ξυνορίς πρὸς δ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ στὸ ἔξεργο.

N 1360a 1. (Ὀλκή: / 8.64 γρ. - τρίαινα): Le Rider 152 κέ., πίν. 60, 227 κέ. (Groupe II/1.
 Χρονολ. κοπῆς 340-328 ἢ 336-328 π.Χ.) = Price, NC 1979, 280 κέ. Χρονολ. κοπῆς
 336-323 π.Χ.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ Β' (22)**Χαλκά (N 1360)**

Τύπος Ια

Κεφαλή ταινοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

E2 (κεραυνός), E3 (Λ), E4 (κεραυνός), E5 (Ξ), 10 (Α), 11 (λόγχη), 12 (Γ), 13 (Ε), 14
 (οὐδέν), 15 (Ε), 16 (Ε), 17 (Γ), 18 (ἀστήρ), 19 (Ε), 20 (Λ), 21 (ἀστήρ;), 22 (ἀστήρ),
 23 (Α).

Τύπος ΙΙ

Κεφαλή ταινοφόρος Καράνου(;) πρὸς ἄρ. [E8 (Ε;), E9 (Λ)].

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς δ.

E6 (βουκράνιο), E8 (κεραυνός), E9 (κεραυνός).

Τύπος ΙΙΑ

Κεφαλή ταινοφόρος Καράνου(;) πρὸς ἄρ.

ΦΙΛΙΠΠΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππεὺς πρὸς ἄρ.

E7 (κεφαλή λύκου ἄρ. ἢ καρκίνος).

ΦΙΛΙΠΠΟΙ (89)**Χαλκά**

Τύπος Ι

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. Τρίπους καλυμμένος με κλάδο φοίνικος καὶ πλοχμό.

37 (βότρυς/οὐδέν), 111 (βότρυς/οὐδέν), 112 (φύλλο κισσοῦ/οὐδέν).

Τύπος Ια

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς ἄρ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. Τρίπους καλυμμένος με κλάδο φοίνικος και πλοχμό.

30 (φύλλο κισσοῦ/οὐδέν).

Τύπος ΙΙ

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ. με λεοντή.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. ἢ ἄρ. (36, 39, 33, 88, 100, 102). Τρίπους.

35 (;/οὐδέν), 36 (οὐδέν/στάχυς), 39 (οὐδέν/οὐδέν), 32 (στάχυς;/οὐδέν), 38 (οὐδέν/οὐδέν), 34 (κεφαλή κατενώπιον;/οὐδέν), 33 (οὐδέν/στάχυς), 87 (οὐδέν/οὐδέν), 88 (οὐδέν/οὐδέν), 89 (οὐδέν/οὐδέν), 90 (οὐδέν/οὐδέν), 91 (οὐδέν/οὐδέν), 92 (οὐδέν/οὐδέν), 93 (ρόπαλο/οὐδέν), 94 (ἄγκυρα;/οὐδέν), 95 (οὐδέν/οὐδέν), 96 (ρόπαλο/οὐδέν), 97 (κάνθαρος/οὐδέν), 98 (δελφίς;/οὐδέν), 99 (;/οὐδέν), 100 (οὐδέν/στάχυς), 101 (οὐδέν/οὐδέν), 102 (οὐδέν/στάχυς), 103 (οὐδέν/οὐδέν), 104 (καρπὸς και ρόπαλο/οὐδέν), 105 (καρπὸς και ρόπαλο/οὐδέν), 106 (οὐδέν/ρόπαλο), 107 (οὐδέν/οὐδέν), 108 (οὐδέν/οὐδέν), 109 (;/οὐδέν), 110 (;/οὐδέν).

Τύπος ΙΙα

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς ἄρ.

ΦΙΛΙΠΠΩΝ κατακορύφως δ. ἢ ἄρ. (25, 31, 27, 41, 54, 56, 67, 69, 72, 74).

24 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 28 (☉/οὐδέν), 25 (οὐδέν/κάνθαρος), 26 (στάχυς Μ/οὐδέν), 31 (οὐδέν/κάνθαρος), 27 (οὐδέν/κάνθαρος), 29 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 40 (στάχυς Μ/οὐδέν), 41 (οὐδέν/ΙΓ' βότρυς), 42 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 43 (δάς/οὐδέν), 44 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 45 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 46 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 47 (⊕/οὐδέν), 48 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 49 (⊕/οὐδέν), 50 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 51 (ἀστράγαλος/οὐδέν), 52 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 53 (⊕/οὐδέν), 54 (οὐδέν/κάνθαρος), 55 (στάχυς Μ/οὐδέν), 56 (οὐδέν/βότρυς ΙΓ'), 57 (στάχυς Μ/οὐδέν), 58 (στάχυς/οὐδέν), 59 (τόξο και φαρέτρα Δ/οὐδέν), 60 (ρόπαλο και καρπὸς/οὐδέν), 61 (Ο/οὐδέν), 62 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 63 (ρόπαλο και καρπὸς/οὐδέν), 64 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 65 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 66 (στάχυς Μ/οὐδέν), 67 (οὐδέν/;), 68 (☉/οὐδέν), 69 (οὐδέν/κάνθαρος), 70 (ναυτίλος;/οὐδέν), 71 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 72 (οὐδέν/φύλλο κισσοῦ;), 73 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 74 (οὐδέν/κάνθαρος), 75 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 76 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 77 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 78 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 79 (δάς/οὐδέν), 80 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 81 (ρόπαλο/οὐδέν), 82 (στάχυς Μ/οὐδέν), 83 (τόξο και φαρέτρα/οὐδέν), 84 (στάχυς Μ/οὐδέν), 85 (ρόπαλο και καρπὸς/οὐδέν), 86 (ρόπαλο και καρπὸς/οὐδέν).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (13)

Χαλκὰ

Τύπος Ι

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

E124 (δελφίς), E125 (δελφίς).

Τύπος ΙΙ

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ μεταξὺ γωρυτοῦ και τόξου (ἄνω), και ροπάλου (κάτω).

E116 (οὐδέν/☉), 117 (οὐδέν/βότρυς), 121 (οὐδέν/βότρυς), 122 (οὐδέν/βότρυς), 123 (οὐδέν/βότρυς).

Τύπος Πα

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ μεταξὺ ροπάλου (ἄνω), καὶ γωρυτοῦ καὶ τόξου (κάτω).

E113 (κεραυνός/οὐδέν), E114 (κεραυνός/οὐδέν), E115 (κεραυνός/οὐδέν), 118 (κεραυνός/οὐδέν), 119 (κεραυνός/οὐδέν), 120 (οὐδέν/οὐδέν).

ΤΑΦΟΣ ΣΤ

(πίν. 45-46)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (1)

Ἄργυρά

Δραχμῆς

Κεφαλή νεανική Ἡρακλέους πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ κατακορύφως δ. Ζεὺς ἀετοφόρος καθ. πρὸς ἄρ. μὲ σκῆπτρο στὸ ἀριστερὸ χέρι.

N 1361a E1. (Ὀλκή: 4.15 γρ. - κἀνθαρος), SNG, Cop. 876 (Ἄμφίπολις) = Price, *Alexander* ἄρ. 2542 (Σάρδεις). Χρονολ. κοπῆς 334-323 π.Χ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Γ' (63)

Χαλκὰ (N 1361)

Τύπος I

Κεφαλή ταινιοφόρος Καράνου(;) πρὸς δ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ἄνω κυκλοτερῶς. Ἴππος πρὸς δ.

1 (ἀσπίς), 2 (βότρυς), 3 (βότρυς), 4 (κἀνθαρος), 5 (στέφανος), 6 (στέφανος), 7 (τρίαινα), 8 (βότρυς), 9 (βουκράνιο), 10 (ναυτίλος), 11 (βότρυς), E12 (ναυτίλος), 13 (E1), 14 (ἀγγεῖο ἢ βουκράνιο), 15 (ἀγγεῖο ἢ βότρυς), 16 (πέλεκυς;), E17 (κεραυνός;), E18 (ναυτίλος), 19 (ναυτίλος), E20 (κεραυνός), 21 (ἀγγεῖο), 22 (ἀσπίς), 23 (ρόπαλο;), 24 (βότρυς), 25 (ναυτίλος), E26 (κεραυνός), 27 (ναυτίλος), 28 (O), 29 (βότρυς), 30 (ἀγγεῖο), 31 (βότρυς;), 32 (ναυτίλος), E33 (Α), E34 (ἀγγεῖο;), 35 (ναυτίλος), 36 (δελφίς), 37 (∇), 38 (κεραυνός;), 39 (ναυτίλος), 40 (E), 41 (ἀσπίς κατὰ κρόταφο), E42 (;), E43 (ἀγγεῖο;), 44 (ἀσπίς κατὰ κρόταφο), 45 (βότρυς;), 46 (;), 47 (E), 48 (;), 49 (ἀγγεῖο), 50 (κεραυνός), 51 (;), E52 (;), 53 (;), E54 (ναυτίλος), 55 (;), 56 (ναυτίλος;), 57 (;), 58 (;), 59 (;), E60 (ναυτίλος), 61 (;), 62 (;), 63 (;).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ συνεξέταση τῶν ἀντικειμένων τῶν τάφων τοῦ τύμβου ὀδηγεῖ στοῦ συμπέρασμα ὅτι αὐτοὶ ἀνήκαν σὲ μέλη μιᾶς οἰκογένειας, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπεβίωσαν στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Κασσάνδρου (316-297 π.Χ.) καὶ ἓνα μόνο στὶς ἀρχὲς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (277-239 π.Χ.) — ἂν βέβαια τὸ χάλκινο νόμισμα τοῦ τάφου Β δὲν ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα μεταγενέστερη προσθήκη—, χρονολογοῦνται δηλαδὴ στοῦ τέλος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἢ ὡς τὸ α' τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Πρόκειται γιὰ ἀνδρικές μᾶλλον ταφές μὲ ἐξαίρεση ἐκείνη τοῦ τάφου Δ, ποὺ ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν κτερισμάτων του εἶναι βέβαιο ὅτι ἀνήκε σὲ ἄτομο γυναικείου φύλου.

Ἡ συνύπαρξη μεταλλικῶν καὶ πήλινων ἀγγείων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἔλλειψη εἰδωλίων (μὲ ἐξαίρεση τὸν τάφο Δ) ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι τὰ ταφικὰ ἔθιμα ποὺ παρατηροῦνται στὴ Νικήσιανη ἔχουν τὰ παράλληλά τους σὲ ἀνάλογα παραδείγματα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς Κάτω Μακεδονίας (Πύδνα, Βεργίνα, περιοχὴ Θεσσαλονίκης, Δερβένι). Ἀντίθετα, ἡ παρουσία ἄφθονων νομισμάτων εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῶν τάφων τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας (ταφικὸ σύνολο Συλλογῆς Chr. Bastis στοῦ Metropolitan Museum τῆς Νέας Ὑόρκης, Νικήσιανη, Ἅγιος Χριστοφόρος Σερρών κλπ.). Ἡ τοποθέτηση μάλιστα πολλῶν νομισμάτων στοὺς τάφους στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀπαντᾶ ἀπὸ τὴν ὑστεροκλασικὴ ἐποχὴ ἔως καὶ τὰ χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας.

Ὅσον ἀφορᾶ στὰ ἀττικά πήλινα ἀγγεῖα σημειώνεται ὅτι αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα, τὰ σχήματά τους δὲ περιορίζονται κυρίως σὲ σκύφους ποὺ πιθανότατα τοποθετήθηκαν ὡς κτερίσματα, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ. Ἡ χρονολόγησή τους ὁμως σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἴσως τώρα πρέπει νὰ ἀναθεωρηθεῖ.

Σχετικὰ μὲ τὰ λοιπὰ πήλινα ἀγγεῖα, κυρίως ὁμως μὲ τὰ εἰδώλια, παρατηρεῖται ὁμοιότητα ὡς πρὸς τοὺς τύπους καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς διακόσμησης μὲ ἀνάλογα κτερίσματα τῶν τάφων τῆς Ἀμφίπολης, πράγμα ποὺ δὲν ἀποκλείει τὸ γεγονός νὰ ἔχουν κατασκευαστεῖ σὲ ἐργαστήρια τῆς πόλης αὐτῆς.

Τὰ ὑπόλοιπα μικροαντικείμενα ἢ τμήματα σὲ ἀποσπασματικὴ μορφή διαφόρων διακοσμητικῶν ἀντικειμένων εἶναι κοινοὶ τύποι.

Τριάντα χρόνια μετὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τύμβου ἡ ἀρχαιολογικὴ εἰκόνα τῆς περιοχῆς τῆς Νικήσιανης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀσαφής. Τὰ νεότερα εὑρήματα ἔχουν ἀποσπασματικὴ μορφή καὶ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ δώσουν περισσότερα διαφωτιστικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς περιοχῆς, τὴν καταγωγὴ καὶ τὶς συνήθειες τῶν κατοίκων της. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ποὺ τὸ εὑρημα τοῦ τύμβου παραμένει ἀπομονωμένο καὶ μόνο εἰκασίες εἶναι δυνατό νὰ διατυπωθοῦν γιὰ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ιδιότητα τῶν νεκρῶν ποὺ περιεῖχε. Ἔτσι δὲν εἶναι βέβαιο, κατὰ πόσο αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν οἰκογένεια στρατιωτικῶν ἢ διοικητικῶν ὑπαλλήλων ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κάτω Μακεδονία καὶ ἔζησαν ἐκεῖ σὲ κάποια σχέση μὲ τὴ λειτουργία τῶν μεταλλείων ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Μακεδόνα βασιλιά, ἢ ἦταν ἐντόπιοι ποὺ θέλησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Μακεδόνες ἄρχοντες.

Τὸ «εὑρημα» τῆς Νικήσιανης, ἀνάλογο κυρίως πρὸς ἐκεῖνα ἀπὸ τὴ Βεργίνα, τὴν περιοχὴ τῆς Πύδνας καὶ τὸ Δερβένι, καὶ κατὰ δεύτερο λόγο πρὸς ἐκεῖνα ἀπὸ τὴν Κοζάνη καὶ τὴν

Αϊανή, φέρνει, για ακόμη μιὰ φορά, στὸ προσκήνιο τῆς ἔρευνας τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης (ἢ τοῦ ἐργαστηρίου παραγωγῆς) τῶν μεταλλικῶν σκευῶν ποὺ ἀνευρέθησαν στὸ μακεδονικὸ χῶρο σὲ ὑστεροκλασικὰ καὶ πρώιμα ἑλληνιστικὰ σύνολα.

Παλαιότερα γιὰ ὀρισμένα σχήματα ἀγγείων εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν προϊόντα ἐτρουσκικῶν ἐργαστηρίων (S. Boucher, *RA* 1973, 85-96) ἢ ἀκόμη καὶ θρακικῶν (I. Venedikov, *Thrakia* IV, 1977, 65-80). Ἀργότερα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὰ ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν στὸ βορειοελλαδικὸ χῶρο, ὄλο καὶ περισσότερο ὑπερισχύει ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀνθούσας μεταλλοτεχνίας καὶ τορευτικῆς τέχνης στὸ βασιλεῖο τῆς Μακεδονίας, κυρίως ἀπὸ τὸ β' μιστὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. [B. Barr-Sharrar, National Gallery of Art, Washington, *Studies in the History of Art* 10 (Washington 1982) 119-120, Τουράτσογλου, Ἐπιτομὴ Μακεδονία IV 633-635 («χῶρος Μακεδονίας - Θράκης»), O. Neverov, The Finds in the large Tumulus in Vergina and the Problems of the Toreutics of the Early Hellenistic Period, *Vestnik Drevnej Istorii* 1, 1990, 161-166 («Μακεδονία»), πρβ. καὶ V. Schiltz στὸν κατάλογο: *Or des Scythes; Trésors des Musées Soviétiques, Exposition au Grand Palais* (Paris 1975) 150 ἀρ. 62 («Βαλκάνια»)].

Ἐφόσον μιὰ παρόμοια ἄποψη, ἐνισχυμένη ὀπωσδήποτε σήμερα καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἀνασκαφικὴ μαρτυρία, θεωρηθεῖ σωστὴ, τότε καὶ τὰ περισσότερα, ἀντίστοιχου σχήματος μὲ τὰ μακεδονικά, ἀντικείμενα μεταλλοτεχνίας καὶ τορευτικῆς ποὺ ἀνευρέθησαν σὲ σκυθικὲς περιοχὲς, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν, ὅπως ἤδη ὑποστηρίχθηκε (Neverov ὁ.π.), μακεδονικῆς προέλευσης. Ἐξάλλου καὶ ἡ συνήθεια τοποθέτησης μεταλλικῶν ἀγγείων στοὺς τάφους —χαλκῶν, ἀργυρῶν ἢ χρυσῶν ἀνάλογα μὲ τὶς οἰκονομικὲς δυνατότητες— ἐπιχωριάζει σχεδὸν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο σὲ περιοχὲς τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου, ποὺμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς «κατ' ἐξοχὴν μακεδονικὲς» (Κάτω Μακεδονία κατὰ κύριο λόγο καὶ Ἄνω Μακεδονία). Ἀποτελεῖ δηλαδὴ χαρακτηριστικὸ ταφικὸ ἔθιμο τῶν Μακεδόνων.

Ἔτσι ἐξηγεῖται προφανῶς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐξω ἀπὸ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ ὄρου «παλαιὰ» ἢ «προ-Φιλίππεια Μακεδονία», οἱ περιοχὲς ποὺ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν κλειστὰ ταφικὰ σύνολα, στὰ ὁποῖα ἐνυπάρχουν καὶ μεταλλικὰ ἀγγεῖα (ἀπόρητος τῶν περίφημων μακεδονικῶν συμποσίων), ἀνήκουν κυρίως σὲ χώρους ποὺ εἴτε βρίσκονταν στὴ σφαῖρα τῆς πολιτικῆς ἐπιρροῆς τῶν Μακεδόνων (Θράκη, Θεσσαλία, Ἀκαρνανία κλπ.) ἢ δέχτηκαν τὶς πολιτιστικὲς τοὺς ἐπιδράσεις (Σκυθία, Θράκη). Ἐπιβεβαίωση τοῦ μακεδονικοῦ αὐτοῦ ἔθιμου παράθεσης πολυτίμων σκευῶν ὡς συνοδευτικῶν κτερισμάτων τοῦ νεκροῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονός τῆς ἀνεύρεσης παρόμοιων συνόλων σὲ περιοχὲς ποὺ ἀποτελέσαν πρῶτα τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ κατόπιν ἐπαρχίες τῶν κρατῶν τῶν Διαδόχων (ὅπως π.χ. Βιθυνία: *BMetrMus* 1984, 47 ἀρ. 72-76 καὶ Nihawand Ἰνδιῶν: A. Oliver, Jr. (ἐκδ.), *Silver for the Gods* (1977) 72 κέ.).

Ἡ μελέτη τῶν κτερισμάτων τῶν τάφων τοῦ Τύμβου τῆς Νικήσιανης θέτει ἕνα ἐπιπλέον θέμα πρὸς συζήτηση, ἰδιαίτερα μάλιστα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τῶν νομισματικῶν συνόλων ποὺ αὐτοὶ περιείχαν ὡς κτερίσματα. Θέμα ὀπωσδήποτε σὲ συνάρτηση πρὸς τὰ δεδομένα χρονολόγησής ποὺ προσφέρουν ἄλλα ταφικὰ σύνολα τῆς ἐποχῆς, μὲ νομίσματα ἀπὸ τὴ Μακεδονία [τάφοι Δερβενίου, τάφος Γ Σέδες Θεσσαλονίκης, τάφοι Αἰνείας, τάφος «Ἀμφίπολης» (Συλλογὴ Chr. Bastis), τάφος I νεκροταφείου Κοζάνης κλπ.] καὶ ποὺ ἀφορᾷ στὸ χρόνο ἐναπόθεσης —ἄρα καὶ διακίνησης— τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων ποὺ οἱ τάφοι αὐτοὶ περιείχαν:

Ἡ ἐπιστροφή τῶν βετεράνων Μακεδόνων στὴν πατρίδα τοὺς, μετὰ τὴν ἀπόλυσή τοὺς τὸ 324 π.Χ., φαίνεται πολὺ πιθανὸ νὰ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ συνετέλεσε στὴν παραγωγή καὶ τὴ διάθεση τῶν ἀγγείων ἀπὸ πολῦτιμο μέταλλο, κτερισμάτων τῶν τάφων τοῦ ὄψιμου 4ου αἰ. π.Χ. (βλ. *Μακεδονία, 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ* (Ἀθήνα 1982) 166. Πρβ. καὶ S. Rotroff, *Hesperia* 51, 1982, 329 κέ. γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ἑλληνιστικὰ βασίλεια). Στὴν ἐποχὴ

τοῦ Φιλίππου Γ΄ Ἀρριδαίου, κυρίως ὅμως τοῦ Κασσάνδρου, γνωστοῦ γιὰ τὸ εὐρὸ πολιτιστικό του ἔργο (βλ. Ἐμμ. Μικρογιαννάκης, *Ἀρχαία Μακεδονία* II, 1977, 225-236), καὶ μόνο, ἀξιοποιήθηκε ὁ χρυσὸς ποὺ εἰσέρρευσε στὸ μακεδονικὸ βασίλειο ἀπὸ τὴν «δορυκτετον γῆν» —εἴτε ὡς συντάξεις εἴτε ὡς λάφυρα— καὶ πραγματοποιήθηκαν τόσο ἔργα πολεοδομικῆς ἀνάπλασης μὲ δυναστικὸ πολλὰς φορὲς χαρακτήρα (βλ. I. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 30, 1975, Α, 165-184) ὅσο καὶ ἀνεγέρθηκαν ἐπιβλητικὰ μνημεῖα μεταθανάτιας ὑστεροφημίας (Μακεδονικοὶ τάφοι).

Ἡ Μακεδονία τοῦ Φιλίππου Β΄ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄ ἀντίθετα ζοῦσε μᾶλλον ἀκόμη στὸ «μέτρο» τῶν κλασικῶν ἀνθρώπων.

SUMMARY

THE TUMULUS OF NIKISIANI

In the northern foothills of Mt. Pangaion, about one hour on foot from the modern village of Nikisiani, there rises a tumulus formed by the accumulation of earth deposits at different periods. The tumulus became the object of investigation for the first time —officially, at least— in 1959. In February of that year four private individuals, armed with a permit “to discover treasure”, conducted an investigation lasting a few days and discovered four tombs, which are dated by the goods found in them to the last quarter of the fourth century BC. Their finds were subsequently handed over, after the intervention of the police, to the Museum at Kavala. The Ephor D. Lazaridis, who went to the site to examine the place where the antiquities had been found, measured and photographed the tombs uncovered by these private individuals (tombs A-Δ). The documentation relating to the surrender of the finds, dated 24th February and 5th March 1959, does not make it clear whether the objects were handed over in groups, according to the tomb in which they were found. It is clear, however, from the handwritten comments accompanying these documents and from the details given when they were registered in the Museum Catalogue, that the necessary information was supplied at that time. Similarly, it has not been made clear whether a representative of the Ephorate of Antiquities took part in this first phase of the “investigation” by the private individuals. It is fairly certain, however, from evidence that has been assembled, that the guard of antiquities was present at the excavation. Finally, in October of the same year, the excavation was continued, now on a systematic basis, by the Kavala Ephorate of Antiquities, and was carried out at regular intervals until it finally came to a halt in 1963.

In 1959 the tumulus was 15 metres high and had a diameter of 45 metres. The trenches sunk by the private individuals and those dug during the systematic excavation yielded finds indicating that it was used at a variety of different periods.

Generally speaking, the evidence for this falls into three categories: a) Building remains (walls and partition walls made of rubble and mud, layers of stones, and layers with roof-tiles and pebbles); b) Tombs with grave-goods dating from the 4th century BC; and c) Scattered examples of pottery and miniature art from the Early Iron Age and the 4th century BC. A structure of indeterminate date was also found that may have been used for casting metal.

Unfortunately the absence of detailed plans (apart from the sole existing general plan) and sections giving details of the stratigraphy of the tumulus makes it difficult to draw any conclusions as to the original and later uses of the site. The excavator’s descriptions, however, and an examination of the finds lead to the general observation that the site was in use in the 8th-7th centuries BC, in the 4th century BC, and possibly at later periods.

First use: There are a number of indications suggesting that there was a settlement or a cemetery on the site of the tumulus in the Late Bronze or Early Iron Age (8th-7th centuries BC); these include walls, that could have belonged to houses or have been perimeter walls,

associated with coarse undecorated pottery (illustrated in *Praktika* 1963, pl. 54β-55) and incised pottery, along with a few metal objects, which include an amulet in the form of a bird (Kavala Museum no. A 2709, dimensions 0.059x0.055 m), half of a bronze spectacle fibula (diameter 0.017 m), and sections of bronze wire (M 830), which are perhaps also from fibulae.

Second use: The prehistoric remains were disturbed and scattered, probably at the time when the tombs containing grave-goods were constructed—that is, in the last quarter of the 4th century BC. It was at this time that the earth and pebbles were deposited, in order to cover the tombs, and the tumulus was formed. There may have been more fourth century tombs than the seven that have been discovered: not only have more objects from the same period been found casually within the deposits (A 1407, A 1408, A 2593, A 2702), but it is unlikely that the tumulus would have been so large to cover so few tombs.

As for the “furnace”, it is not surprising that this building was so interpreted by the excavator, since workable metals are known to have existed on the north side of Pangaion, and ancient mining installations have been identified there.

The following description of the tombs and the catalogue of the grave-goods is based partly on the records of the excavator, and partly on recent investigation (1989-1990) of the boxes containing the finds, which are housed in the storerooms of Kavala Museum.

The general picture presented by the tombs—that is, their layout on the site—does not appear to have followed any specific plan: some are inside the tumulus, towards the centre, other near the edge of it. The cist graves (A-ΣΤ) consisted of stone slabs, were rectangular in shape, and rested on a layer of gravel. Mud brick conduits have been found leading from the surface of the tumulus to the site of the tomb. These may have been used for ritual libations in honour of the dead.

Layers have also been found containing ash or traces of ash in the deposits around the tombs—usually evidence for ritual cremation before interment. However, it is possible that the traces of burning may have been connected with the first use of the site in the 8th-7th centuries BC. The lack of clarity with which one is left is further intensified by the fact that the deposits were severely disturbed from time to time.

TOMB A: Cist grave of schist slabs. Dimensions: length 2.05 m, width 0.92 m, height 1.25 m. The slabs were 0.03 m thick. The grave rested on a mixture of rubble and gravel. Mud brick conduits were detected leading to the tomb from the surface of the deposits. The remains of a gilded crown were found attached to the skull of the deceased. The coins are not mentioned in the day-book.

TOMB B: Cist grave consisting of six slabs of schist. The slabs had an anathyrosis 0.07 m wide, and were 0.025 m thick. Dimensions of the tomb: length 2.22 m, width 0.05 m, height 0.90 m. There is no information in the day-book on the precise position of the grave-goods.

TOMB Γ: Cist grave of limestone slabs, 0.10 m thick (the sole exception is the covering slab, which is 0.12 m thick). The tomb rested on a kind of podium, so that its total height, including the covering slab, was 1.38 m. Dimensions: length 2.18 m, width 1.18 m, height 1.15 m.

A gilded crown of bronze olive leaves was discovered on the west side of the tomb, where the skull was also found. Another gilded crown, of oak leaves, was placed at the feet of the deceased. On the right side of the skeleton, roughly at waist height, a silver kantharos was found, containing two gold staters of Philip II, thirteen tetradrachms of Philip II and Alexander III, and sixty-eight bronze coins of Alexander III and Cassander. A pointed amphora was found in roughly the same position relative to the body, and another in the north-east corner of the tomb, at the feet of the deceased. Bone plaques lay scattered along the north side. In one of the silver kantharoi were found traces of ash, and traces of material (?) and burnt wood were

discovered in the earth deposits. Three glass buttons were retrieved from the north-east corner.

TOMB Δ: Cist grave of limestone slabs. The bones of a child's skeleton were found in a good state of preservation. It may have been the tomb of a young girl, since it was the only one that contained figurines. These were placed on the chest and at the sides of the deceased. There was a gilded crown on the skull, and two more between the skull and the shoulders. The vases were placed at the right edge of the tomb. The black-glazed skyphoi contained ash and the red-figure skyphos had twenty-three bronze coins. (No dimensions are recorded for the tomb in the day-book, where it is merely described as being of small dimensions.)

TOMB E: The tomb excavated during the systematic investigation (23-10-59) was also a cist grave of schist slabs. These sat on a layer of gravel. The internal dimensions of the grave were: length 1.05 m, width 0.50 m, height 0.45 m. The deceased person was apparently partly burnt and only the remains of the skeleton were placed in the tomb. Ash and bones, moreover, were found mixed with the grave-goods in the tomb. The excavator suggests, on the basis of the discovery of a strigil that the dead person was a male. The skull was placed towards the west and there was a gilded crown, now disintegrated, upon it. To the right of the skull there was a gold stater of Philip II and one hundred twenty-four bronze coins. Near the left elbow was found an iron strigil, and near the edge of the right hand were two bronze kantharoi, a black-glazed skyphos, a bronze ladle and a silver kalyx. Near the left sole was a black-glazed skyphos and a fragment of an alabastron. There were also two rings amongst the ashes.

TOMB ΣT: On 18-2-1961, a cist grave constructed of limestone slabs was discovered. The kernel of the grave consisted of small, thin slabs of limestone. Dimensions: length 1.95 m, width 0.70 m, height 0.60 m. The skull was placed towards the north-west. A black-glazed skyphos was found near the right thigh, containing sixty-four bronze coins and a silver drachma of Alexander III. Two pieces of a gilded crown were also noted.

TOMB Z: Pit grave, with no grave-goods, for an infant, who was covered by a schist slab. Dimensions 0.70x0.50 m. Only bones were discovered in this grave.

Examination of the grave-goods from all the tombs in the tumulus suggests that the tombs belonged to the members of a single family, most of whom died during the reign of Cassander (316-297 BC), with just one of them dying at the beginning of the reign of Antigonos Gonatas (277-239 BC): they date, that is to say, from the end of the fourth to the first quarter of the third centuries BC. They were all probably male tombs, with the exception of tomb Δ, which, from the nature of the grave-goods in it, certainly belonged to a female.

The existence together of metal and ceramic vases, combined with the absence of figurines (with the exception, again, of tomb Δ) suggests that the funerary customs observed at Nikisiani find their parallels in similar examples from the cemeteries of Lower Macedonia (Pydna, Vergina, the area around Thessaloniki, and Derveni). By contrast, the presence of large numbers of coins is a characteristic feature of the tombs of Eastern Macedonia (cf. the grave group in the Chr. Bastis Collection in the Metropolitan Museum of New York; Nikisiani, and Ayios Christophoros at Serres, etc). The placing of large numbers of coins in tombs is found in this area from the late Classical period down to the Roman Empire.

As for the Attic vases, it should be noted that they are very few in number, that the shapes are limited mainly to skyphoi, and that they had been used before they were deposited as grave-goods. Their dating, however, based on the evidence of the Athenian Agora, should perhaps now be revised.

With regard to the other ceramic vases, and particularly with respect to the figurines, a similarity may be observed in the technique of manufacture and of decoration with grave-goods

from the tombs of Amphipolis, though this does not preclude the possibility that they were made in workshops of this city.

The other small objects and fragments of a variety of decorative items are all of commonly found types.

Thirty years after the excavation of the tumulus, the archaeological picture of the area around Nikisiani remains unclear. The more recent finds are fragmentary in nature and are not sufficient to shed further light on the settlements of the area, or the origins and customs of the inhabitants. This also accounts for the tumulus remaining an isolated discovery, so that we can only conjecture as to the identity and function of the occupants of the tombs: it is not certain whether they were a family of military or administrative functionaries, who came from Lower Macedonia and lived here because they were connected with the working of the mines, as representatives of the Macedonian kings, or whether they were locals who were trying to imitate the Macedonian aristocracy.

The "find" of Nikisiani has its parallels mainly in those of Vergina, the area of Pydna and Derveni, and to a lesser extent those of Kozani and Aiani. It brings to the fore once again the problem of the origins (or the production workshop) of the metal vessels discovered in Macedonia in late Classical and early Hellenistic groups.

The view was earlier advanced, in the case of certain vase shapes, that they were the product of Etruscan workshops (S. Boucher, *RA* 1973, 85-96) or even of Thracian workshops (I. Venedikov, *Thrakia* IV, 1977, 65-80). Subsequently, after the impressive finds from excavations in northern Greece, the view has begun to prevail that there was a flourishing metal-working and toreutics industry in the Macedonian kingdom, particularly from the second half of the 4th century BC. [B. Barr-Sharrar, National Gallery of Art, *Studies in the History of Art* 10, (Washington 1982) 119-120; I. Touratsoglou, *Archaia Makedonia* IV, 1986, 633-635 ("the area of Makedonia-Thrace"); O. Neverov, The Finds in the large Tumulus in Vergina and the Problems of the Toreutics of the Early Hellenistic Period, *Vestnik Drevnej Istorii* 1, 1990, 161-166 ("Macedonia"); cf. V. Schiltz in the catalogue, *Or des Scythes; Trésors des Musées Soviétiques, Exposition au Grand Palais* (Paris 1975) 150 no. 62 ("Balkans").]

If this view, which is now reinforced by this evidence, is accepted, then the majority of the metal and toreutic objects discovered in Scythian regions that are the same shape as the Macedonian ones must now be considered of Macedonian origin, as already suggested by Neverov (op. cit.). Moreover, the custom of placing metal vases (bronze, silver or gold, depending on economic capacity) is found almost exclusively in parts of the Macedonian kingdom that can be considered "particularly Macedonian" (mainly in Lower and Upper Macedonia). That is, it was a funerary custom characteristic of the Macedonians.

This also probably accounts for the fact that, outside the narrow bounds of "Old" or "Pre-Philip" Macedonia, those regions in which closed tomb groups with metal vases (an echo of the famous Macedonian symposia) are to be found lie mainly in areas that either fell within the Macedonian sphere of political influence (Thrace, Thessaly, Akarnania, etc.) or were exposed to Macedonian cultural influence (Scythia, Thrace). Confirmation that it was a Macedonian custom to place precious vessels as grave-goods for the dead is found in the discovery of similar groups in areas that were part of the Empire of Alexander the Great and subsequently provinces of the kingdoms of the Diadochi (e.g. Bithynia: *BMetrMus* 1984, 47 no. 72-76 and Nihsawand, India: A. Oliver, Jr. (ed.), *Silver for the Gods* (1977) 72 ff.).

Study of the grave-goods in the tombs at Nikisiani raises a further question, particularly in the light of the work done on the coin hoards deposited in them as grave-goods. This question is connected with the chronological evidence furnished by other tomb groups from this period,

containing coins from Macedonia (tombs at Derveni, tomb Γ at Sedes, near Thessaloniki, tombs at Aeneia, the “Amphipolis” tomb (the Chr. Bastis Collection), tomb I in the cemetery at Kozani, etc), and relates to the date at which the precious objects contained in these tombs were deposited, and by extension, the date at which they were in circulation.

The return of the Macedonian veterans to their homeland after they were discharged in 324 BC seems likely to have been a contributory cause to the production and dissemination of the vases made of precious metal that were deposited as grave-goods in late 4th century tombs. In the reign of Philip III Arrhidaeus, and especially in that of Cassander, who is well-known for his broad cultural activity (cf. Emm. Mikroyannakis, *Ancient Macedonia* II, 1977, 225-236), alone, the gold that found its way into the Macedonian kingdom from the “land conquered by the spear” —either as pensions, or as booty— was used both in works of urban improvement, frequently of a dynastic character (cf. I. Touratsoglou, *ADelt* 30, 1975, A, 165-184) and for the erection of imposing monuments designed to secure posthumous fame (the Macedonian tombs).

The Macedonia of Philip II and Alexander III, by contrast, continued to live within the “balance” of the men of classical times.

ΠΙΝΑΚΕΣ

A 869
A 1403

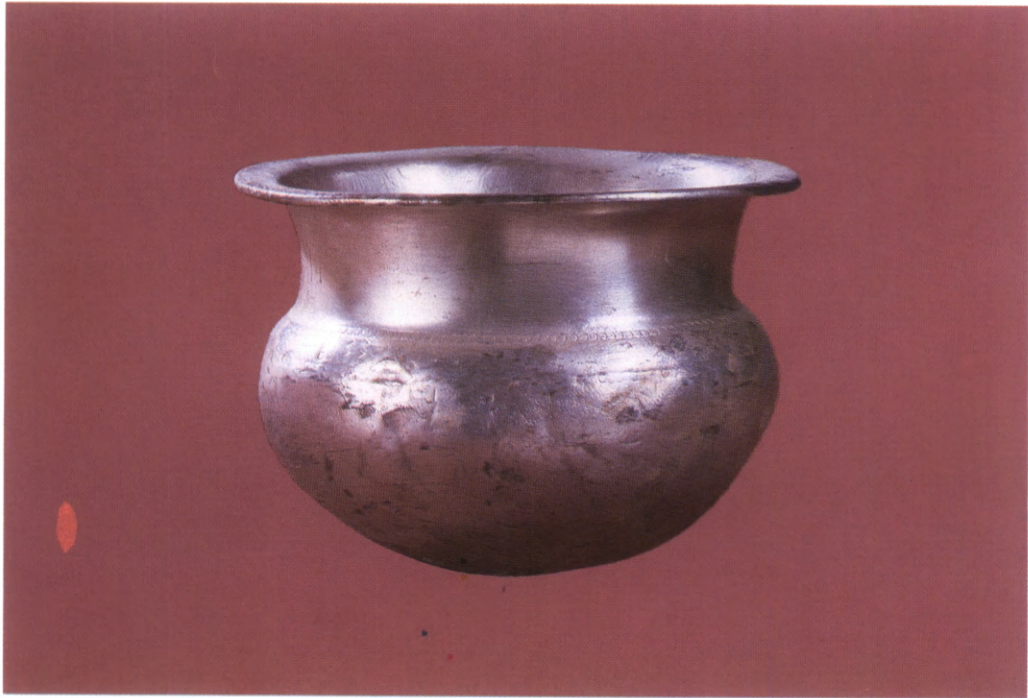
A

ΤΑΦΟΣ Α, ΤΑΦΟΣ Γ

B

A 870
A 873

ΤΑΦΟΣ Δ, ΤΑΦΟΣ Ε

ΤΑΦΟΣ Δ

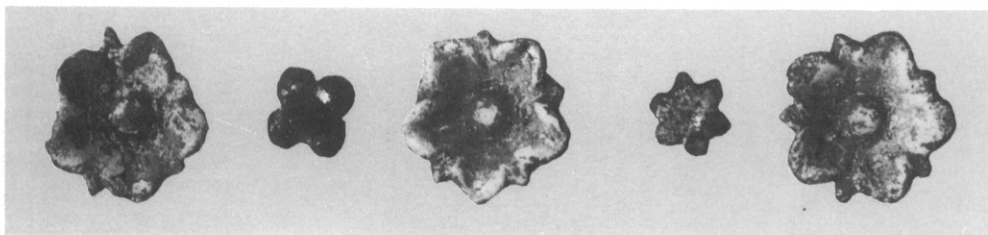
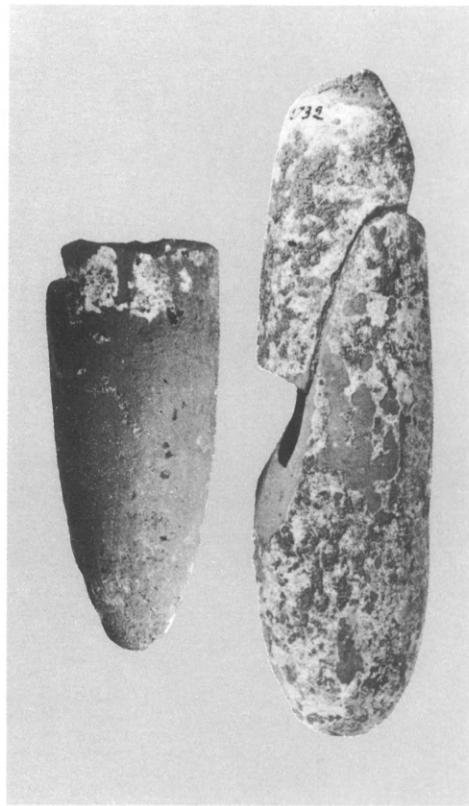

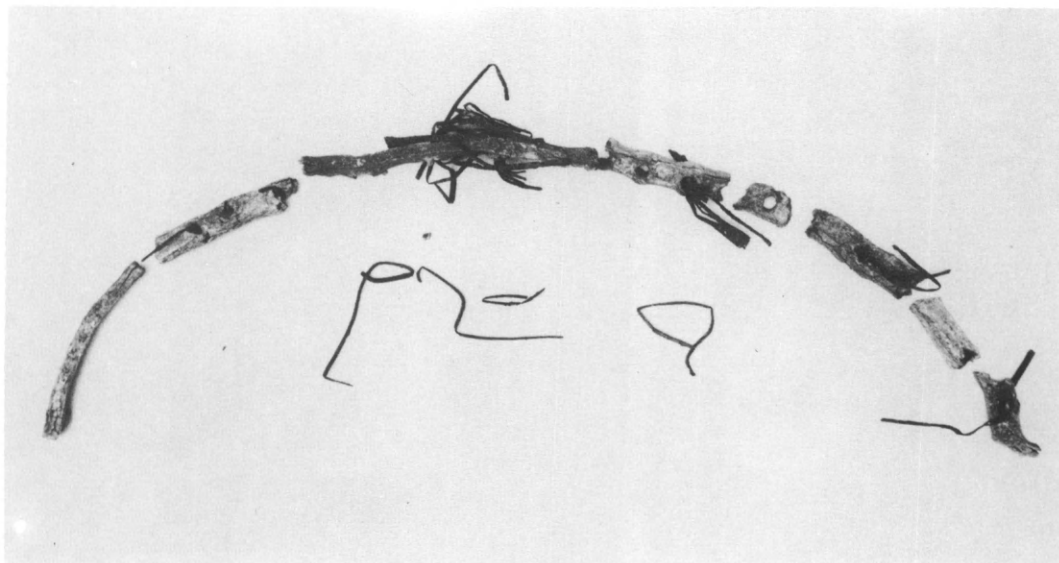
ΤΑΦΟΣ Δ

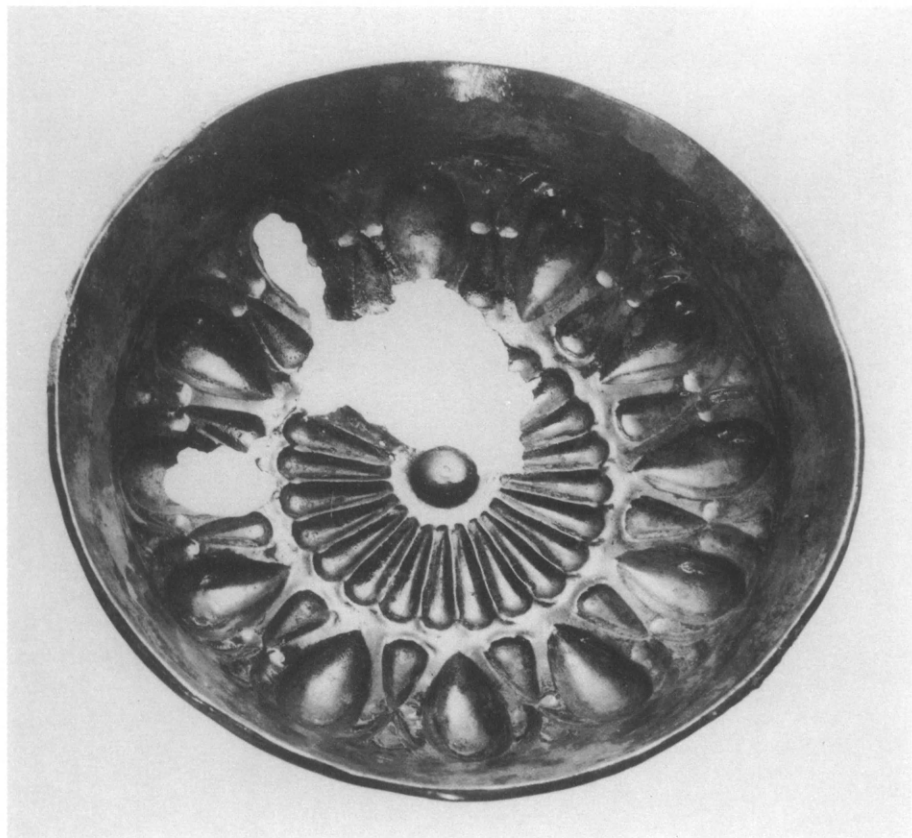

ΤΑΦΟΣ Δ

A 869 - A 869
M 386 A 2730 A 2732
A 2731
Δ 368 Δ 369 Δ 368 Δ 375 Δ 368

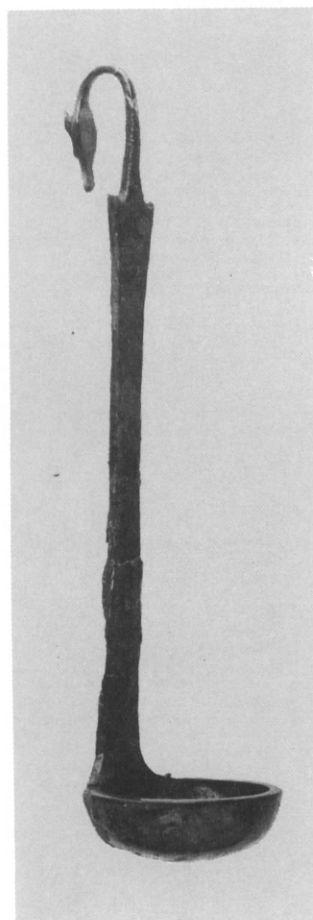

ΤΑΦΟΣ Β

A 577
M 352
A 578

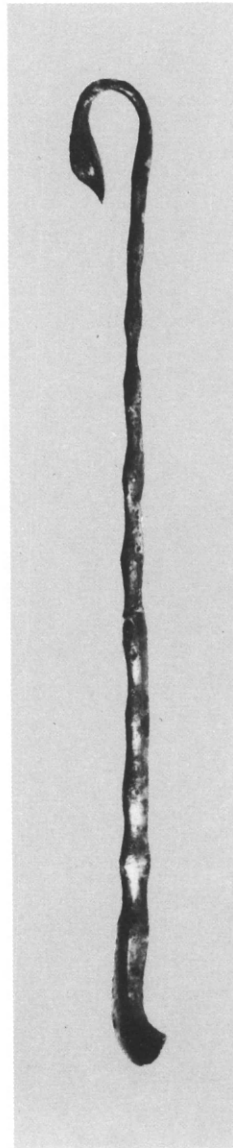
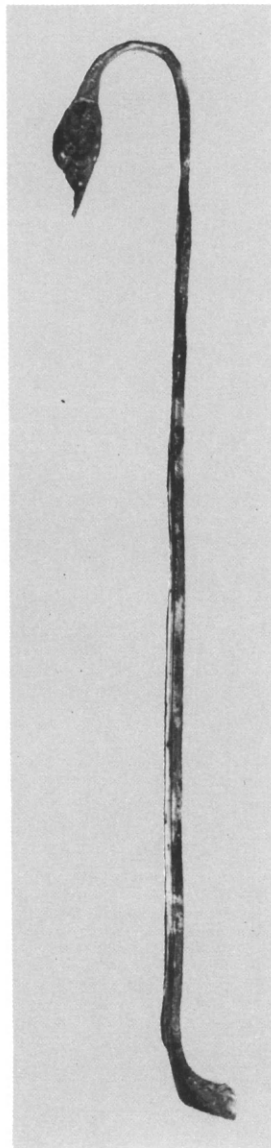
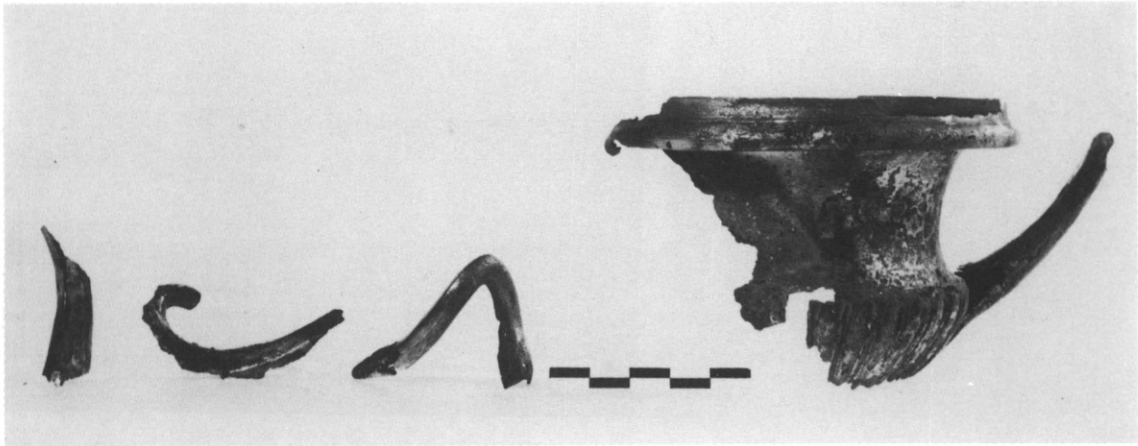
9

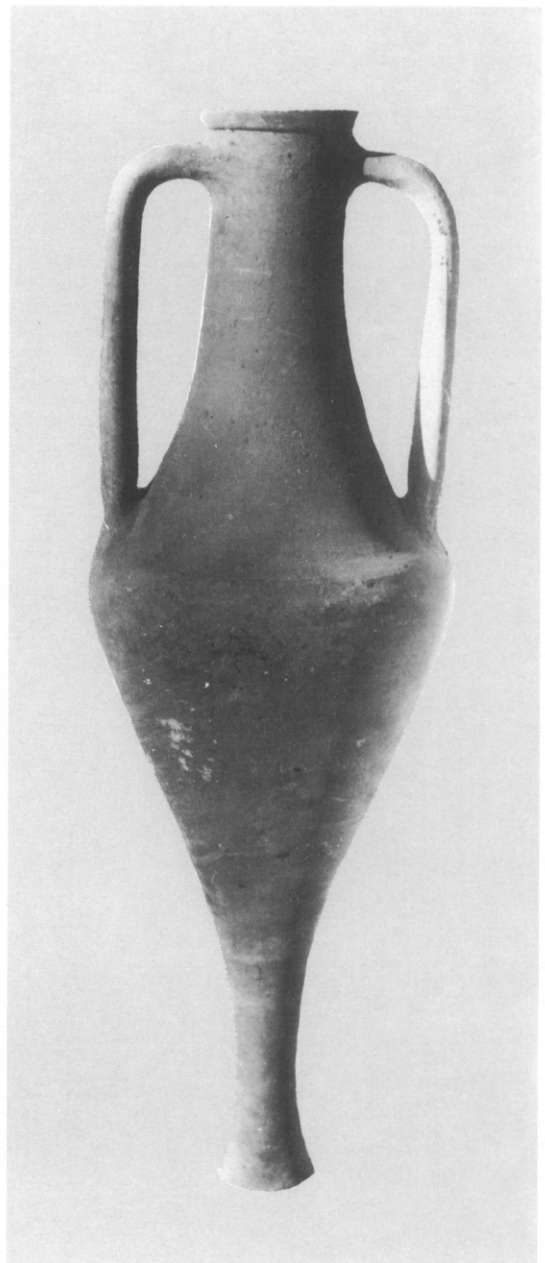

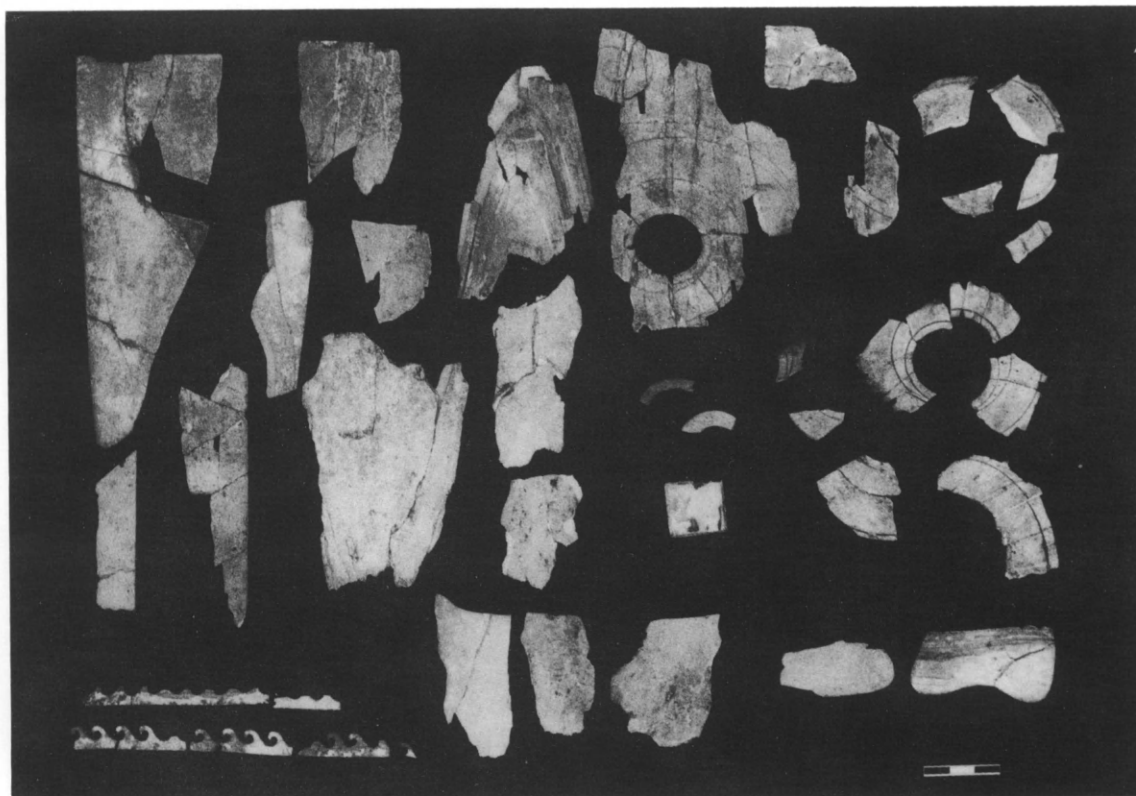
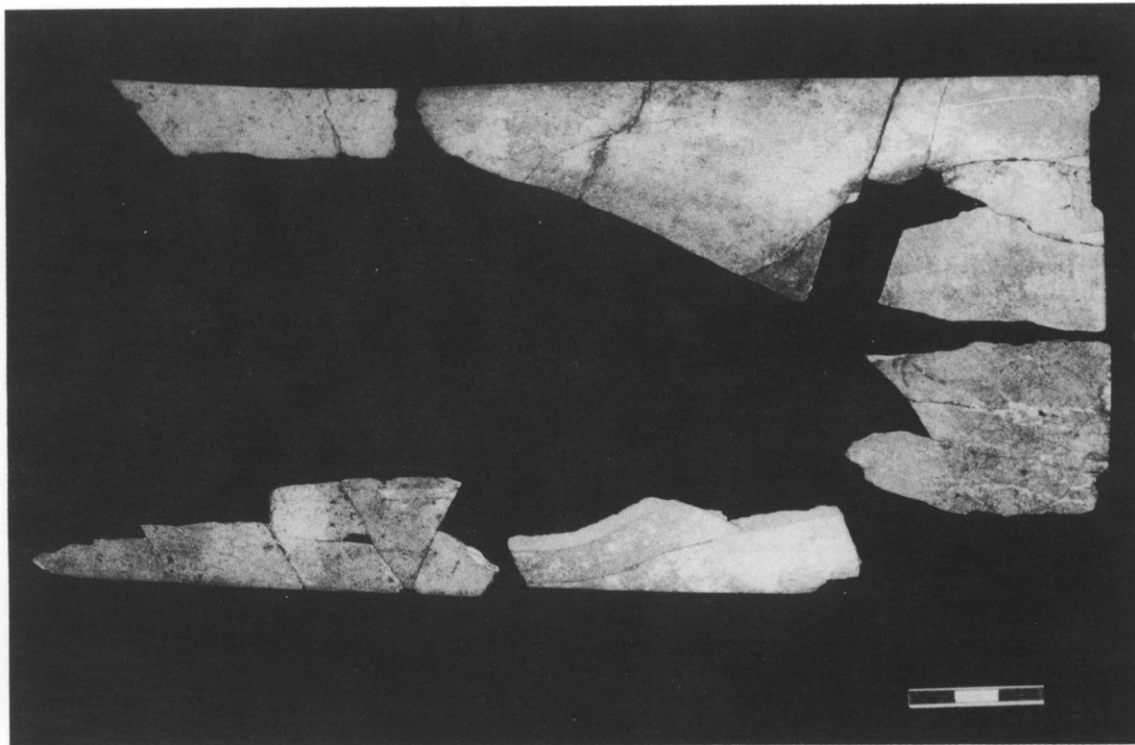
ΤΑΦΟΣ Β

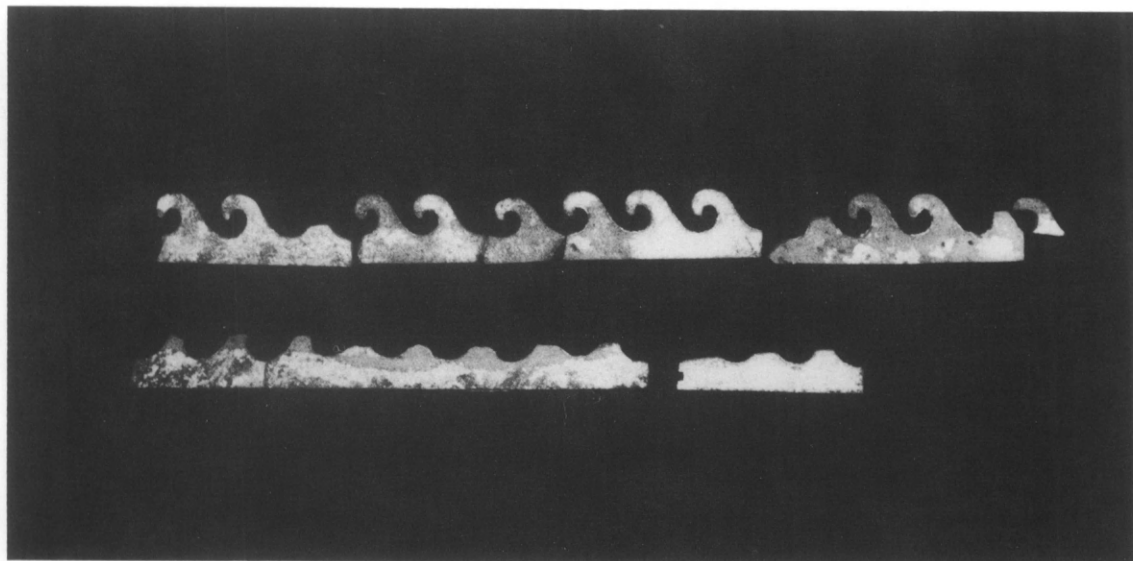
ΤΑΦΟΣ Γ

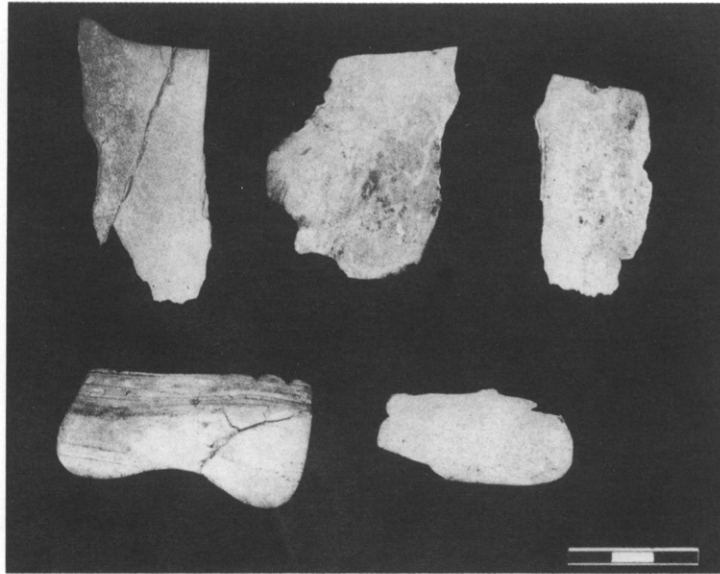
ΤΑΦΟΣ Γ

ΤΑΦΟΣ Γ

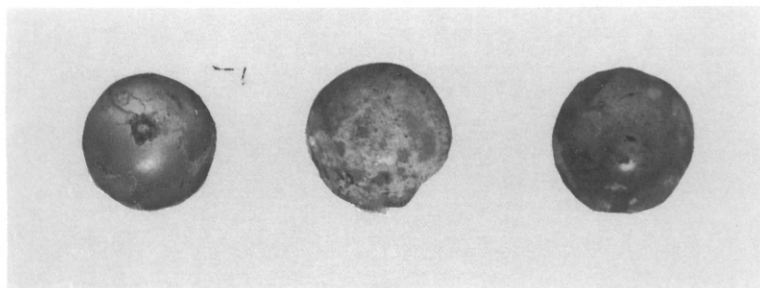
Δ(A)391
Δ(A)391

15

Δ(B)391

ΤΑΦΟΣ Γ

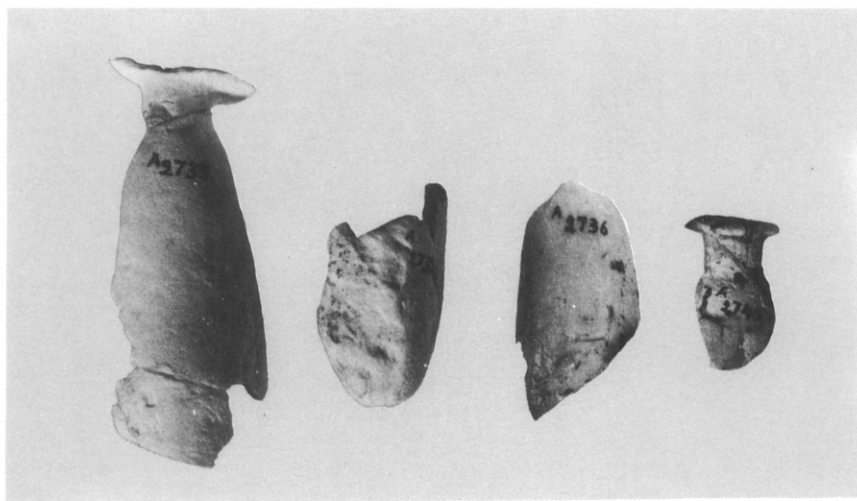
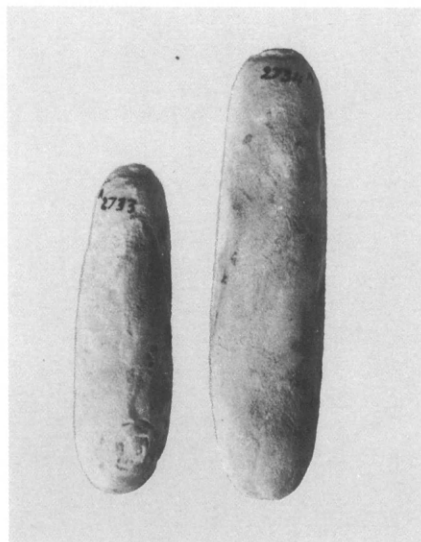
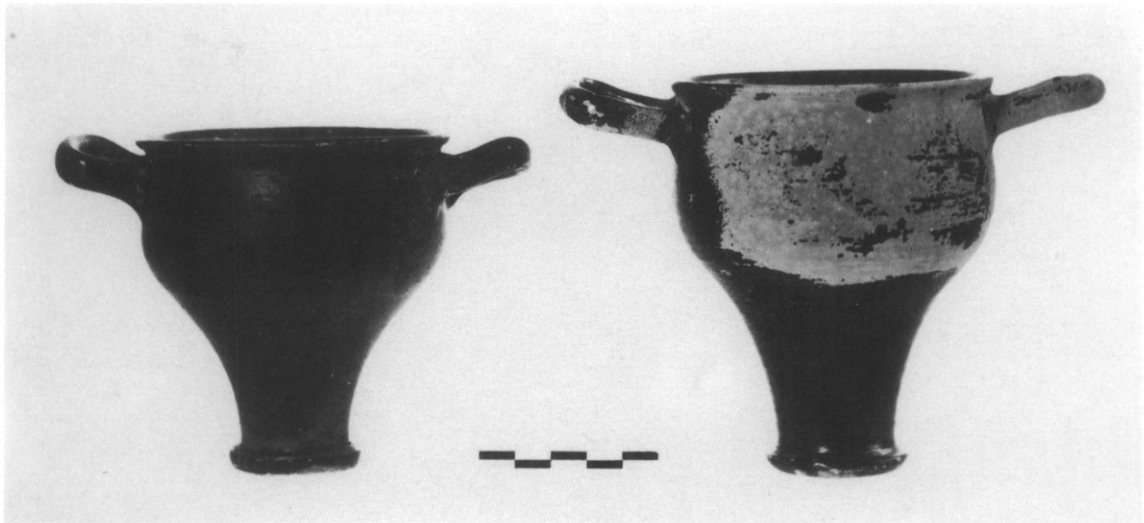
ΤΑΦΟΣ Γ, ΤΑΦΟΣ Δ

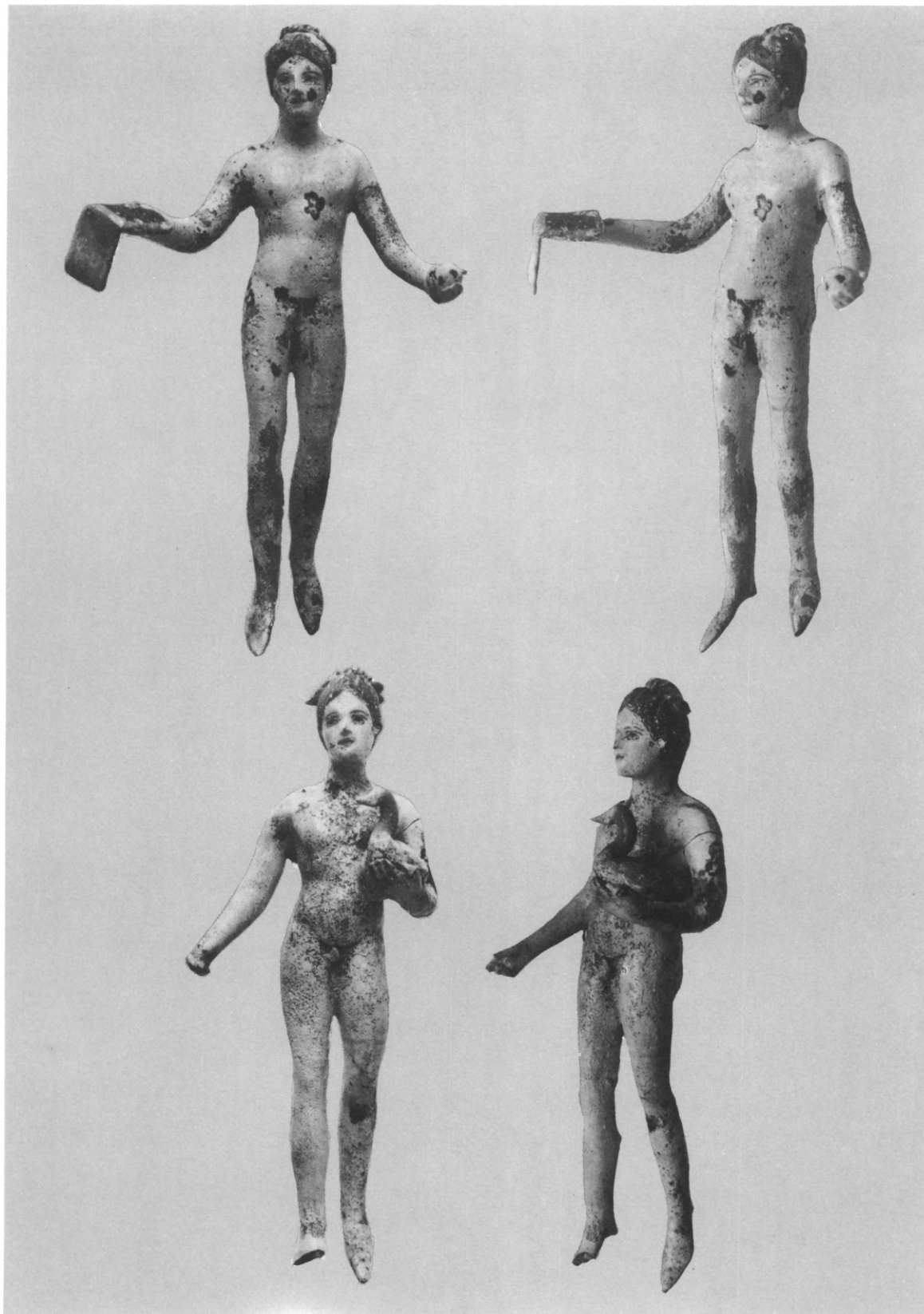
A 576
A 576

17

ΤΑΦΟΣ Δ

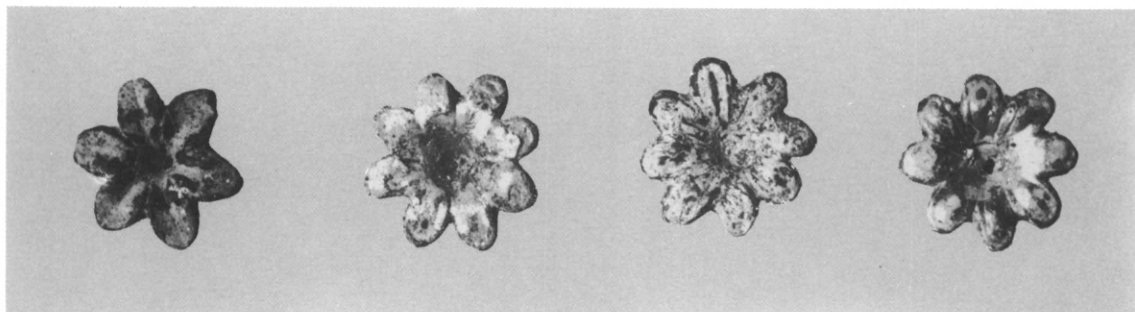
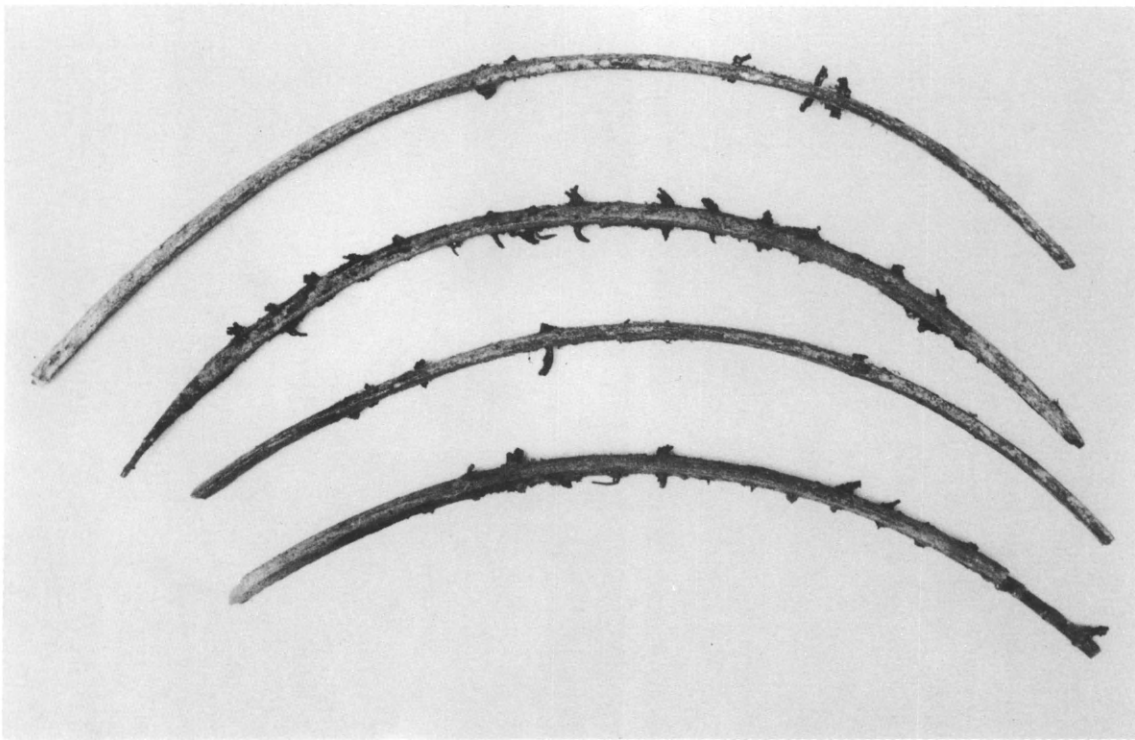
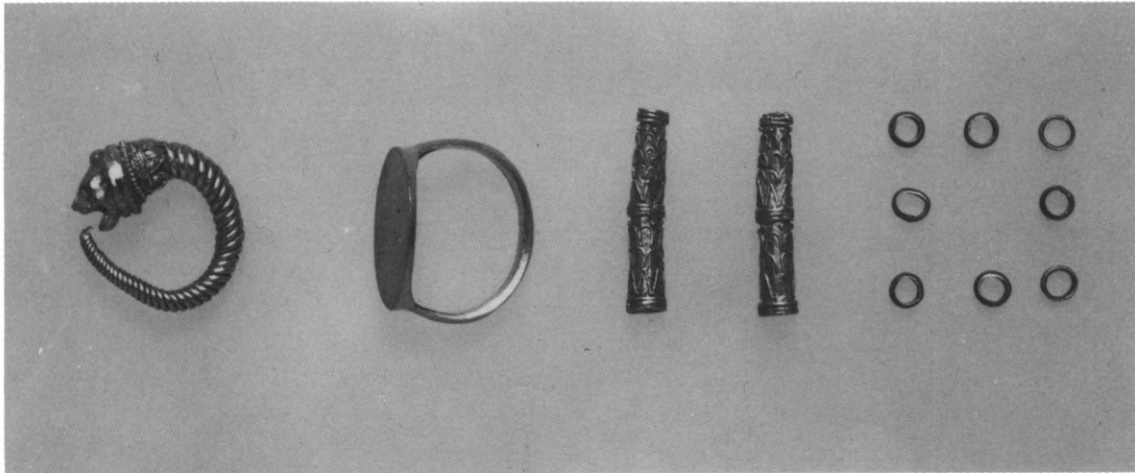

ΤΑΦΟΣ Δ

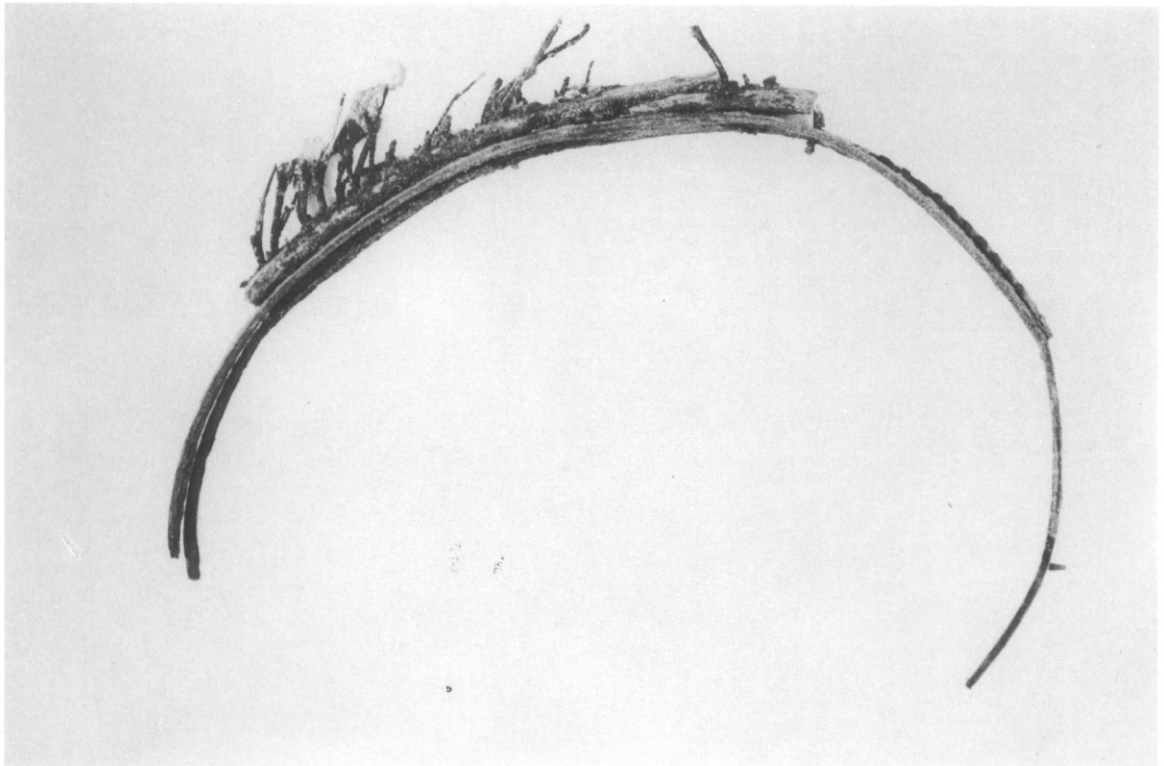

ΤΑΦΟΣ Δ

M 1848 M 1849 M 1850-1851 &.d.
Δ 366
Δ 363

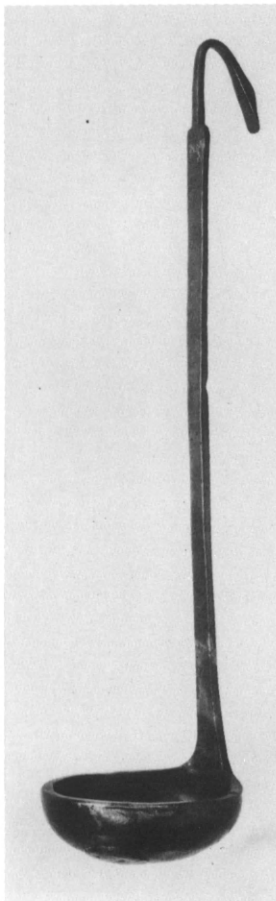

ΤΑΦΟΣ Δ

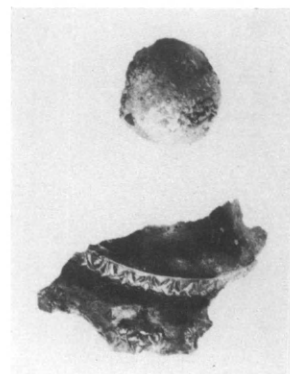
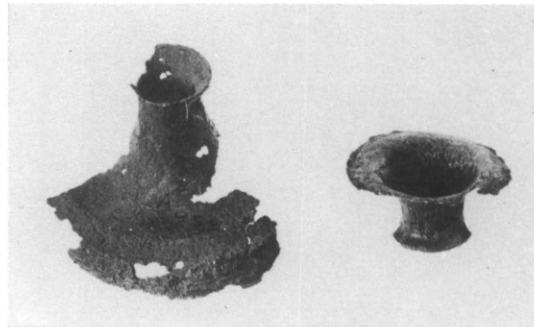
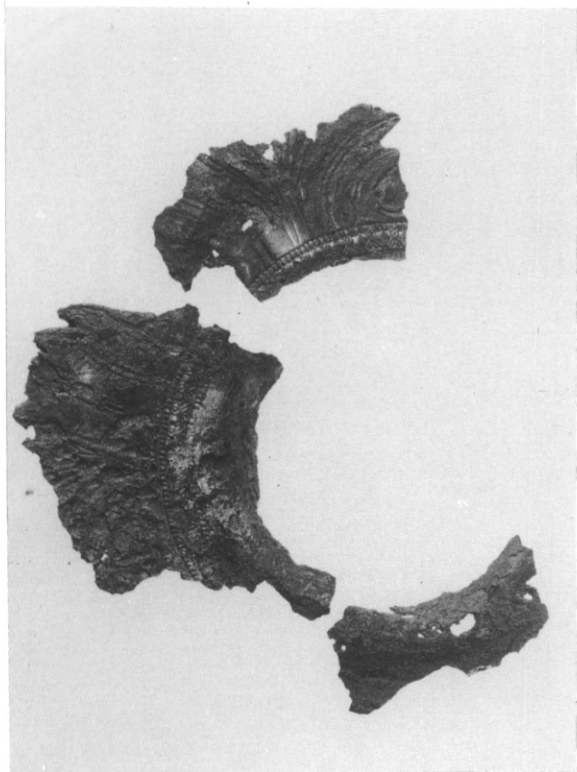
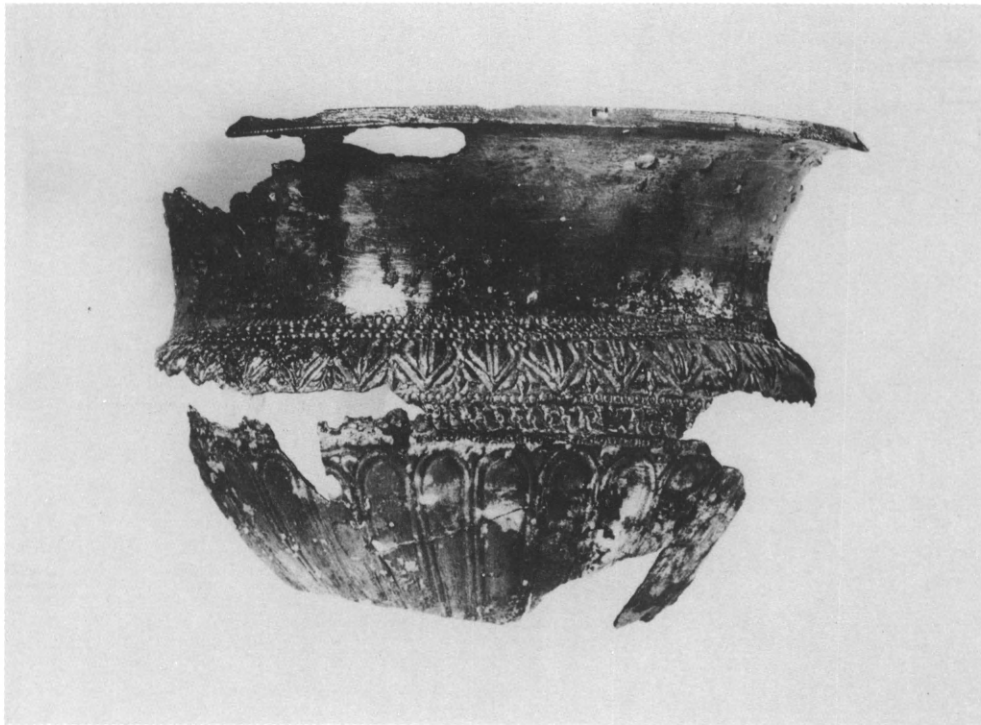
ΤΑΦΟΣ Δ, ΤΑΦΟΣ Ε

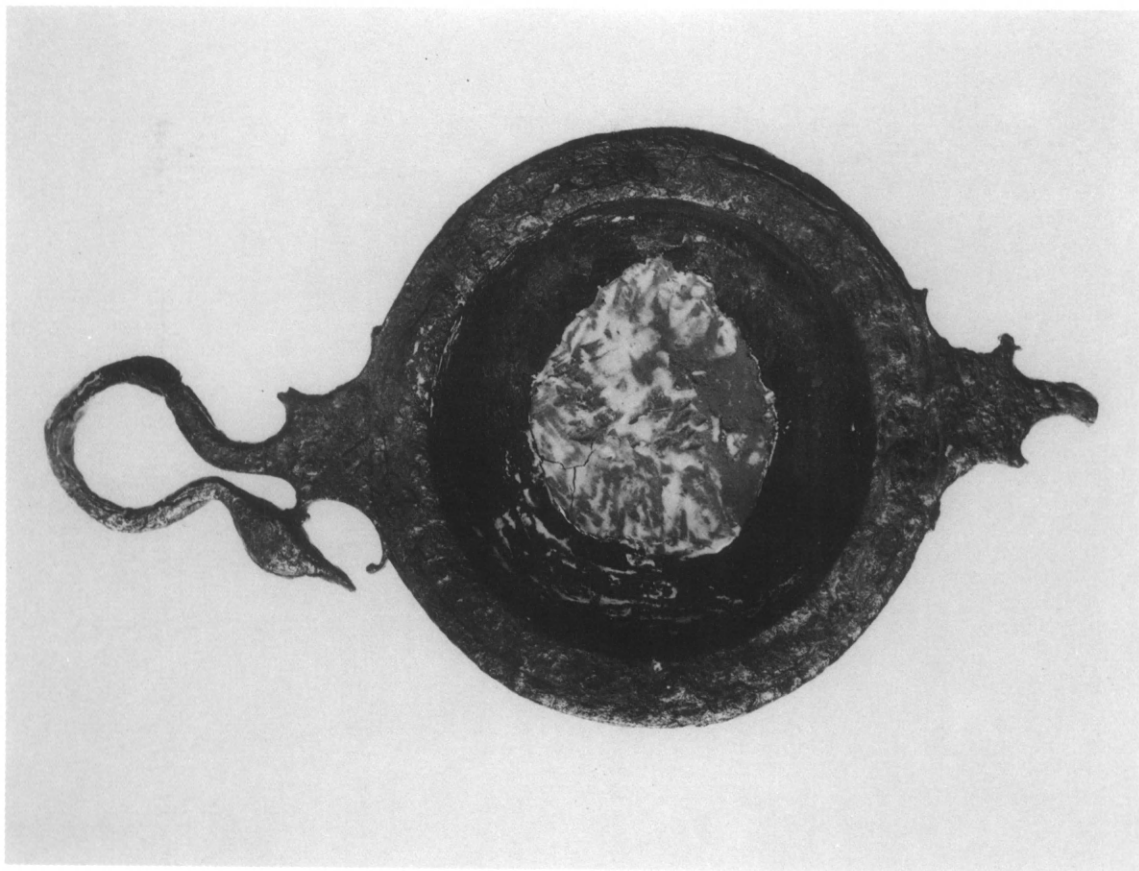
A 1402
M 353
A 874

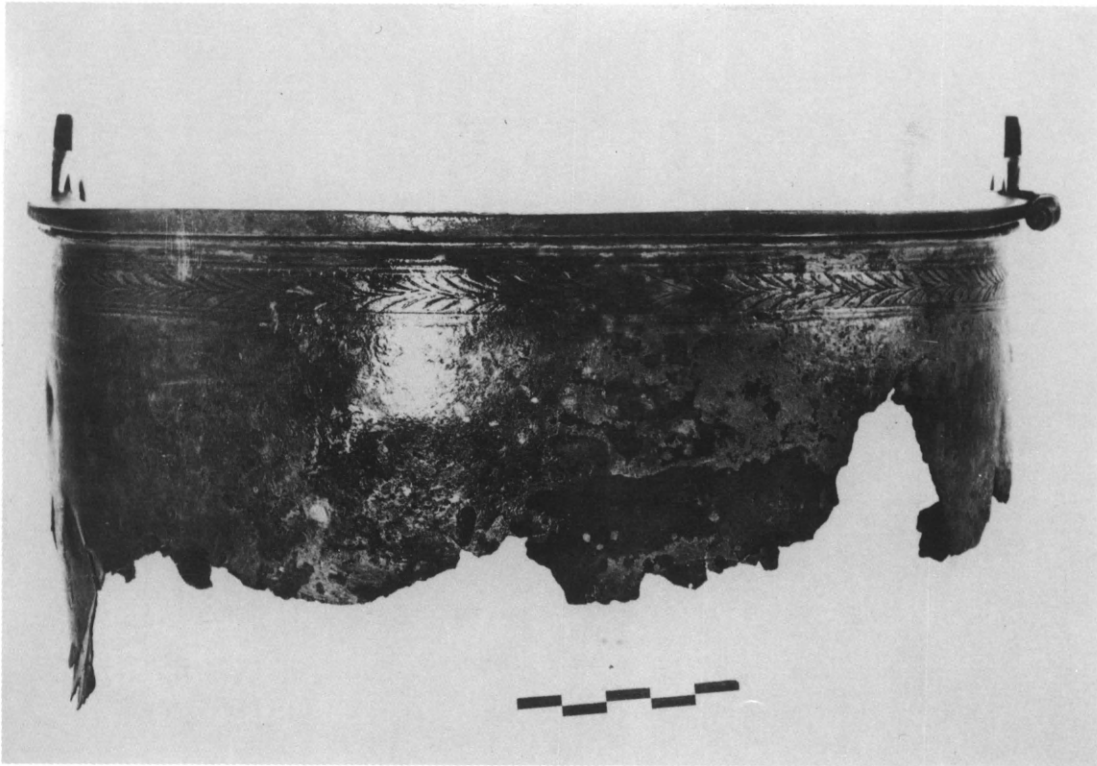

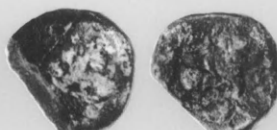
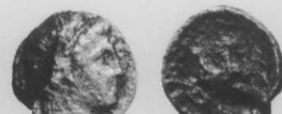
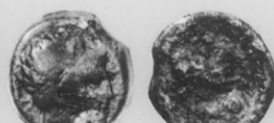
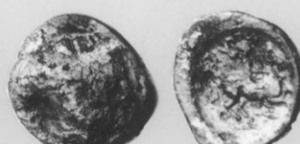
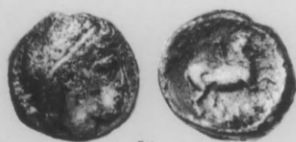
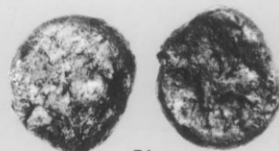
A 2578
A 2591 A 2592
A 2948
A 2589

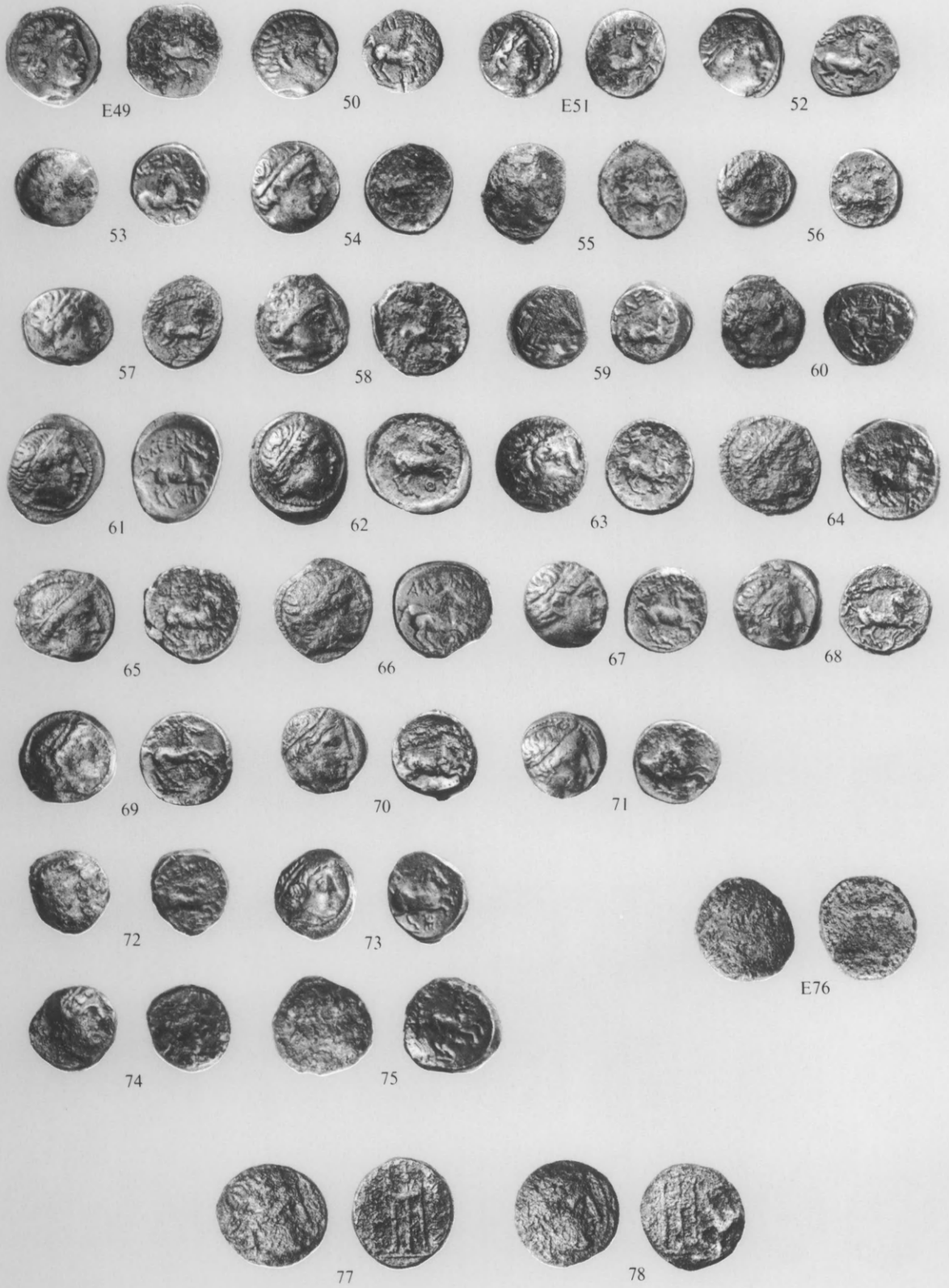

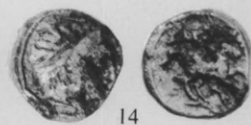

ΤΑΦΟΣ Β

1

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣΙΑΝΗΣ

ΤΩΝ

† ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΑΖΑΡΙΔΗ -

ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ - ΓΙΑΝΝΗ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ

ΑΡ. 121 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ 1992 ΣΕ ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΩΤΣΟΥ

ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΥΡΩΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ

ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Ε. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε.

ΦΩΤΟΜΑΡΑ 54 ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ